

JAZYKOVÝ SYSTÉM A CUDZIE ANTROPONYMÁ V SLOVENČINE
(NA MATERIÁLI ANGLICKÝCH ANTROPONYM)

MARTIN OLOŠTIAK

OLOŠTIAK, M.: Language as a System and Foreign Anthroponyms in Slovak (English Personal Names in Slovak). *Jazykovedný časopis*, 52, 2001, No. 2, pp. 81 – 99. (Bratislava)

The paper deals with the problem of adaptation of English personal names within the system of Slovak language. The author follows V. Blanár's (1976; 1996) idea of linguistic and onomastic status of proper name, and applies J. Furdík's theory of contact motivation (Furdík, 1994; 2000; to be published).

1. O jazykovom systéme

1.1 A. Jirsová (1989) podáva relatívne ucelený obraz o náhľadoch súčasnej českej lingvistiky na pojmy systém a štruktúra. Chápanie týchto pojmov je v slovenskom kontexte viac-menej identické. Okrem toho systémovosť a štruktúrnosť jazyka sa dnes chápu v podstate apriórne, majú ontologickú platnosť a sú samozrejým pojmovým aparátom pre absolútnu väčšinu jazykovedcov.¹ Východiskom uvažovania o týchto otázkach je tradične téza, že systém je vytváraný množinou prvkov (inventárom) a množinou vzťahov medzi nimi (štruktúrou).²

1.2 Jazyk ako makrosystém (systém systémov) par excellence charakterizujú tieto základné vlastnosti: funkčnosť, dynamickosť, otvorenosť a komplexnosť (Jirsová, op. cit., s. 242 n.). Je potrebné poznamenať, že uvedené vlastnosti „pracujú“ na základe synergetickej formuly, navzájom sa ovplyvňujú a preskupujú. Ako vyplynie z ďalších poznámok, jednotlivé vlastnosti nemožno charakterizovať osihotene a ich zaradenie do príslušných odsekov (1.2.1 až 1.2.4) má len názornú funkciu.

1.2.1 Prostredníctvom pojmu funkcia bezprostredne poznávame ontologickú podstatu jazyka. Funkčnosť podmieňuje existenciu jazyka v spoločnosti, pričom najzákladnejšou je komunikatívna funkcia.³ S touto základnou premisou súvisí aj miera

¹ Porov. definíciu jazyka od V. Krupu (1974, s. 17): „Jazyk je systém, presnejšie supersystém navzájom prepojených, hierarchicky usporiadaných systémov a podsystémov, ktorý podlieha istým diachronickým zmenám, neprestajne sa vyvíja a je relatívne otvorený, a to nielen smerom k objektívnej realite, ale aj smerom k iným jazykom.“

² „Systém je inventár prvkov spätých istými vzťahmi, resp. hierarchická sieť vzťahov medzi prvkami alebo skupinami prvkov daného objektu“ (Horecký, 1978, s. 43).

³ „Celé usporiadání jazykového systému (jeho dynamismus, neustálá restrukturaace, rozčlenění do subsystémů, otevřenost) má hlavní cíl, aby jazyk plnil svou komunikativní funkci“ (Jirsová, 1989, s. 242).

cudzích elementov v jazyku a ich integrácia (integrovanosť) do jazykového systému (porov. ďalej). Aj cudzie antroponymá (ďalej CA) fungujú v preberajúcom jazyku L_2 (v našom prípade ide o slovenčinu – L_S) tak, aby nebola porušená komunikatívna funkcia jazyka (o pojme funkcia pozri aj Svozilová, 1988).

1.2.2 Jazykový systém je dynamická entita, keďže sa neustále dostáva do interakcie s inými systémami.⁴ Táto interakcia sa uskutočňuje jednak medzi jednotlivými jazykovými systémami, jednak medzi jazykom a extralingvistickým priestorom, ktorý naň vplýva.⁵ Prvý vzťah možno nazvať interlingválny a druhý extralingválny. Okrem toho sa vymedzuje vzťah intralingválny (o vzťahu inter-, intra- a extralingválneho priestoru pozri 3.2). V rámci interlingválneho vzťahu (t. j. interakcie dvoch jazykov) ide predovšetkým o migráciu lexikálnych jednotiek z východiskového jazyka L_1 do preberajúceho jazyka (niekedy sa hovorí o cieľovom jazyku) L_2 .⁶

Z intralingválneho hľadiska bolo pre správnejšie chápanie systémovosti jazyka mimoriadne dôležité zavedenie pojmov centrum a periféria (porov. zborník *Travaux Linguistiques de Prague 2*, 1966). F. Daneš (1966, s. 9 – 21) v jednej zo základných štúdií tohto zborníka chápe centrum a perifériu ako jazykové univerzálie. Vychádza z predstavy, že jazykový systém nie je symetrický, homogénny celok. Jednotlivé triedy a podtriedy pozostávajú z kompaktného jadra postupne prechádzajúceho do difúznej periférie, ktorá prechádza do periférie inej triedy či podtriedy. Jednotlivé triedy a podtriedy sú teda navzájom pospájané svojimi periférnymi zložkami. Znázorniť to možno takto:

Schéma 1

(pod)trieda 1

(pod)trieda 2

⁴ V. Krupa (1974; 1980) – vychádzajúc z J. Piageta – hovorí o dvoch základných aspektoch fungovania jazykového systému – asimilácii a akomodácii. Asimilácia je úsilie systému prispôsobiť si okolité prvky a akomodácia je prispôbovanie sa systému okolitým prvkom. S týmto faktom úzko súvisí aj otvorenosť systému.

⁵ Porov. aj pozn. 1.

⁶ Jestvuje aj tzv. sprostredkované prevzatie – lexéma sa dostáva do preberajúceho jazyka prostredníctvom sprostredkujúceho jazyka L_X , schematicky $L_1 \rightarrow L_X \rightarrow L_2$. Napríklad názov španielskeho mesta *Jerez* sa do slovenčiny dostal ako apelativizovaná lexéma s významom „druh španielskeho dezertného vína“ a formou *sherry* [šeri] (Ivanová-Šalingová, 1993, s. 745), a to sprostredkované cez angličtinu – *sherry* [šeri], schematicky $L_S \rightarrow L_A \rightarrow L_S$.

Uvedené súvislosti sa dajú chápať aj tak, že jazyk sa ako celok vyznačuje kompaktným centrom, ktoré postupne prechádza do difúznej periférie. Z interlingválneho aspektu je práve periféria tým miestom, kde sa jeden jazykový systém stretáva s iným jazykovým systémom.

1.2.3 Už sa spomenulo, že jazykový systém je otvorený organizmus; prejavuje sa to jednak v otvorenosti jazyka voči mimojazykovej realite, jednak v interakcii s inými jazykmi. Všetky tieto konštatovania sa opierajú o fakt, že jazyk má spoločenský charakter. Interakcia (či sa prejavuje v asimilácii alebo v akomodácii jazykového systému) je regulovaná tak, aby nebola ohrozená základná, komunikatívna funkcia jazyka (Vachek, 1966, s. 35). J. F u r d í k (2000; v tlači) pri pokuse o celkový pohľad na lexikálnu zásobu vymedzuje v sústave motivácií aj tzv. kontaktnú motiváciu,⁷ ktorá sa môže prejaviť na rôznych jazykových rovinách. Preto hovorí o transfonemizácii, transmorfemizácii, transmorfologizácii, transsyntagmatizácii, transderivácii a transsémantizácii. Na úrovni lexémy ako takej by sa dalo uvažovať aj o translexikalizácii alebo translexemizácii; z pravopisného hľadiska J. Furdík (1994) uvádza transortografizáciu a pri uvažovaní o štylistickej stránke by bolo možné pracovať aj s pojmom transštylemizácia.

Pri preberaní slov (v tomto prípade uvažujeme o apelatívnej lexike) z cudzích jazykov do slovenčiny (vzťah $L_1 \rightarrow L_S$, prípadne $L_1 \rightarrow L_X \rightarrow L_S$) prebieha adaptácia na niekoľkých rovinách súčasne. Primárne ide o translexikalizáciu (či translexemizáciu), pretože lexikálna jednotka migruje z jazyka do jazyka ako celok. V rámci takejto lexikálnej jednotky prebieha transfonemizácia na základe princípu relatívneho fonemického paralelizmu,⁸ ďalej transmorfemizácia (prehodnotenie morfematickej štruktúry), transmorfologizácia (prehodnotenie gramatických kategórií); vo vyššom stupni adaptácie⁹ sa pri apelatívach prejavuje aj transortografizácia (zmena pravopisnej stránky lexémy, napr. *football* → *futbal*).¹⁰ Transštylemizácia sa prejavuje ako zmena v štylistickej príslušnosti lexémy, napr. neutrálne → knižné, neutrálne → hovorené: lexéma *sorry* má v angličtine neutrálny status – hoci sa používa najmä v hovorenej podobe angličtiny (porov. Longman Dictionary, 1995, s. 1368) –, zatiaľ čo v slovenčine sa hodnotí ako subštandardný výraz. (V uvedenom náčrte sme vonkoncom nevyčerpali všetky možnosti, ktoré sa pri adaptačnom procese môžu uplatniť.)

Na rozdiel od intralingválnej situácie, v rámci ktorej sa dve (pod)triedy stýkajú cez svoje periférie, dva kontaktné jazyky sa nemusia dotýkať len svojimi periférnymi časťami; dôležité je, že kontaktné lexikálne prvky, ktoré sú najčastejšie z pre-

⁷ Kontaktná motivácia znamená prítomnosť nejakého cudzieho prvku v systéme slovenčiny.

⁸ Princíp relatívneho fonemického paralelizmu znamená, že hlásky L_1 , ktoré chýbajú vo fonematickom inventári L_2 , sa nahrádzajú najbližšie stojacimi hláskami L_2 , napr. angl. *jazz* [dʒæz] – slov. [džez].⁹ O klasifikácii cudzích (resp. prevzatých) lexém podľa stupňa zdomácnenia porov. Pravidlá slovenského pravopisu, 1998, s. 34 n.

¹⁰ Ako vidieť, pod transortografizáciou chápeme prispôbovanie sa lexém z pravopisného hľadiska všeobecne. Ide o pojem so širšou významovou extenziou než napr. transliterácia či transkripcia.

chodnej alebo periférnej oblasti východiskového jazyka,¹¹ sa v preberajúcom jazyku prvotne zaraďujú do periférie. V závislosti od sily adaptačných tlakov sa takáto lexéma rýchlejšie alebo pomalšie integruje do systému L₂ (o integrácii porov. Vachek, 1966). Integrácia znamená posun lexémy k centrálnjším oblastiam jazyka v rámci jednotlivých tried a podtried a takisto globálne na úrovni jazykového systému ako celku.

Pri vonkajších vplyvoch na jazyk A. Jirsová (1989, s. 244) hovorí o pôsobení na jazykový systém (objektívne sociálne vplyvy na jazyk) a o zásahoch do jazykového systému (kodifikačná činnosť), pričom pôsobenie aj zásahy sú odstupňované s ohľadom na jednotlivé jazykové roviny. Pôsobenie na jazyk sa najbezprostrednejšie odráža v lexikálnej rovine (preto sme v naznačených súvislostiach zvolili príklady z lexiky; má teda zmysel hovoriť aj o translexikalizácii). V tejto súvislosti bude užitočné odcitovať postreh V. M. Solnceva (1981, s. 36): „Jazyk rozvíjajú a mení ľudia, i keď predpoklady pro jeho zmenu jsou obsaženy v něm samém. Lidé nemohou měnit jazyk svévolně. Rozvíjejí jazyk směrem k vhodnějšímu a dokonalejšímu způsobu dorozumění, přičemž si obvykle nejsou vědomi změn, jež do jazyka vnášejí.“ Spomínaná nemožnosť svojvoľných zmien súvisí aj so skutočnosťou, že jazyk sa po počiatkovej „arbitrážnej“ fáze stáva konvenciou záväznou pre celé jazykové spoločenstvo.

1.2.4 Dnešný stav lingvistického bádania v úplnosti akceptuje predstavu o jazyku ako polyštruktúrnom útvere zloženom z čiastkových podsystémov; o jazyku sa hovorí ako o systéme systémov, zložitom systéme, diasystéme, hypersystéme či makrosystéme. Táto skutočnosť sa prejavuje v štvrtej základnej vlastnosti jazyka – v jeho komplexnosti.

Kvantitatívna a kvalitatívna stránka adaptačných procesov sa líši podľa jednotlivých jazykových rovín. Jazykové subsystemy sú pospájané a navzájom súvisia, takže zmena v jednom subsysteme má vplyv (priamy či sprostredkovaný) na ďalšie subsystemy (Jirsová, 1989). Príklady: (1) pri skloňovaní anglických antroponým (ďalej AA) v slovenčine existuje priamy vplyv zvukovej roviny na rovinu morfológickú. Mená *Grey* [grej] a *Shelley* [šeli] sa v slovenčine skloňujú na základe svojich zvukových podôb, prvé podľa vzoru chlap a druhé podľa vzoru kuli (G. sg. *Greya*, *Shelleyho*). (2) V úze sa napr. meno *Sylvester Stallone* skloňuje buď podľa výslovnosti (*Sylvestra Stalloneho* [staloneho]), alebo podľa pravopisu (*Sylvestra Stalloneho* [staloneho]).

¹¹ Podľa pevnosti vzťahov lexikálnych jednotiek rozlišuje J. Furdík (1980, s. 28) tri sféry lexikálneho systému: 1. centrum, 2. prechodnú vrstvu a 3. perifériu.

2. Miesto vlastného mena v jazykovom systéme

2.1 Pri vymedzovaní miesta vlastných mien treba brať do úvahy celý komplex faktorov súvisiacich s ich fungovaním v spoločnosti a v jazyku.¹² Vlastné meno je pomenovanie druhej jednotliviny, ktoré sa vytvorilo na základe spoločenskej objednávky – jazykovo pomenovať, identifikovať a diferencovať príslušný onymický objekt (objekty).¹³ Propriá sa vytvorili sekundárne z apelatívnej vrstvy lexikálnej zásoby. S pojmom proprializácie (onymizácie) je úzko spojený aj proces substantivizácie, keďže vlastné mená pomenúvajú živé substancie (J. Dolník [1995] hovorí o hypertrofii nominatívnej funkcie vlastných mien).

2.1.1 Pomenovania osôb (osobné mená, antroponymá) vytvárajú najdôležitejšiu podskupinu bioným.¹⁴ Jednotlivé triedy (a podtriedy) proprií sa navzájom do značnej miery odlišujú, pretože sú rozličným spôsobom späté s extralingvistickou realitou,¹⁵ preto je potrebné skúmať vlastné mená v rámci daného genus proximum (napr. Blanár, 1991, s. 190). V ďalších úvahách si teda budeme všimáť antroponymickú podtriedu proprií, majúc na zreteli všetky zvláštnosti vyplývajúce z tejto skutočnosti.

2.1.1.1 Zo slovnodruhového hľadiska patria antroponymá medzi substantíva – týmto spôsobom sa gramaticko-sémanticky vyjadruje ich pomenovacia funkcia –, preberajú ich gramatické kategórie, a to špecifickým spôsobom. Východiskom úvah o osobitosti antropónym je dichotómia apelatívum – proprium (v našom prípade antroponymum). Osobné mená sa vydeľujú na pozadí všeobecných mien. Z hľadiska centra a periférie tvorí apelatívna vrstva lexikálnej zásoby centrum (z diachronického aj synchronického aspektu), zatiaľ čo antroponymická sústava stojí na jej periférii. Medzi týmito dvoma vrstvami registrujeme neustály prechod a napätie, čo dokazujú aj procesy onymizácie a apelativizácie.¹⁶ Diferenčné prvky na rovine apelatívum – antroponymum možno postihnúť so zreteľom na jednotlivé jazykové roviny. (V nasledujúcich poznámkach pôjde skôr o ilustráciu než o vyčerpávajúce údaje.)

¹² „V spoločenskej stabilizácii osoby alebo zemepisného názvu sa prejavuje základná špeciálne onomastická funkcia vlastného mena“ (Blanár, 1996a, s. 18).

¹³ V našich poznámkach vychádzame zo zistení popredného slovenského onomastika V. Blanára (najmä 1996a); do značnej miery preberáme aj jeho pojmový aparát.

¹⁴ V. Blanár v citovanej práci (1996a) vydeľuje tri základné triedy proprií: bionymá, geonymá a chrématonymá; podrobnejšie Šmilauer (1973).

¹⁵ Porov.: „...vlastné mená sú do spoločensko-komunikačných vzťahov zapojené užšie a bezprostrednejšie ako apelatíva“ (Blanár, 1996a, s. 15).

¹⁶ „Postavenie vlastných mien v jazyku teda charakterizujú dve protichodné, ale vzájomne na seba pôsobiace tendencie: 1. ustavičná interakcia vlastných mien s ostatnou lexikou a s celým jazykovým systémom; 2. polarizácia vlastných mien v pomere k apelatívam. Inými slovami, jestvuje neustále napätie medzi jazykovými zákonitostami apelatívnej lexiky, ktoré pôsobia ako integračné tendencie, a polarizačnými tendenciami vlastných mien, ktoré sa tvoria a vyvíjajú aj ako prvky príslušných onymických systémov“ (Blanár, 1996a, s. 12).

2.1.1.1.1 *Zvuková rovina*. Vyjdime z tézy, že „zvuková podoba vlastných mien sa v značnej časti prekrýva so zvukovou podobou apelatív; kľúčom k ich špecifickej zvukovej charakteristike budú také znaky, ktorými sa od apelatív líšia ako svojrázne jednotky jazykového systému“ (Sabol, 1980, s. 36).¹⁷ Špecifickosť (periférnosť) antroponým sa vo zvukovej rovine odráža v týchto základných vlastnostiach (podľa J. Sabola, op. cit.):¹⁸

– príznaková frekvencia periférnych foném *é, ó, iu, ä; f, g, dž* (*Englér, Andó, Fógel, Džurdženik*);

– výskyt hiátu (*Deák, Eliáš*);

– značná frekvencia spoluhláskových skupín, ktoré sa v centrálnom systéme nevyskytujú vôbec, alebo len okrajovo (*Lščiak, Lvončík, Pčolinský, Ezr, Krajč*);

– príznakový výskyt iniciálových vokálov *a, e, i* (*Adzima, Ernek, Eibner, Igríni, Itcze*);

– spoluhlásková skupina kompaktná a ostrá spoluhláska + samohláska, resp. tupá spoluhláska + ostrá samohláska (*Bod'o, Ďurčo, Ňuňuk*);

– neutralizácia protikladu (kontrastu) krátky vokál – diftong a opozície dlhý vokál – diftong (*Biroščák, Krajňák, Dvoršťák*);

– narúšanie neutralizácie difúzných konsonantov *d, t, n, l* pred *e, i, í* (*Dekker, Demeter, Didi, Dian, Libič, Tibor, Terek, Janek, Nikodém*);

– fonematická variantnosť rôzneho pôvodu (*Masiar/Mäsiar/Mesiar, Paulík/Pavlík, Bevelaqua/Bevilaqua, Konček/Končok, Ondrejka/Andrejka*).

Ako vidieť aj z uvedených príkladov, antroponymá majú niektoré črty spoločné s cudzími a prevzatými slovami, citoslovcami a onomatopojami (Sabol, ibid.). Súvisí to s tým, že inventár antroponým sa postupne obohacoval z rôznych vrstiev lexikálnej zásoby; do funkcie antroponyma sa prehodnocovali aj iné slovné druhy, výpovede, lexémy z teritoriálnych nárečí či cudzích jazykov atď.¹⁹

2.1.1.1.2 *Morfologická rovina*. Pri antroponymickej nominácii zaraďuje V. Blánár (1996a, s. 62 n.) medzi kategoriálne a subkategoriálne príznaky aj substantívne relevantné kategórie: pomenovanie samostatne existujúcej veci, konkrétnosť, počítateľnosť, singulárovosť, životnosť a osobitné využívanie kategórie rodu, čísla a pádu. Antroponymá aj z hľadiska uplatňovania gramatických kategórií tvoria samostatne fungujúci systém (porov. aj Dvonč, 1976b; Lutterer, 1976; Knappová, 1980a, 1980b; Sokolová, 1996). Všeobecne možno konštatovať, že antroponymá sa vyznačujú špecifickou konfiguráciou gramatických kategórií.

¹⁷ Porov. aj formuláciu: „Propriá sa vyznačujú jednak funkciami, ktoré sú vlastné aj apelatívam... a popri tom ešte osobitnými funkciami, ktoré vyplývajú zo špecificky vlastných mien a súčasne podmieňujú ich špecificku“ (Blánár, 1996a, s. 17).

¹⁸ Príklady sme vybrali z Telefónneho zoznamu bytových staníc Zlaté stránky 2000 – 2001, najmä UTO Banská Bystrica.

¹⁹ Porov. priezviská *Mazal, Darmo, Čačaný, Skovajsa, Kožehuba, Klein, Kříž, Fekete* a i.

Gramatický rod má čisto „odrazovú“ podobu, keďže sa uplatňuje na základe prirodzeného rodu (mužský – ženský). Pri onymizácii sa všetky antropolexémy prehodnocujú na základe tohto faktu, porov. mužské priezviská v N. sg. homonymné s apelatívami ženského (*Repa/Repka, Priadka, Predajňa*) či stredného rodu (*Bidlo, Koleso, Kura*); na rozlíšenie týchto homonym sa používa aj deklinácia (Sokolová, 1996).

Z hľadiska kategórie pádu²⁰ majú antroponymá jednoduchší deklinačný systém než apelatíva. Nepríznačnou relačnou morférou N. sg. je pri mužských rodných menách (a priezviskách) *-Ø*, t. j. zakončenie na spoluhlásku (*Alexander, Plech*); pri ženských rodných menách je to relačná morféma *-a* (*Anna, Mária*). Ženské rodné mená zakončené v N. sg. inak než na *a* (*Karin, Marion*) sú nesklonné. Aj takýmto spôsobom sa prejavuje sila prirodzeného rodu. Preto je podľa našich výskumov v slovenčine nesklonných až 66,3 % anglických ženských rodných mien. V maskulínom skloňovaní sa v N. pl. využíva iba relačná morféma *-ovia* (*Petrovia, Ivanovia*). Pri maskulínach sa výlučne uplatňuje gramaticko-sémantická kategória životnosti (klasické deklinačné vzory *chlap a hrdina*).

Obmedzenosť gramatického čísla vyplýva zo základnej funkcie propria – jazykovo individualizovať jedinečné onymické objekty, preto je použitie plurálu príznakové. Propriá ako také sa podľa V. Blanára (1996a) vyznačujú aj ukazovateľom nedostatok generického singuláru a plurálu. Pri rodných menách sa plurál môže využiť na pomenovanie viacerých osôb s rovnakým menom, slovami V. Blanára (1996b) možno hovoriť o polyonymickom použití rodných mien (*V triede máme troch Petrov a dve Zuzany*). Pri priezviskách registrujeme obdobnú polyonymiu ako pri rodných menách (*Kollárovia*, t. j. nepříbuzné osoby s priezviskom Kollár); na pomenovanie príbuzných osôb sa v slovenčine používa osobitná prípona *-ovci* (*Kollárovci*). Plurál vo vete *Stretli sme sa s nádejnými shakespearemi* signalizuje apelativizáciu²¹ na základe metonymického prenesenia významu – okazionálne použitá lexéma *shakespeareovia, shakespearei* značí „veľmi talentovaní literáti“. Pri zaraďovaní osobného mena do deklinačného systému slovenčiny sa z čisto formálnych dôvodov využívajú aj príslušné (potenciálne) plurálové podoby.

Ako poznamenáva M. Sokolová (1996), špecifickosť proprií sa prejavuje aj v redukcii alternácií, ktoré by mohli narušiť identifikáciu onymického objektu (*Hudca – hudca*). V poznámkach k dotazníkovému prieskumu o používaní cudzích antroponym v slovenčine sme tento jav nazvali identifikačný faktor (Ološtiak, 2000, rkp.).

2.1.1.1.3 *Lexikálno-sémantická rovina*. Súhrn názorov na význam vlastného mena podáva V. Blanár (1996a); (porov. aj Knappová, 1980c; Dolník, 1991; 1995). Základným rozdielom vo význame apelatív a proprií je to, že propriá nevyjadrujú všeobecný pojem, ale individualizujú. Pod pojmom onymická sémantika

²⁰ O komplexnejší prístup ku skloňovaniu proprií sa pokúsila M. Sokolová (1996).

²¹ O procesoch apelativizácie a proprializácie porov. napr. Ivanová-Šalingová (1973).

chápe V. Blanár „hierarchický súbor onymických (generických a diferenčných) príznakov“ (op. cit., s. 32). Ide o designáciu. V pojmovom vymedzení dôležitú úlohu plní aj onymický obsah a onymická platnosť vlastného mena. Onymický obsah pozostáva z dvoch zložiek: (1) z designácie (onymickej sémantiky) a (2) informačno-encyklopedickej zložky (referenčného vzťahu). Onymická platnosť propria je miesto vlastného mena v systéme proprií (podrobnejšie Blanár, 1996a).

Konštatovanie, že „vlastné meno poukazuje na denotát, a nie na jeho vlastnosti“ (Blanár, op. cit., s. 55), súvisí s identifikačno-diferenciačnou funkciou proprií. Súbor vlastných mien preto ako celok nepatrí do jazykovej kompetencie komunikantov. Tento poznatok sa dá rozvinúť. Po prvé, používateľ jazyka zväčša aktívne ovláda toľko mien, koľko onymických objektov referenčne pozná.²² Po druhé, znalosť charakteristík denotátu nie je nevyhnutnou podmienkou referencie; v takýchto prípadoch, ako poznamenáva V. Blanár (op. cit., s. 58), „nerealizujú sa individuálne príznaky, pomocou ktorých v danej situácii identifikujeme onymický objekt ako jednotlivinu“. Inak povedané, o propriu *Anton Barborík* vieme povedať, že ide o úradné antroponymum aj bez bezprostredného poznania danej osoby. V komunikácii sú teda „znevýhodnené“ najmä priezviská s nízkou frekvenciou, ďalej priezviská, ktoré nemajú oporu v apelatívnej vrstve slovnej zásoby, a priezviská cudzieho pôvodu.

2.1.1.1.4 *Slovotvorba*. Vzhľadom na propriá sa uvažuje o špecificky onymickej slovotvorbe (termín S. Rosponda – Blanár, 1991). Z diachronického pohľadu sa mnohé priezviská utvorili slovotvornými postupmi typickými pre daný jazykový systém (slovenčina). Plnením extralingvistických funkcií (pomenúvať stále sa rozširujúci počet onymických objektov) sa inventár priezvisk mnohonásobne rozšíril, napr. *Adam* → *Adamčík, Adamčo, Adamec, Adamek, Adámek, Adamik, Adámik, Adámik, Adamíra, Adamják, Adamov, Adamove, Adamovič, Adamský* atď. Pôvodná motivácia sa však v mnohých prípadoch zastrela, napr. *Pardupa, Makás* (porov. aj Knappová, 1980b).

Ženské priezviská sa tvoria antropoformantom *-ová* (*Juríková*), prípadne *-á/-a/-ia*, ak má priezvisko adjektívnu formu (*Velebná, Brodzianska, Staršia*). V skupine priezvisk zakončených na formanty *-iech, -ech, -ých, -eje, -oje, -ove, -e* (pôvodne rodinné prívlastňovacie prídavné mená) sa prirodzený rod môže, ale nemusí rozlišovať prechýľovaním (*Anna Mikulášovýchová* – *Anna Mikulášových*). Neprechýľujú sa iba priezviská na *-ovie* (porov. Považaj, 1983); dištinkatívnu silu tu na seba preberá okrem iného príslušné rodné meno (*Anna Jakubovie* – *Dušan Jakubovie*).

Antropoformant *-ová* plní pri cudzích priezviskách gramatikalizačnú funkciu podobne ako slovotvorný formant v lexémach typu *SDE-ka* (Furdík, 1967).

²² K tomu porov. tvrdenie I. Lutterera (1978, s. 48): „Slyší-li poslucháč nějaké vlastní jméno poprvé, bývá mu obvykle jen pouhým pojmenováním s minimem obsahu, ale čím více se dovídá o jeho nositeli (t. j. čím více nositele referenčně spoznává, M. O.), tím větší má pro něho význam, tím více atributů s ním spojuje.“

2.1.1.1.5 *Syntaktická rovina*. Na úrovni vety plnia antroponymá všetky substantívne syntaktické funkcie: podmet (*Emil Boleslav Lukáč sa narodil v Banskej Hodruši.*), predmet (*videli sme Pelého*), menná časť slovesno-menného prísudku (*to je Andrej*), neslovesný vetný základ (*Jožo!*), nezhodný prívlastok (*Dáždnik svätého Petra*), príslovkové určenie (*zostal pri Jennifer Anistonovej*).

Veta (výpoveď) ako základná komunikačná jednotka²³ je miestom aktualizácie (konkretizácie) určitej (antropo)lexémy. Vyjdime z týchto príkladov: (1) *Karina Habšudová porazila Venus Williams*. (2) *Karinu Habšudovú porazila Venus Williams*. (3) *Venus Williams porazila Lindsay Davenport*. (4) *Venus Williamsovú porazila Lindsay Davenportová*.

Cudzie antroponymá v (1), (2) a (3) sú z morfológického hľadiska vnímané ako značne periférne, pretože obidva funkčné členy²⁴ (rodné meno, neprechýlené priezvisko) sa nesklňujú. Vetný kontext však v (1) a (2) percipientovi pomáha „domyslieť si“ formálne nevyjadrené gramatické kategórie rodu, čísla a pádu: tranzitívnosť slovesa *poraziť* (1. intencia a 1. valencia, vetný vzorec subjekt-predikát-objekt); formálne vyjadrené gramatické kategórie subjektu v nominatíve (1) a objektu v akuzatíve (2), kongruenčná morféma *porazil-a* signalizujúca ženský rod. V treťom prípade môžeme bez širšieho kontextu z hľadiska nepríznačného aktuálneho vetného členenia len dedukovať, že meno *Venus Williams* je agens v nominatíve a *Lindsay Davenport* je paciens v akuzatíve. V takýchto prípadoch až širší kontextový priestor môže zaručiť bezporuchovosť komunikácie, napr. *Venus Williams porazila Lindsay Davenport, a tak sa môžeme tešiť na finále, v ktorom proti sebe nastúpia sestry Williamsové*. (Uvedomujeme si určitú vykonštruovanosť uvedených príkladov, pretože v takýchto prípadoch sa subjekt a objekt konkretizujú aj číselným výsledkom tenisového duelu: *Venus Williams porazila Lindsay Davenport 6:3, 2:6, 6:4*. Treba však poznamenať, že neprechýlenosť oboch priezvisk do značnej miery znejasňuje význam výpovede, a to aj napriek číselnej jednoznačnosti. Na druhej strane sa však v športových správach takmer výlučne uplatňuje „echo“ nepríznačného slovosledu, ktoré percipientovi pomáha správne dešifrovať výpovedný kód.)

V poslednom prípade (4) prechýlené podoby priezvisk v príslušných pádoch²⁵ stačia percipientovi na suverénne dekodovanie výpovede. Osobné meno tu hodnotíme ako „celostné“ pomenovanie osoby, ktoré má dva funkčné členy – rodné meno a priezvisko. Nesklonné rodné mená *Venus* a *Lindsay* latentne preberajú gramatické kategórie od syntakticky nadradených prechýlených priezvisk *Williamsovú* a *Davenportovú*.

²³ Porov. definíciu vety vo vysokoškolskej učebnici syntaxe (Oravec – Bajzíkova, 1986, s. 44): „Základnou dorozumievacou (predikatívnou) konštrukciou je veta. Je to najjednoduchšia forma sprostredkovania myšlienky medzi ľuďmi a zároveň stereotyp štruktúrovania myšlienok.“

²⁴ Pojem funkčný člen je prebratý od V. Blanára (Blanár – Matejčík, 1978, s. 14; Blanár, 1996a).

²⁵ Antropoforant *-ová* teda zohráva dôležitú gramatikalizačnú (a integračno-adaptačnú) funkciu, porov. 2.1.1.1.4.

portová. V týchto prípadoch je funkčná jednotka rodné meno + priezvisko, ktorá pripomína minimálnu syntaktickú jednotku atributívneho rázu, dostatočným garantom plnohodnotného kódového prenosu.²⁶

V niektorých prípadoch je na jednoznačnú identifikáciu cudzích mien v slovenčine potrebný až nadvetný kontext. Na tomto mieste upozorňujeme na skutočnosť, že každý jazyk sa v zmysle naplnenia svojej komunikačnej funkcie snaží o jednoznačnosť (jednoduchosť, priamočiarosť) na čo najnižšej jazykovej rovine. Pokiaľ ide o prechýľovanie, v slovenčine je komunikačne efektívnejšie (ekonomickejšie) takéto priezviská prechýľovať, než sekundárne poukazovať na príslušné gramatické kategórie vetným (nadvetným) kontextom. (Problematika prechýľovania cudzích priezvisk má však aj iné dimenzie; komplexnejšie sa touto otázkou zaoberáme v inej práci.)

2.1.1.1.6 *Pravopisná stránka*. K tejto problematike treba poznamenať triviálny fakt, že osobitosť antroponým sa vyznačuje veľkým začiatočným písmenom (*Jozef Pekárik*). Z rôznych dôvodov (historických, spoločenských, teritoriálnych, interlingválnych ap.)²⁷ sú niektoré dnešné osobné mená (najmä priezviská) pravopisne rozkolísané, porov. *Schvarc – Schvarcz – Schwartz – Schvarz – Schwarc – Schwartz – Schwarz – Švarc; Síkora – Sýkora, Lupták – Lupták* a i.

3. Cudzie antroponymá v slovenčine²⁸

3.1 *Vymedzenie miesta cudzích antroponým v slovenčine*. Základným predpokladom fungovania proprií v jazyku určitej society (národa) je spoločenská podmienenosť (porov. pozn. 12), preto V. Blanár pri charakteristike obsahovej stránky vlastného mena vydeľuje na najvyššej abstrakčnej úrovni (sub)kategorálny funkčný sémantický príznak spoločensky podmienená identifikácia//diferenciácia. Z tohto dôvodu pri uvažovaní o vlastných menách zohráva dôležitú úlohu sociolinguvistický (socionomastický) i pragmalinguvistický (pragmaonomastický) prístup. S užšou previazanosťou propria s extralingvistickou realitou súvisí aj to, že osobné mená (priezviská) sa do cudzieho jazyka neprekładajú ani vtedy, keď je proprium s apelatívom formálne totožné; napr. nositeľ anglického priezviska *Smith* sa v slovenčine nestane *Kováčom*. (Problematika umeleckého prekladu má svoje špecifiká.)

²⁶ Porov. aj príklady z apelatívnej lexiky: *s froté uterákom, zemiakové pyrė, podľa oficiálneho komuniké, s fajn dievčaťom* a pod.

²⁷ V historickom vývine slovenského etnika boli napríklad dôležité kontakty s inými etnikami, najmä v rámci Rakúsko-Uhorska. Z tohto dôvodu majú slovenskí občania mnohokrát pôvodom inojazyčné priezviská, napr. *Horváth, Tóth, Kiš, Schuster, Hoffmann, Orel, Krédľ*. Ešte jeden príklad: na konkrétnu spoločensko-historickú udalosť – nemeckú kolonizáciu (prvá vlna v 13. stor.) – poukazujú dnes aj priezviská nemeckého pôvodu z okolia Banskej Štiavnice a Hodruše-Hámrov: *Eiben, Jágerský, Jagvirth, Gettler, Kraus/Graus, Spielmann, Šniager, Špringisfeld, Štaudner, Tonhauser, Váginger* a i.

²⁸ Pojem cudzie antroponymá, resp. antropolexémy (ďalej CA) používame v konštatovaniach so všeobecnejšou platnosťou, v konkrétnostiach a pri exemplifikácii pracujeme s pojmom anglické antroponymá / antropolexémy (ďalej AA).

3.1.1 J. Z e m a n (Kučera – Zeman, 1998, s. 9) správne konštatuje, že pri komplexnejšom prístupe k problematike fungovania CA v preberajúcom jazyku je potrebné vychádzať z pojmu osobné meno (antroponymum), a nie z pojmu cudzie slovo. Pojem cudzie slovo je príliš všeobecný, v danom prípade nevystihuje jadro skúmanej problematiky, čím sa situácia neadekvátne zjednodušuje. Aj týmto spôsobom sa podčiarkuje špecifickosť propriálneho (antroponymického) systému v jazyku a komunikácii.

V snahe postihnúť podstatu fungovania CA v slovenčine vymedzujeme dva základné funkčné protiklady (prvý člen je bezpríznačový): 1. apelatívum (Ap) – proprium (antroponymum) (A);²⁹ 2. domáce antroponymum (DA) – cudzie antroponymum (CA).

V jazykoch sa propriá vynímajú na pozadí apelatív (napr. Sabol, 1980; Blanár, 1996a); apelatíva zaujímajú v jazykovom systéme centrálnejšiu polohu než propriá. Podobným spôsobom posudzujeme CA na pozadí DA (aj preto sme sa obšírnejšie zaoberali statusom DA v slovenčine) – DA má centrálnejšie postavenie než CA. Pre vzťah DA – CA sú významné dve konštatovania: na jednej strane vlastné mená „sa preberajú z jedného jazyka do druhého, takže v istom zmysle tvoria súčasť medzinárodnej lexiky“ (Blanár, op. cit., s. 100), na druhej strane „formálno-jazyková výstavba onymického znaku... sa opiera o zákonitosti príslušného jazykového kódu“ (Blanár, ibid., s. 68). V antroponymických systémoch je to teda forma, ktorá „zblížuje“ jednotlivé jazyky (porov. priezviská slovenských občanov *Schuster, Göncöl, Fekete*, pozri aj pozn. 27),³⁰ v konečnom dôsledku má však práve výrazová stránka dôležitú schopnosť odlišiť CA od DA.

Na základe uvedených funkčných protikladov možno vymedziť miesto CA na okraji periférie (na periférii periférie) jazykového systému slovenčiny. Treba zdôrazniť, že pojem periféria periférie je umelý konštrukt, ktorý vymedzuje krajný pól jazykového systému. Periféria periférie sa nedá presne ohraničiť, postupne prechádza do periférie ako takej, teda sama osebe neexistuje, uvažujeme o nej vždy vo vzťahu k centrálnejším oblastiam jazyka.

Pojem periféria periférie je východiskom v našom uvažovaní o CA, tvorí totiž kľúč k pochopeniu (a vysvetleniu) nestabilného statusu týchto onymických znakov v slovenčine, čo vyplýva aj z predbežných výskumov a pozorovaní AA v rečovej komunikácii (Ološtiak, 2000, rkp.). Dynamika AA sa v praxi prejavuje najmä rozkolísanosťou výslovnosti (akusticko-auditívny typ komunikácie), v menšej – avšak nie zanedbateľnej – miere aj pri grafickom zachytení (opticko-vizuálny typ komunikácie). Aj pomerne známe AA spôsobujú slovenským používateľom nemalé problémy. Tento fakt je zapríčinený komplexom faktorov vyplývajúcich z diferencíí medzi jazykovými

²⁹ V. Blanár (1996a, s. 17 n.) hovorí o funkčne podmienenom sémantickom protiklade apelatívum : proprium.

³⁰ Najbežnejší spôsob obohacovania inventára rodných mien v spisovnej slovenčine tvorí preberanie z cudzích jazykov (Považaj, 1980; Knappová, 1980a).

kódmí L_A a L_S , ako aj zo špecifik podmienených propriálnosťou skúmaných antroponymických lexém (porov. 3.2). Z tohto pohľadu možno pri používaní CA v slovenskom kontexte zaznamenať dve základné tendencie: tendenciu statickú a tendenciu dynamickú. (Dynamickosť a statickosť tu chápeme vo vzťahu k jazykovému systému a môžeme ich priradiť k pojmom asimilácia a akomodácia, porov. pozn. 4).

Statická tendencia súvisí so skutočnosťou, že každý komunikačný akt má svoju hranicu únosnosti (zrozumiteľnosti), porušením ktorej sa komunikácia stáva nefunkčnou. Miera zrozumiteľnosti jazykového prejavu podmieňuje jeho úspešnosť, t. j. fakt, či percipient porozumie expedienta a – ak je to žiaduce – dokáže vhodne zareagovať (expedient a percipient si svoje komunikačné roly vymenia). Funkčnosť a relatívne bezporuchové používanie jazyka sú podmienené relatívnou statickosťou jazykového systému, ktorú si jazyk bedlivo stráži. Ustálenosť jednotlivých jazykových javov, ktoré sú uchopené a fixované normami, je totiž garantom zrozumiteľnosti jazyka (Sabol, 1979).

Dynamická tendencia vyplýva z pojmu periféria periférie, má svoje ukotvenie v samej podstate CA – v ich systémovom statuse v slovenčine. Ak má komunikant použiť v praxi CA pochádzajúce z jazyka, ktorý nepatrí do jeho jazykovej kompetencie, zákonite nedokáže toto CA suverénne vysloviť, vyskloňovať, prípadne graficky zachytiť. Problémy môžu mať aj komunikanti ovládajúci jazyk, z ktorého dané CA pochádza (porov. ďalej). Je samozrejmé, že dynamika jazykového organizmu sa najvypuklejšie prejavuje na periférii, kde si jednotlivé prvky tak trochu hľadajú svoje miesto v systéme.

Obidve tendencie sú v jazyku dialekticky späté, preskupujú sa, dopĺňajú, navzájom spolupracujú i súperia. Lingvistika reflektovala túto skutočnosť napríklad zavedením pojmov pružná stabilita, pohyblivá rovnováha, homeostatický stav. Ich vyznenie pri fungovaní CA je špecifické, čo vyplýva z vymedzenia CA v systéme slovenčiny ako cieľového jazyka na základe dvoch uvedených funkčných protikladov ($A_p - A$, $DA - CA$).

3.1 Genetický mechanizmus integrácie CA v slovenčine podmieňuje interlingválny, intralingválny i extralingválny priestor.

Pri skúmaní interlingválneho priestoru sa stáva základnou úlohou porovnávanie typologického profilu dvoch kontaktných jazykov a analýza dôsledkov, ktoré vyplývajú zo zistených diferencií medzi týmito jazykmi. Pri antroponymách, prirodzene, prihliadame aj na ich osobitný status vo východiskovom a najmä v cieľovom jazyku. Platí totiž, že pri preberaní jazykových prvkov je aktívnejší jazyk L_2 . Je to pochopiteľné, ak si uvedomíme, že akt preberania sa uskutočňuje predovšetkým z iniciatívy L_2 , resp. spoločenských potrieb príslušnej jazykovej society. Preberajúci jazyk si teda cudzie lexémy prispôsobuje „k svojmu obrazu“ – v zmysle plnohodnotného uplatnenia komunikatívnej funkcie sa jazyk L_2 snaží pokiaľ možno čo najdôkladnejšie neutralizovať neústrojné prvky vo svojom organizme.

Porovnaním typologického profilu kontaktných jazykov zisťujeme, ktorá jazyková rovina (oblasť) sa stáva „ohniskom“ ich interakcie, t. j. na ktorej jazykovej rovine sa diferenciacia $L_1 : L_2$ prejaví najmarkantnejšie. Určením tohto „ohniska“ hypoteticky vymedzíme oblasť, ktorá spôsobuje v praxi najviac problémov. V kontaktnom vzťahu angličtina → slovenčina sa táto diferenciacia prejavuje najmä v odlišnosti uplatňovania vzťahu medzi výslovnosťou a pravopisom. Stupeň zdomácnenia apelatívnej lexémy anglického pôvodu (AAp) – a to sa už pohybujeme v intralingválnom priestore – sa v slovenčine odráža v zvukovej a/alebo grafickej stránke. Vo zvukovej rovine dochádza k transfonemizácii na základe princípu relatívneho fonematického paralelizmu (pozri pozn. 8). L. Dvonč (1976a) v súvislosti s adaptačným úzom AAp konštatuje, že v starších obdobiach bola pri pravopisnom zdomácnovaní primárna zvuková podoba (*scooter* [sku:tə] → *skúter*),³¹ zatiaľ čo v novšom období je to skôr opačne – poslovenčená výslovnosť³² sa odvodzuje z grafickej podoby (*superman* [su:pəmæn] → *superman* [superman]). Situácia je v každom momente existencie jazyka rôznorodejšia, pričom v jednotlivých obdobiach môžu dominovať rôzne tendencie. Do slovenčiny dnes prúdi veľké množstvo cudzích apelatív – predovšetkým v technickej a športovej oblasti (*hacker*, *chat room*, *sky surfing*) –, ktoré sa pravopisne ešte neadaptovali. Pri týchto lexémach je ťažké predpovedať, akým spôsobom bude adaptácia prebiehať. Proces adaptácie však prebieha neustále – ďalšie a ďalšie lexémy sa v slovenčine postupne udomácnujú (porov. napr. Ondrejovič, 2000; Jacko, 2000), a tak popri sebe fungujú citátové výrazy – pravopisne, morfológicky a čiastočne výslovnostne neadaptované (*last but not least*); ďalej pravopisne neadaptované, ale výslovnostne poslovenčené lexémy (*country* [kántri], *blues* [blús]); pravopisné dublety (*steeplechase* – *stíplčejs*) a pravopisne úplne zdomácnené výrazy (*víkend*, *džús*).

Pri antroponymách k adaptácii v zmysle zblíženia zvukovej a pravopisnej stránky nedochádza – grafická podoba sa neprispôbuje zvukovej podobe: *Shakespeare*, nie **Šejkspír*. Z tohto hľadiska sú AA v porovnaní s AAp imúnnejšie voči adaptačným tlakom slovenčiny.

Ako už bolo naznačené, AA ako aj AAp sa vyznačujú značnou asymetriou medzi zvukovou a grafickou podobou. Súvisí to s historickým vývinom angličtiny. Pri antroponymách do hry vstupujú ešte ďalšie faktory súvisiace s ich onomastickým statusom (Blanár, 1976; 1996a), napr. rodové zvyklosti, teritoriálny pôvod a pod. Preto môže mať AA inú výslovnosť než rovnaká apelatívna forma (*home* [həʊm] – *Home* [həʊm] aj [hju:m]), alebo výslovnosť graficky identickej formy môže byť u jednotlivých nositeľov rôzna (*Raleigh/Raleigh* [ra:li], [rɔ:li] aj [ræli]); podrobnejšie Kučera – Zeman, 1998, s. 11 n.; Bilá, v tlači. Ťažkostiam, ktoré by mohli pri použí-

³¹ Porov. aj Dvonč, 1967.

³² O tomto pojme pozri Kučera – Zeman, 1998; Ološtiak, v tlači.

S extralingvistickou realitou je späté fungovanie proprií ako takých. V súvislosti s tým plní dôležitú funkciu motivácia používania CA v slovenčine a ich frekvencia, ktoré majú vplyv aj na charakter integračno-adaptačných procesov.

Motivácia, sama osebe extralingvistická entita onomaziologického rázu, vo vzťahu k CA súvisí s komunikačno-informačnou funkciou jazyka. Prejavuje sa globálna spoločensky podmienená identifikácia a diferenciacia antroponymických jednotlivín a ich prezentácia v komunikátoch, ktorá sleduje pragmatické ciele – uhasenie celospoločenského smädu po informáciách. Jazyk takýmto spôsobom len odráža spoločenský priestor, ktorého je nedeliteľnou súčasťou a v ktorom hlavnú úlohu zohráva človek – homo loquens.

Frekvencia: Frekventovanejšie jazykové prvky sa zákonite posúvajú bližšie k centru jazykového systému, sú stabilnejšie, menej dynamické a vytláčajú menej frekventované prvky na okraj (perifériu). Takéto prvky si vo väčšej miere môžu „dovoliť“ nepravidelnosti, napr. sloveso *byť* sa vo väčšine európskych jazykov vyznačuje nepravidelnými tvarmi, avšak vysoká frekvencia je garantom jeho bezporuchovej komunikačnej platnosti (porov. aj Daneš, 1966, s. 13). Frekvencia jednotlivých antroponymických znakov je úzko spätá s komunikačnými potrebami jazykového spoločenstva na jednej strane a „odráža“ spoločenskú prestíž daného onymického objektu na strane druhej. Čím je osoba populárnejšia, tým je aj antroponymický znak, ktorý túto osobu zastupuje v komunikačnom priestranstve, frekventovanejší. Analogicky táto zákonitosť funguje aj pri CA, navyše, uplatňuje sa vypuklejšie: keďže CA „vyrastajú“ z neslovenského jazykového kódu, dostatočná frekvencia je dôležitým predpokladom ustáľovania ich formálno-jazykovej stránky.

Záver

Miesto vlastného mena v systéme jazyka je v mnohých smeroch výlučné. Táto výlučnosť sa však uvedomuje len na pozadí apelatívnej lexiky. Toto uvedomenie však pri cudzích propriách (skratka CP) absentuje. Do popredia preto vstupujú osobité onomastické črty CP, a to predovšetkým referenčný vzťah. Referenčný vzťah, čiže vedenie, vedomie či povedomie o denotáte má veľkú zásluhu na ustáľovaní formálno-jazykovej stránky príslušného CP. (V hre sú, pravdaže, aj ďalšie skutočnosti, ktorým však nateraz nevenujeme pozornosť.)

Základnou premisou v uvedenom prístupe je vymedzenie miesta cudzieho antroponyma v systéme slovenčiny ako preberajúceho jazyka na periférii periférie, a to na základe uplatnenia dvoch protikladov: (1) apelatívum – antroponymum a (2) domáce antroponymum (DA) – cudzie antroponymum (CA). Týmto spôsobom sa osvetľuje nestabilný (alebo menej stabilný) status CA v slovenčine.

Ďalším krokom je aplikovanie pojmov interlingválnosť, intralingválnosť a extralingválnosť. Pri skúmaní interlingválneho priestoru sa stáva základnou úlohou porovnanie typologického profilu dvoch kontaktných jazykov a analýza dôsledkov, ktoré

vyplývajú zo zistených diferencií medzi týmito jazykmi (interlingválna proxemika). Interlingválnosť sa mení na intralingválnosť vtedy, keď lexéma cudzieho pôvodu začína fungovať v preberajúcom jazyku (interlingválnosť je však v intralingválnosti viac ako implicitne prítomná). Slovenčina si anglické antroponymum prispôbuje zvukovo, morfológicky i sémanticky. (Zdá sa, že teoretické riešenie tzv. transséman- tizácie predstavuje pri antroponymách jeden z najtvrdších orieškov; túto otázku pone- chávame zatiaľ otvorenú.) Extralingválny priestor drží ochrannú ruku nad interlin- gválnosťou aj intralingválnosťou; na zreteľ sa berie onomastický status vlastného mena (Blanár, 1976).

Uvedená koncepcia je pokusom o komplexnejšie (systémovjšie) uchopenie problematiky cudzích proprií (antroponym) v slovenčine, hoci mnohé otázky boli len naznačené. Východiskom našich úvah sú najmä Blanárova teória vlastného mena (Blanár, 1996) a Furdíkova teória lexikálnych motivácií (Furdík, 1994; 2000; v tlači). (Aj keď pracujeme s anglofónnym materiálom, ukazuje sa, že niektoré tendencie majú všeobecnejší charakter.)

Predkladaná práca má ambíciu podnietiť slovenskú jazykovednú obec do disku- sie o fungovaní cudzích antroponym v slovenčine. Aj vedecký seminár *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine* (Bratislava 19. – 20. októbra 2000; zborník z tohto podujatia je v tlači) bol totiž prevažne zameraný na „staré“ otázky, týkajúce sa antických mien a mien z uhorského obdobia slovenských dejín. Týmto nechceme znižovať závažnosť uvedenej tematiky, na druhej strane však zdôrazňujeme aktuál- nosť riešenia problémov spätých s expanziou západných jazykov (predovšetkým ang- ličtiny) do jazykov krajín bývalého „východného bloku“, kam patrí aj slovenčina. A práve cudzie propriá nie sú stredobodom záujmu slovenských lingvistov. Slovenská jazykoveda má v tejto oblasti dlhy nielen voči sebe, ale aj (či najmä?) voči bežným používateľom slovenčiny.

Bibliografia

BILÁ, M.: Niekoľko poznámok k výslovnosti variantov anglických antroponym v slovenčine. In: *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Zborník materiálov z vedeckého seminára. Bratislava 19. – 20. októbra 2000 (v tlači).

BLANÁR, V.: Jazyková výstavba slovenských osobných mien. In: IV. slovenská onomastická kon- ferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľ- stvo SAV 1973, s. 8 – 28.

BLANÁR, V.: Lingvistický a onomastický status vlastného mena. In: VI. slovenská onomastická kon- ferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 23 – 29.

BLANÁR, V.: Onomastika vo vzťahu k iným vedným disciplinám. In: X. Slovenská onomastická kon- ferencia. Bratislava 13. – 15. septembra 1989. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazyko- vedný ústav Ľ. Štúra SAV 1991, s. 188 – 196.

BLANÁR, V. (1996a): Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.) Bratislava, Veda 1996. 250 s.

- BLANÁR, V. (1996b): Medzi apelatívom a propriom. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán a F. Ruščák. Prešov – Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika – Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1996, s. 13 – 21.
- BLANÁR, V. – MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978.
- DANEŠ, F.: The relation of centre and periphery as a language universal. In: Travaux Linguistiques de Prague. 2. Lex problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue. Praha 1966, s. 9 – 21.
- DOLNÍK, J.: Lexikálna sémantika a onomastika. (K otázke významu vlastných mien.) In: X. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 13. – 15. septembra 1989. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav L. Štúra SAV 1991, s. 209 – 214.
- DOLNÍK, J.: Forma a význam vlastného mena. Slavica Slovaca, 30, 1995, s. 105 – 111.
- DVONČ, L.: Džezový Jazzový slovník. Kultúra slova, 1, 1967, s. 238 – 241.
- DVONČ, L. (1976a): Formálna stránka prevzatých slov v slovenčine. In: Studia Academica Slovaca. 5. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1976, s. 63 – 80.
- DVONČ, L. (1976b): Vlastné mená a gramatika. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 51 – 53.
- FURDÍK, J.: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. Slovenská reč, 32, 1967, s. 342 – 345.
- FURDÍK, J.: Slovo a jeho významová štruktúra. In: Ondrus, P. – Horecký, J. – Furdík, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 7 – 49.
- FURDÍK, J.: Integrované procesy pri lexikálnych prevzatiach. Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 95 – 102.
- FURDÍK, J.: Prednášky zo slovenskej lexikológie. Prešov 2000.
- FURDÍK, J.: Jeden z možných celkových pohľadov na lexikálnu zásobu. In: Lexikálna sémantika a derivatológia. Zborník materiálov z vedeckej konferencie konanej pri príležitosti životného jubilea prof. PhDr. Juraja Furdíka, CSc. Prešov 5. decembra 2000 (v tlači).
- HORECKÝ, J.: Základy jazykovedy. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 184 s.
- HORECKÝ, J.: Východiská k teórii spisovného jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 13 – 22.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Apelativizácia vlastných mien ako lexikálno-sémantický proces. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 219 – 232.
- IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Vreckový slovník cudzích slov. Bratislava, Kniha – Spoločník 1993.
- JACKO, J.: *Talkshow i talkšou*. Slovenská reč, 65, 2000, s. 352 – 353.
- JIRSOVÁ, A.: K pojetí systému a struktury v současné české lingvistice. Slovo a slovesnost, 50, 1989, s. 238 – 248.
- KNAPPOVÁ, M. (1980a): K společenskému fungování oficiálních podob rodních jmen. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska Širava 20. – 24. septembra 1976.) Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 287 – 291.
- KNAPPOVÁ, M. (1980b): Osobní jména v českém jazykovém systému. Naše řeč, 63, 1980, s. 225 – 232.
- KNAPPOVÁ, M. (1980c): Významové aspekty vlastních jmen. Slovo a slovesnost, 41, 1980, s. 57 – 60.

- KRUPA, V.: Kategória systému v jazykovede z hľadiska filozofie. *Jazykovedný časopis*, 25, 1974, s. 11 – 19.
- KRUPA, V.: Jednota a variabilita jazyka. Systémový prístup a tzv. exotické jazyky. Bratislava, Veda 1980. 168 s.
- KUČERA, J. – ZEMAN, J.: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině. Anglická osobní jména. Hradec Králové, Gaudeamus 1998. 141 s.
- Longman Dictionary of Contemporary English. Longman Group Ltd. 1995.
- LUTTERER, I.: Onomastika a mluvnice. In: VI. slovenská onomastická konferencia. Nitra 4. – 6. apríla 1974. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 31 – 37.
- OLOŠTIAK, M.: Poznámky k výsledkom dotazníkového výskumu o výslovnosti a skloňovaní anglických a francúzskych osobných mien v slovenčine. 2000, rkp.
- OLOŠTIAK, M.: K problematike adaptácie anglických osobných mien v slovenčine. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Zborník materiálov z vedeckého seminára. Bratislava 19. – 20. októbra 2000 (v tlači).
- ONDREJOVIČ, S.: *Zombi/zombie*. Slovenská reč, 65, 2000, s. 349 – 350.
- ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 272 s.
- POVAŽAJ, M.: Vznik nových úradných podôb mien. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska Širava 20. – 24. septembra 1976.) Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 293 – 297.
- POVAŽAJ, M.: Tvorenie ženských priezvisk v spisovnej slovenčine. *Kultúra slova*, 17, 1983, s. 267 – 273.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 2., doplnené a prepracované vydanie. Bratislava, Veda 1998. 576 s.
- SABOL, J.: Teória komunikácie a výskum spisovnej slovenčiny. In: Z teórie spisovného jazyka. Zborník referátov a diskusných príspevkov. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 60 – 65.
- SABOL, J.: Zvukové ustrojenie vlastného mena a jeho komunikačné súvislosti. In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. VII. slovenská onomastická konferencia. (Zemplínska Širava 20. – 24. septembra 1976.) Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 35 – 40.
- SOKOLOVÁ, M.: Morfologická stránka vlastného mena. In: 12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár „Onomastika a škola“. Prešov 25. – 26. októbra 1995. Zborník referátov. Zost. M. Majtán a F. Ruščák. Prešov – Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity P. J. Šafárika – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1996, s. 22 – 33.
- SOLNCEV, V. M.: Systém a struktura v jazyce. (Preložili B. Palek a Z. Palková.) Praha, Academia 1981. 272 s.
- SVOZILOVÁ, N.: K vývoji pojetí funkce. Slovo a slovesnost, 49, 1988, s. 64 – 71.
- ŠMILAUER, V.: Třídění vlastních jmen (teze). In: IV. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 109 – 111.
- VACHEK, J.: On the integration of the peripheral elements into the system of language. In: *Travaux Linguistiques de Prague*. 2. Lex problèmes du centre et de la périphérie du système de la langue. Praha 1966, s. 23 – 37.
- WELLS, J. C.: Longman Pronunciation Dictionary. 1. vyd. North Yorkshire, Longman Group 1990. 802 s.

LANGUAGE AS A SYSTEM AND FOREIGN ANTHROPNYMS
IN SLOVAK (ENGLISH PERSONAL NAMES IN SLOVAK)

S u m m a r y

The starting point in author's approach is the systemic concept of language. Language is a system with its centre and periphery. In this system proper names are more peripheral than appellatives. Foreign (English) anthroponyms occupy the area of the periphery of periphery, which is theoretically delimited by two oppositions: (1) appellative – proper name (anthroponym) and (2) domestic anthroponym (DA) – foreign anthroponym (FA). This means that FA in a target language (Slovak – L_S) is to a certain extent unstable, e.g. pronunciation of name Sylvester Stallone [steloun] or [stalone].

To be communicatively effective, FA should be integrated within the system of L_S . The integration takes place on several linguistic levels at the same time, therefore it is adequate to define the processes of transphonemization, transmorphismization, transmorphologization, transderivation, transsemantization, transorthographization etc.

The integration of FA in L_S is influenced by interlingual, intralingual and extralingual factors. The interlingual aspect is based on comparison of two contact languages (English – Slovak) and on delimitation of elementary differences between them. The intralingual aspect follows the concept of activity of a target language. Slovak as a target language influences the form of FA, thus the processes of transphonemization, transmorphismization, transmorphologization come into existence. For instance, transphonemization is based on the principle of a relative phonemic parallelism – English name Shakespeare [ˈʃeɪkspiə] is in Slovak pronounced [ʒejkspír]. From the extralingual point of view, a pilot role is played by motivation and frequency of FA.

Author also compares foreign English appellatives with anthroponyms. In contrary to the adaptation of appellatives, anthroponyms never change their orthography (vikend vs. Coleridge).

VŠETKO O SLOVAKISTIKE V ZAHRANIČÍ

J. P e k a r o v i č o v á: *Slovakistika v zahraničí*. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského – Metodické centrum Studia Academica Slovaca 2001. 166 s.

V podtitule tejto publikácie, prvej svojho druhu u nás, sa uvádza, že je to „Informatórium o súčasnom stave slovakistiky v zahraničí vypracované na základe údajov z dotazníkov MC SAS, ktoré vyplnili lektori a zahraniční slovakisti pôsobiaci na uvedených univerzitách v roku 2000/2001.“ Publikácia podáva skutočne vyčerpávajúce údaje, a to nielen pre prípadných budúcich lektorov, ale aj všetkých záujemcov o postavení našej vednej disciplíny v zahraničí.

Tým, že sa údaje vyplňali podľa jednotného dotazníka, práve štandardné dáta poslúžia ako dobrý podklad na informovanie, porovnávanie i hodnotenie. Informácie z každej univerzity sa začínajú rokom otvorenia lektorátu alebo odboru, postavením slovenčiny v rámci štúdia ostatných slovanských jazykov, personálnym obsadením našimi učiteľmi aj domácimi slavistami, prehľadom slovakistických disciplín a vyučujúcich, počtom študujúcich (vrátane potomkov krajanov). Zároveň sa dotazníkom zisťujú záujmy študentov, prezentujú sa ich aktivity, možnosti uplatnenia sa po absolvovaní. Nechýba vyjadrenie o zabezpečení výuky príslušnou literatúrou, o materiálnom vybavení (nie vždy lichotivé údaje), o formách spolupráce a jej intenzite so slovenskými inštitúciami.

Príručka je vybavená naozaj všetkými praktickými informáciami: uvádza sa zoznam našich aj zahraničných učebníc a gramatík slovenčiny pre cudzincov, ako aj príručky odbornej literatúry a antológie; adresár slovenských partnerských inštitúcií; adresár slovakistických pracovísk v zahraničí (všetko aj na internetových stránkach); adresár zastupiteľských úradov Slovenskej republiky a slovenských inštitútov (dodnes 8). Príručku uzatvára menný zoznam slovenských lektorov – úctyhodných 140 pedagógov (z toho niektorých aj na dvoch miestach).

Lektoráty slovenského jazyka a kultúry v súčasnosti pôsobia na viac ako 40 zahraničných univerzitách. Ako uvádza zostavovateľka publikácie, ich koncepcia, zameranie, ako aj pracovné a existenčné podmienky sú rozdielne. Lektoráty sa navzájom líšia materiálnym vybavením, ktoré vo veľkej miere súvisí jednak s vybavením celej univerzity, jednak s postavením slovakistiky v rámci slavistiky, a tým aj charakterom ponúkaného študijného programu. Záujem o slovakistiku vzrastá najmä v „nových“ slavistických štátoch, upadá v anglofónnych krajinách aj v Nemecku. Záver: Slovenská republika by ich mala podstatne viac podporovať.

JB

ROZHEADY

ASPEKTOLÓGIA V REGENSBURGU

MILOSLAVA SOKOLOVÁ

SOKOLOVÁ, M.: Aspectology in Regensburg. Jazykovedný časopis, 52, 2001, No. 2, pp. 101 – 119. (Bratislava)

The aim of the paper is to introduce the theory as well as conclusion of Regensburg's School of Aspectology and, at the same time, to present solutions, which will create the basis for author's work on verbal aspect in the Slovak language.

1. V čase, keď som začala pracovať na slovesnom vide v slovenčine na základe materiálu z morfológického slovníka (Sokolová et al., 1999), zhodou okolností som sa ocitla na pracovisku, na ktorom sa od jeho založenia skúma aspekt. Myslím, že bude užitočné zoznámiť slovenskú odbornú verejnosť s výsledkami aspektologického výskumu v Regensburgu, ale aj s vlastnými postojmi k skúmaným problémom.

Od roku 1977 vznikali a ešte stále vznikajú v ústave slavistiky na regensburskej univerzite pod vedením K. Trosta doktorské a magisterské práce, ktoré sa venujú vzťahu dvoch kategórií lexikálno-sémantickej kategórie actio verbi¹ a sémanticko-gramatickej kategórie slovesného vidu (aspektu) v slovanských jazykoch.

Za toto obdobie bolo z tejto oblasti na pracovisku obhájených 25 prác (13 skúmajúcich ruštinu, 8 prác skúmajúcich češtinu a 2 poľštinu, jedna kontrastívna rusko-francúzskaa práca), publikované boli štyri monografie (Habermann, 1991; Nübler, 1992; Frank, 1994; Janka, 1999) a množstvo vedeckých štúdií (Trost, 1977; 1978; 1982; 1984; 1986; 1991; 1995; 1997a; 1997b; 1998; Nübler, 1990; 1992; 1994; 1996; Janka, 1999b). Výhodou takéhoto prístupu je široký záber a detailné rozpracovanie metód, overovanie východísk a výsledkov pri obhajobách, preto metodicky najčistejšou prácou je monografia W. Janku (1999a). Nevýhodou môže byť stereotypnosť, resp. obmedzený priestor na vlastnú kreativnosť, hoci kreatívny autor si svoj spôsob vyjadrenia nájde, porov. Nübler (1992).

¹ U nás sa používa na jej označenie termín spôsob slovesného deja, ktorý zaviedol do česko-slovenskej lingvistiky V. Š m i l a u e r (1940) ako preklad nemeckého termínu Aktionsart; J. O r a v e c navrhol vzhľadom na podobnosť so slovesným spôsobom jednoznačnejší termín druh slovesného deja alebo actio verbi; väčšina lingvistov používa termín Aktionsart.

Na základe širokej lexikografickej databázy a porovnaním ruštiny, češtiny a poľštiny s nemčinou sa regensburským aspektológom podarilo presvedčivo odkryť a opísať zhody a rozdiely medzi obidvoma kategóriami, pričom nemecký ekvivalent slúži ako dôležité verifikačné kritérium. Vidové dvojice s jedným ekvivalentom: {na-} *písať* – *schreiben*, {na} *aranžovať* – *arrangieren*, {u-} *robiť* – *machen*, {s-} *tráviť* – *verbringen*, {s-} *kontaktovať* – *kontaktieren*, {zo-} *sumarizovať* – *summieren*, *spísať* {*spisovať*} – *zusammenschreiben*, rozličné druhy actio verbi korešpondujú s viacerými ekvivalentmi: *robiť* – *machen*, *narobiť* – *in Menge machen*, *chytať* – *fangen*, *nachytať* – *drankriegen*, *ertappen*; *klíčiť* – *keimen*, ale *naklíčiť* – *zu keimen beginnen*; *tiecť* – *fließen*, ale *stiecť* – *herabfließen*.

Monografie skúmajúce prefigované slovesá v slovanských jazykoch obsahujú exaktné rozbery bohatej jazykovednej literatúry o aspekte (v Regensburgu sa registruje okolo úctyhodných 6000 bibliografických jednotiek o aspekte). Zo slovackistických prác sa vyzdvihuje najlepšia slovenská práca z tejto oblasti – monografia E. Sekaninovej (1980), hoci sa s ňou často polemizuje pre nejednoznačný postoj k aspektu (porov. konštatáciu o limitatívnom slovesnom druhu na s. 54, o ktorej sa zmienim ešte podrobnejšie). Sekaninovej práca prináša materiál, ktorý nemožno pri skúmaní vidu v slovanských jazykoch obísť. A ani sa neobchádza. Prirodzene, vo všetkých prácach sa využíva monografia A. V. Isačenkova (1960a). Najpresvedčivejšia argumentácia pri analýze literatúry je v práci N. Nüblera (1992), ktorá spolu s monografiou W. Janku (1999) a početnými štúdiami K. Trosta bude tvoriť jadro nášho prehľadu. Obidve monografie sa týkajú češtiny a keďže v našej analýze pôjde najviac o úvahy, ktoré by sa dali využiť pri kategórii aspektu v slovenčine, o ostatné práce, ktoré skúmajú problematiku v ruštine, sa opierame menej.

2.0 Z množstva rozpracovaných problémov sme z uvedených prameňov vybrali riešenie týchto otázok: vzťah medzi aspektom a actio verbi, miesto frekventatív, podstata vidu, miesto nelexikálnej prefixácie medzi vidotvornými prostriedkami a existencia nadpárových vidových korelácií.

2.1 Odlíšenie dvoch kategórií s rôznym stupňom abstrakcie – aspektu a actio verbi je aj v súlade s našim zistením pri práci na dvoch slovníkoch (Nižníková et al., 1998; Sokolová et al., 1999). Z porovnaní obidvoch kategórií v slovanských jazykoch (konkrétne v ruštine, češtine, poľštine) a v nemčine tiež vyplýva, že actio verbi je záležitosťou lexémy a slovotvorby, kým aspekt sa prejavuje na úrovni lexie (lémy) a je záležitosťou tvaroslovia (Trost, 1977; Nübler, 1992; Janka, 1999), napr. dvojica *končiť* – *skončiť* predstavuje dva slovesné koreláty jednej lexémy podobne ako *kúpiť* – *kupovať*.²

² Pripomeňme si, že na odlíšenie actio verbi a aspektu poukázal už začiatkom 20. storočia švédsky lingvista S. Agrell (1908). O prázdnych predponách pri aspekte sa zmieňuje E. Koschmieder (1934) a F. Trávníček (1923); už ten k vidu priradil iteratíva. V. Šmilauer (1940) zaviedol preklad termínu Aktionsart ako *způsob slovesného děje* a prijal Trávníckovu tézu o tom, že iteratíva

Regensburská škola sa opiera o teoretické práce K. Trosta (1968; 1969; 1972; 1977; 1978; 1982; 1984; 1986; 1991; 1995; 1997a; 1997b; 1998), ktorý vysvetľuje zhody a rozdiely medzi actio verbi a aspektom pomocou vlastnej terminológie prísne stratodeskriptívne – oddeľujúc od seba jednotlivé roviny opisu. K. Trost a jeho žiaci pracujú s príznakmi +/- časovo neohraničené, +/- trvajúce, a to ako súčasť slovesného obsahu na lexikálno-sémantickej úrovni (actio verbi) a slovesného významu na nelexikálno-sémantickej úrovni (aspekt). Actio verbi je komplexom obsahových komponentov a inherentného časového priebehu. Časovú ohraničenosť chápe K. Trost ako komponent štruktúry pri actio verbi na lexikálno-sémantickej úrovni a pri aspekte na abstraktnejšej nelexikálno-sémantickej úrovni (imperfektíva: časovo neohraničené a perfektíva: časovo ohraničené). Príznačky sa vyžívajú na vymedzenie troch základných skupín actio verbi: duratíva: časovo neohraničené, trvajúce, napr. *čítať, stáť, kvitnúť, kopať, kuť, horieť, biť, klopať, ležať* (k duratívam sa zaraďujú aj frekventatíva a iteratíva); perduratíva: časovo ohraničené, trvajúce, napr. *opraviť, prežiť, dopísať, zlepšiť*; neduratíva: časovo ohraničené, netrvajúce, napr. *dať, umrieť, bodnúť, zakvitnúť, odkvitnúť, hodiť*.

Problémom pri aplikácii tejto klasifikácie na rozsiahlejší jazykový materiál môže byť odlišiť krátko trvajúce perduratíva a netrvajúce neduratíva, lebo okrem relatívne jasných jednorázových typov neduratív *bodnúť, zjajčať* môže byť hranica medzi netrvaním a krátkym trvaním stanovená subjektívne. Pri perduratívach sa trvanie môže týkať rozličnej dĺžky. Za diskutabilné pokladáme napríklad hodnotenie slovies *nájsť, navodiť, umrieť, nahradiť, najatť, zakvitnúť* ako neduratívnych bez trvania (hoci tam možno vidieť aj krátke trvanie), ale kompletívnych slovies s krátkym trvaním ako perduratívnych, napr. *nafackovať* (Nübler, 1992). Primárne duratíva sú imperfektívne, primárne perduratíva a neduratíva sú perfektívne. Pri spojení príznakov pre actio verbi a aspekt dostaneme takýto obraz:

SKUPINY	Duratíva <i>horieť (zhorieť)</i>		Perduratíva <i>zlepšiť (zlepšovať)</i>		Neduratíva <i>dať (dávať)</i>	
	imperfekt	sekund. perfekt	perfekt	sekund. imperfekt	perfekt	sekund. imperfekt
inherentné trvanie	+	0	+	0	-	0
inherentná časová ohraničenosť	-	0	+	0	+	0
exherentné trvanie	+	-	-	+	-	+

a frekventatíva môžu byť súčasťou slovesného vidu. Toto začlenenie sa opakuje v češtine prakticky dodnes (Mluvnice češtiny, 1986; 1987: *dát - dávat - dávávat*) a prevzala ho nepriamo aj slovakistika (porov. termín modifikačná morféma pri vide a frekventatívach u J. H o r e c k é h o, 1964). V bohemistike je aspekt predmetom výskumu hlavne dvoch jazykovedcov, I. P o l d a u f a (1954; 1964; 1966) a F. K o - p e č n é h o (1956; 1962), v slovakistike hlavne Š. P e c i a r a (1968a; 1968b).

exherentná časová ohraničenosť	-	+	+	-	+	-
--------------------------------	---	---	---	---	---	---

Pri vidových dvojiciach sa dostávajú inherentné príznaky actio verbi a exherentné príznaky ich sekundárnych foriem vo vidových dvojiciach do protirečenia. Z toho dôvodu sa v regensburskej aspektológii predpokladá, že sekundárne perfektíva duratív, resp. sekundárne imperfektíva perduratív a neduratív sú vidové formy bez actio verbi (!). Pri imperfektívach tantum a perfektívach tantum tento nesúlad neexistuje.

Z tohto protirečenia sa vyvodzuje, že pri telických lexémach *nabalit'*, *najet na něco* je časová ohraničenosť záležitosťou významu, je inherentná, pri perfektívnych formách *napsat*, *nabarvit*, *udělat* časová ohraničenosť nesúvisí s významom, je abstraktnejšia – exherentná a nezávisí od obsahu (Nübler, 1992). Každá slovesná lexéma má actio verbi, každá slovesná forma má aspekt, ale nie každá slovesná forma má actio verbi, napr. *napísať*.

Duratíva môžu byť imperfektíva tantum alebo imperfektíva vo vidových dvojiciach, ktoré môžu tvoriť sekundárne perfektíva, to znamená, že musia mať potenciálne netrvanie a ohraničenosť deja. Perduratíva sú perfektíva tantum alebo primárne perfektíva vo vidových dvojiciach s potenciálnym netrvaním (pri primárnych perduratívach je nezhoda medzi inherentným trvaním a exherentným netrvaním), ktoré majú potenciálne neohraničenosť deja, reálne majú trvanie. Neduratíva sú perfektíva tantum alebo primárne perfektíva vo vidových dvojiciach, ktoré majú potenciálne neohraničenosť deja a potenciálne trvanie. Je to nejednoduchá argumentácia, ale zrejme potrebná na vysvetlenie tohto nejednoduchého javu. U nás sa jej venuje málo pozornosti, pritom napríklad ani E. Sekaninová nerieši problém sekundárnych imperfektív, ktorých význam tiež protirečí základnému členeniu, napr. rezultatíva so sekundárnym imperfektívom *namočit' – namáčať* sú u nej tiež v protiklade (rezultatívnosť a imperfektívnosť).

Podľa K. Trosta (1991) príznaky dosiahnutie cieľa, rezultatívnosť, komplexnosť sú variantmi abstraktnejšieho príznaku časovej ohraničenosti, ktorý je spoločným príznakom pre všetky perfektíva bez ohľadu na konkrétne actio verbi.³

Na podloženie vhodnosti abstraktnejšieho termínu časové ohraničenie/obmedzenie predkladá viaceré argumenty N. Nübler (1992). Spoločným príznakom perfektív nemôže byť rezultatívnosť, lebo aj nerezultatívne slovesá *pohovět si*, *rozšumět* sú perfektívne. Na druhej strane pri perfektivizácii vzniká rezultatívny významový odtienok (Bedeutungsschattierung – Nübler, op. cit., s. 71). Príznak komplexnosti síce vyhovuje slovesám typu *poležať si*, *pohovieť si*, *rozšumieť sa*, nie je

³ Z histórie príznaku rezultatívnosť: F. Miklošič (1926) použil termín dokonavé – trvajúce, kým S. Karcvskij (1927) používa termín dosiahnutie rezultatívneho bodu; obidvaja mali vplyv na rusistov (Kopečný, 1962; Uher, 1987), ktorí za príznak perfektív pokladajú rezultatívnosť. K príznaku komplexnosť: A. Doštál (1954) používa vyjadrenie celkové, ucelené pojetí, na neho nadviazali J. S. Maslov (1963) a A. V. Bondarko (1971b; 1971c). A. V. Bondarko pracuje aj s príznakom časová ohraničenosť – neohraničenosť, ale vzťahuje ho len na sufígované dvojice.

však typický pre všetky perfektíva, lebo napríklad intenzíva alebo distributíva s vnútornou rozčleniteľnosťou nemajú príznak komplexnosti, porov. *napracovať sa, navolať sa, postrieľať, pozamykať*.

V slovakistike sa pri charakteristike vidu pracuje s príznakmi komplexnosť a priebehovosť. Ako upozorňuje K. Trost (1998), medzi priebehovosťou a trvaním je rozdiel v tom, že kým trvanie je termín *actio verbi* a vidu, priebehovosť je termínom dejových štruktúr, v regensburskej škole sa termíny týchto úrovní nemiešajú dohromady. Vo verbálnom systéme existujú jednotlivé štruktúry. K. Trost (1982; 1990) ich delí na agentné (*Agentivitätsart*), s ktorými korešponduje finálny exekučný spôsob (finale *Exekutionsart* – *willentlich verursacht*), napr. *klást, brát, volat*, a neagentné štruktúry – kauzálne a relačné. Finálne sú aj fázové slovesá, ale aj statické slovesá *sedieť, ležet, stát* (*Aktivstatalverba*); ja tu vidím rozdielne lexie akčné (Čo robí? *Už ide alebo ešte sedí?*) a statické (Kde je? *Sedí tam na stoličke*). Kauzálne slovesá (*kausale Exekutionsart*: *nichtwillentlich verursacht* – *beziehungskonstitutiv*), napr. *mizet, padat, zemřít, ustat*, zodpovedajú v sémantickej klasifikácii procesným predikátom (Sokolová, 1995) a relačné štruktúry (*relationale Exekutionsart*: *nichtwillentlich* – *nichtverursacht* – *beziehungskonstitutiv*), napr. *patřit, mít, náležet* zodpovedajú statickým predikátom. Pozornosť si zaslúži Trostov termín *willentlich verursacht*, ktorý je porovnateľný s príznakom zámernosť u J. K a č a l u (1980). Odhliadnuc od terminológie K. Trosta (1968; 1969; 1972; 1977; 1982), jeho delenie sloviess podľa dejových štruktúr sa podľa nás približne zhoduje s výsledkami sémantickej klasifikácie predikátov (Daneš, 1971; 1981; Helbig, 1972; 1983; Sokolová, 1995). Pokým však napríklad G. Helbig spája sémantické štruktúry so slovesným rodom, K. Trost si od r. 1968 všima súvislosť dejových štruktúr a aspektu. Dôležité je zistenie, že dejové štruktúry a sémantické štruktúry sú aj vo vzťahu k aspektu primárne. Treba poznamenať, že Trostova terminológia, v lingvistike netradičná, je zámerne kompatibilná s termínmi v práve, filozofii a sociológii.

2.2 V bohemistike sa ako tretí vid začali chápať násobené, resp. opakovacie slovesá, lebo na rozdiel od imperfektív nevyjadrujú aktuálny prítom, ale nie sú ani imperfektívne. F. K o p e č n ý (1962) vychádzal z toho, že nie sú ani imperfektívne, ani imperfektívne.⁴

⁴ F. Trávníček (1923) odlišuje stále a nestále opakovacie slovesá – stála iteratíva *nosit*, nestála – *házet*, stála frekventatíva – *dávat*, nestála *brávavat*. Aj F. Kopečný (1962, s. 16) odlišuje frekventatíva (opakovací, silnejšie opakovaná: *dělávat, vídat, nosívat* – neaktuální iteratíva) a iteratíva (opätovací *brávat, chodívat*). Iteratíva pokladá za imperfektíva (*буду chodívat*). Frekventatíva a iteratíva majú v nemčine rovnaký typ ekvivalentu. Frekventatíva: *nahrávat se – viel zu spielen pflegen, nachodívat se – viel, oft, lange zu gehen pflegen, nachovávat se – viel, oft, lange auf dem Arm zu halten pflegen (Kind)* (Nübler, 1992, s. 454). Iteratíva: *nahánívat – anzutreiben pflegen, nacházívat – sich zu befinden pflegen, nabízívat – anzubieten pflegen, nacházívat – zu finden pflegen, nachorovávat – sich sehr zu begeistern pflegen*.

Konfrontačný pohľad ukazuje, že kým vidové dvojice (*robít', urobiť – machen; tun*) a tzv. determinatívne a indeterminatívne slovesá (*niest', nosiť – tragen*) majú v nemčine rovnaký ekvivalent ako imperfektíva, násobené slovesá majú iný ekvivalent *nosievať – zu tragen pflegen*. Sú to vlastne sémanticky obohatené slovesá, t. j. nové lexémy s príznakom pravidelnosti (násobenosť je aj pri distributívach: *poobchádzať, chodiť* pravidelná opakovanosť, *chodievať* nepravidelná opakovanosť) a neaktuálnosti. Argument proti chápaniu frekventatív ako špeciálneho tretieho vidu najlepšie sformuloval B. Panzer (1991), ktorý napr. upozornil na to, že ani imperfektíva nemusia vždy vyjadrovať aktuálny prítom. Aktuálny prítom nemusia mať ani iné statické významy slovík (*už chodí*). Tento argument (neexistencia aktuálneho prítomu) je skôr charakteristikou násobených slovík než argumentom pre existenciu tretieho vidu; porov. aj argumenty I. Poldaufa (1954), A. G. Širokovovej (1963), A. Barnetovej (1975). Frekventatíva nemenia vid, tvoria nové lexémy významovo veľmi blízke východiskovým imperfektívam, ale nie sú s nimi totožné, v nemčine majú iný ekvivalent než východiskové imperfektívum (*zu – pflegen*), často vyjadrený adverbium *immer, oft, gewöhnlich*. Pri statických slovesách relativizujú výpoveď, porov. *sú/bývajú, majú/mávajú*. Tvoria sa systémovo od imperfektív, v slovenčine pomocou sufixov *-áv-, -av-, -iav-, -iev-, -v-* (Sokolová, 1999). Z uvedeného vyplýva, že frekventatíva a iteratíva sú aj pre nás nové lexémy a ich sufixy pokladáme za derivačné, nie vidotvorné modifikačné morfémy. V slovníkoch by sa mali uvádzať osobitne s vysvetlením rozdielov medzi nimi a základovým slovesom. Pozoruhodné je, že opakovacie slovesá sa v súčasnej slovenčine používajú málo a z hľadiska ich použitia je relevantné, že sa používajú hlavne v prítomí.

2.3 Čo je podstatou vidového protikladu? Slovesný aspekt má dva členy v privatívnej opozícii, imperfektíva zdôrazňujú neprítomnosť príznaku časová ohraničenosť, tento príznak sa podľa N. Nüblera (1992) neutralizuje v historickom prítomí. R. Jakobson hovorí o nepríznakovosti imperfektíva vo všeobecnosti, A. V. Bondarko len vo vzťahu k určitému kontextu, čo by skôr potvrdzovali aj naše doterajšie poznatky (porov. aj Mathesius, 1947), že vidové koreláty sa utvárajú na úrovni lexie, nie lexémy. Na úrovni užšieho jadra pri imperfektivizácii A. V. Bondarko uvažuje o ekvipolentnom charaktere aspektu. Podľa N. Nüblera (1992) nejde ani o čistú privatívnu opozíciu ani o čistú ekvipolentnosť, z pohľadu kategórie vidu je to viac privatívna opozícia. Pozornosť si zasluhuje zistenie (Kopečný, 1962; Nübler, 1992), že nie všetky perfektíva v češtine a slovenčine na rozdiel napríklad od ruštiny vyjadrujú primárne futúrum (*pospím si, denne vyfajčím desať cigariet, pohoviem si trochu, napracujem sa tu*).

Ako sme už uviedli, v koncepcii regensburskej školy je rozdiel medzi primárnou imperfektívnou lexémou a imperfektívnou sekundárnou formou, resp. primárnou perfektívnou lexémou a perfektívnou sekundárnou formou. Podľa K. Trosta pri časovej neohraničiteľnosti pri duratívach imperfektív tantum (*byť, mať*) nie je reálna vnútorná ani potenciálna hranica, ale napr. pri slovese *písať* je potenciálna časová hranica

(realizuje sa vidovo *napísať*). Pri lexéme *dopísať* je však reálna vnútorná hranica, ale pri sekundárnom imperfektíve *dopisovať* sa časová ohraničenosť neutralizuje – na abstraktnejšej úrovni exherentne. N. Nübler (1993) aj na slovenských príkladoch dokladuje, že perfektívne slovesá sú vždy telické, ale okrem terminatívnych (*dopísať*) môžu byť aj aterminatívne (*podržať*), imperfektívne slovesá sú vždy atelické, ale okrem aterminatívnych (*spať*) môžu byť aj terminatívne (*písať*). Sekundárne perfektívne formy sú atelické, ale terminatívne (*napísať*) a sekundárne imperfektívne formy sú terminatívne a atelické (*dopisovať*). Pri vidových pároch je divergencia medzi inherentným a neinherentným časovým trvaním. Vidové dvojice majú identický obsah, odlišujú sa nelexikálnym významom – inherentný spôsob časového trvania pri dvojici *opraviť* – *opravovať* je časovo ohraničený, trvajúci, exherentný spôsob časového trvania je pri sekundárnych imperfektívach neohraničený (Janka, 1999).

Niekedy je však inherentný obsah taký silný, že nedovoľuje sekundárnu imperfektivizáciu alebo sekundárnu perfektivizáciu, čo vysvetľuje existenciu perfektív tantum a imperfektív tantum. V našom súbore existuje 31 % perfektív tantum a 20,5 % imperfektív tantum. Evidentné je to napríklad pri existenčných a statických slovesách, ktorých obsah vylučuje časové ohraničenie, resp. pri semelfaktívnych slovesách, ktorých obsah vylučuje trvanie. Z nášho doterajšieho výskumu vyplývajú nasledujúce zistenia.

2.3.1 Imperfektíva tantum sú primárne duratívne slovesá s príznakmi –potenciálne časové ohraničenie a +trvanie, ktoré sú pri opakovaní a nadčasovosti, porov. alimitatívne a statické slovesá (*byť, mať, patriť, súvisieť, nachádzať sa, obsahovať, podobať sa, zhodovať sa, vyskytovať sa*). Ich najväčšiu skupinu však tvoria nefrekventované prevzaté slovesá (363) najčastejšie neprefigované (*abonovať, akcentovať, experimentovať, meditovať, minimalizovať, simulovať, sympatizovať, vikendovať*). Okrem statických slovies vyjadrujúcich nadčasovosť sú imperfektíva pomenovania prírodných procesov (*pršať, snežiť, mrznúť, sviatať*) a intenzívny typ *učiteľovať, šoférovať*, frekventatíva vyjadrujúce opakovanosť (*mávať, patrievať, chodievať, myslievať*), potom modálne slovesá *môcť, musieť*, schopnostné uzuálne intransitívne slovesá (*už píše, už chodí*), postojové slovesá (*domnievať sa, predpokladať, veriť, očakávať, dúfať, milovať, nenávidieť, žiarliť*), slovesá pomenúvajúce nulovú činnosť (*mlčať, zaháľať*) a akčné slovesá bez mutácie (*ťahat', hľadať, pohybovať sa, nabádať, hlásať, naliehať*). Imperfektívne sú aj determinujúce a indeterminujúce slovesá typu *letieť* – *lietať*.

2.3.2 Perfektíva tantum sú perduratívne slovesá vyjadrujúce intenzitu a neduratívne slovesá bez trvania. Časové ohraničenie je pri nich absolútne, napr. distributívne slovesá (*poodnášať, poroznášať, povymýšľať, ponavštevovať, povyhrávať, pochoďiť*), ďalej sú to slovesá časovo ohraničujúce jednu fázu priebehu (časť deja) – *rozozmiať sa, rozplakať sa, zaštekat', vzplanúť, docestovať, dočkať sa*; jednorazové semelfaktívne (*zjajknúť, udrieť, seknúť*). Početnú skupinu slovies vylučujúcich imper-

fektivnosť tvoria intenzitné slovesá vyjadrujúce rôznu mieru (*zaplávať si, posedieť si, nasedieť sa*).

Okrem sémantickej blokácie vytvoriť pri perfektívach tantum a imperfektívach tantum opačnú vidovú formu tú hrá veľkú úlohu aj malá frekventovanosť sloviess, ktorá si nevyžaduje vytvorenie druhého vidu, a to hlavne pri perfektívach tantum, resp. pri prevzatých imperfektívach tantum.

2.3.3 Párové slovesá vrátane prefixálne utvorených dvojíc tvoria v našom súbore okolo 46 % prípadov. Vidové dvojice pripúšťajú vytvoriť len duratívne, perduratívne a neduratívne slovesá obsahujúce potenciálne možnosť tvoriť opačnú vidovú formu. Sú to tzv. mutačné slovesá, pri ktorých si ich frekventovanosť druhý vid vyžaduje, napr. frekventované akčné slovesá, a to duratívne s potenciálnou časovou hranicou a neduratívne s potenciálnym trvaním.

Pri vidových dvojiciach so sekundárnym imperfektívom je jednak jazyková požiadavka tvoriť imperfektívum vyššia, lebo východiskové perfektíva sú časovo defektné (*vypíšem, vypísal*), okrem toho sufix (okrem sufixu *-núť*) nepridáva forme výrazné sémantické odtienky (*vypisoval*). Pri vidových dvojiciach so sekundárnym imperfektívom vytvoreným prefixáciou je situácia komplikovanejšia. Proti aspektu ako nesémantickej kategórii sa uvádzajú takéto argumenty: vidové podoby majú rozličnú konjugáciu (protiargument – aj pri substantívach zriedkavo dochádza k javu, že v jednej lexéme sa kombinujú paradigmy, napr. *človek – ľudia, dieťa – deti*); vidové dvojice majú dva infinitívy (protiargument – aj genus verbi má aktívny a pasívny infinitív). Na hlavný argument za existenciu vidových dvojíc, že vidové dvojice sú obsahovo identické, odlišujú sa len nelexikálnym gramatikalizovaným exherentným významom, nie je dostatočne závažný protiargument.

Vid ako všetky kategórie, ktoré sa v jazyku vytvorili neskôr, využívajú už existujúce prostriedky (porov. genus verbi a jeho tvary – Sokolová, 1995). Tvorenie vidových foriem využíva prostriedky homonymné s derivačnými prostriedkami – vidovú transflexiu, ktorú v regensburskej škole chápú ako sufixáciu, vidovú sufixáciu, vidovú prefixáciu. Okrem toho treba preveriť existenciu vidovej desuffixácie (napr. v dvojici *všimnúť* → *všímať si*) a existenciu vidovej deprefixácie (*poniklovať* → *niklovať*). V zhode s J. H o r e c k ý m (1964) segmentujeme typy *-ov-a:t'*, *n-ú:t'*, čo prináša aj problémy, lebo musíme rátať s častou desuffixáciou (*poskytnúť* – *poskytovať*), a to bez ohľadu na smer vidotvorby.

Supletívnosť je pri vidových dvojiciach zriedkavá (*predísť* – *predchádzať, brať* – *vziať, položiť* – *klásť, hovoriť* – *povedať*); na rozdiel od N. Nüblera (1992) dvojice typu *napnúť* – *napínať* nepokladáme za supletívne, lebo tieto prípady sa dajú vysvetliť ako alternácie (porov. *zачаť* – *zачínať, zaujať* – *zaujímať*, Sokolová, 2000). Ani dvojicu *vidieť* – *zbadáť* nepriraďujeme na rozdiel od T. C z a r n e c k é h o (1998) k supletívnym vidovým dvojiciam.

Imperfektíva sa tvoria v slovenčine sufixálnymi modifikačnými vidotvornými morfémami *-ov-*, *-áv-/-iav-/-av-*, *-iev-*, *-úv-*, *-v-*, pričom tu existuje výrazná homony-

mia slovotvorných a vidotvorných sufixov. Sufix *-ov-* je približne rovnako využívaný slovotvorne (*pracovať*) aj vidotvorne (*kupovať*), sufix *-áv-/-iav-/-av-* sa viac využíva vidotvorne (*priznávať*, *predčítavať*, *rozmeriavať*) než pri frekventatívach (*volávať*), sufix *-iev-* je častejšie slovotvorný (*robiavať*) než vidotvorný (*zvečeriavať sa*), sufix *-v-* je skôr vidotvorný (*ukrývať*) a sufix *-ív-* je vidotvorný len výnimočne (*očarúvať*) (porov. Oravec, 1974).

Pri tvorení substantív sa okrem sufixácie a prefixácie pracuje s termínom konverzia alebo transflexia (Dokulil, 1963; Barnetová, 1976; Furdík, 1993). Aj pri tvorení slovies sa už začína uvažovať o konverznom charaktere tvorenia (Uher, 1987). V tomto význame používame termín vidotvorná transflexia na tvorenie imperfektív bez sufixu zmenou konjugačného typu (Sokolová, 1999): *vrátiť* → *vracať*, *umrieť* → *umierať*, *pomôcť* → *pomáhať*, *vyrobiť* → *vyrábať*. V Morfematickom slovníku slovenčiny je vyše 650 dvojíc utvorených transflexne, a to najviac pri vzore *robiť*, *nieť*, *trieť*, *brať*, *žať*, menej *žuť*, *minúť*, *česať*, *vidieť*.

Perfektíva sa tvoria hlavne prefixálnymi modifikačnými morfémmami *z-/s-/zo-*, *za-*, *na-*, *po-*, *vy-*, *o-*, *u-*, zriedkavo *pre-*, *pri-*, *roz-*, *vz-*, *ob-*, *od-*, *vo-*, napr. *zorganizovať*, *sformalizovať*, *zošedivieť*, *zablokovať*, *naučiť*, *pochváliť*, *vydezinfikovať*, *opýtať sa*, *urobiť*; *prečítať*, *prichystať*, *rozdrviť*, *vzbúriť sa*, *obesiť*, *odvysieľať*, *vopchať*. V práci o aspekte v slovenčine rozlišujeme slovotvorné prefixy (*zletieť*, *stočiť*, *zoskočiť*, *zaletieť*, *povymýšľať*, *vyletieť*, *napiecť*, *nadbehnúť*, *oklamať*, *ukryť*, *podkovať*, *preletieť*, *rozotrieť*, *doletieť*, *odletieť*) a vidotvorné prefixy (*zblednúť*, *sformovať*, *zošedivieť*, *zablokovať*, *pochváliť*, *vydezinfikovať*, *naučiť*, *opýtať sa*, *urobiť*), ktoré ďalej delíme na „čisto“ vidotvorné prefixy (*nahnevať sa*, *spáchať*, *zorganizovať*, *poprosiť*, *požiadať*) a subsumpčné vidotvorné prefixy (Poldauf, 1964). Subsumpčné prefixy sa významom prekrývajú so sémou slovesa, stávajú sa tak redundantné a slúžia len ako vidotvorné (*nakresliť*, *skrížiť*, *speniť*, *zlepiť*, *rozštiepiť*, *pocínovať*, *pomädliť*). Len slovotvorné môžu byť prefixy *do-*, *nad-*, *pod-*, ale vlastne aj predpony *pre-*, *pri-*, *roz-*, *vz-*, *ob-*, *od-*, *vo-*, ktoré sú vidotvorné len niekedy, a to len ako subsumpčné prefixy: *prečítať*, *prichystať*, *rozdrviť*, *vzbúriť sa*, *obesiť*, *odvysieľať*, *vopchať*. Prefix *z-/s-/zo-* je dokonca vo vidotvornej funkcii častejší než v slovtvornej funkcii pri perfektívach tantum.

I. Poldauf (1954) vymedzil kritériá na určovanie vidových dvojíc: „stejný význam, stejná vazba, stejný kontext“ (porov. aj Peciar, 1968a; 1968b; Sokolová, 1995). K týmto kritériám možno priradiť ekvivalent v jazyku bez aspektu (Kopečný, 1962). Najdôležitejší je rovnaký význam, rovnaká valenčná štruktúra, mutačnosť, tendencia tvoriť dvojice, jeden ekvivalent v jazyku, ktorý nemá aspekt, napr. {z-} *hniť* – *verfaulen*, {s-} *kontaktovať* – *kontaktieren*.

2.4 Medzi vidovou sufixáciou a vidovou prefixáciou sú rozdiely (Dokulil, 1962). Suffixy nemajú taký zreteľný význam ako prefixy, pri ktorých sa uvažovalo dokonca ako o kompozitotvorných prostriedkoch, lebo sa pri nich prejavovala modifikácia podľa pôvodného významu prefixu. Tieto rozdiely sa niekedy absolutizujú a za vido-

vú sa pokladá iba sufixácia (a transflexia). V slovníkoch sa uvádzajú ako vidové dvojice len dvojice so sufixálne alebo transflexne utvoreným slovesom, prefixálne utvorené typy sa neuvádzajú. Za diskutabilné u E. Sekaninovej (1980) pokladáme vyjadrenia, že temporálny limitný slovesný druh (riedila M. S.) má len perfektivizačnú funkciu, lebo vyvoláva otázku, prečo je to potom slovesným druhom. Podobne hodnotíme tvrdenie, že lokalizačný slovesný druh pri slovese *namalovať* má prázdny prefix. E. Sekaninová pripúšťa existenciu perfektivizačných prefixov, ale zaraďuje ich k typom actio verbi.

Je fakt, že kým sufixácia či transflexia v slovenčine súvisí s formou slovesa – s konjugačným typom, tak výber prefixu, ktorý konjugačnú formu neovplyvňuje, súvisí s významom slovesa. Distribúcia prefixov závisí od sémy imperfektíva, hoci v slovenčine je silná tendencia chápať prefix *z-/zo-/s-* ako vidotvorný bez ohľadu na význam. V zásade možno súhlasiť s názorom, že vidové prefixy sa uznávajú alebo neuznávajú podľa toho, ako široko alebo úzko sa vymedzuje aspekt (Skoumalová, 1968). Spolu s M. Komárkom (1984) môžeme vyjadriť ľútosť nad tým, že v slovakistike sa neprihliada k výsledkom I. Poldaufa týkajúcich sa subsumpcie (porov. aj Nübler, 1991). N. Nübler však upozorňuje na obmedzenia jeho využitia v diachróonii a obmedzenia v synchróonii. Podľa E. Sekaninovej (1980, s. 15) Poldaufové úvahy nie sú aplikovateľné na celý slovesný materiál, ale nikto sa o takúto aplikáciu nepokúsil. Subsumpčný prefix na rozdiel od M. Komárka pokladáme za lexikálne redundantný, nadobúdajúci vidovú funkciu, teda aspektový. Inventár derivačných lexikálne relevantných prefixov je širší a ich význam je menej abstraktný než je to pri vidotvorných prefixoch. V centre vidotvorných prefixov je prefix *s-*, *z-*, *za-*, resp. *na-*, *vy-*, *po-*, *u-*, na periférii sú prefixy *pre-*, *roz-*, *v-*, *vz-* (Sokolová, 1999). V našej práci vychádzame z toho, že ak má afix bez ohľadu na pozíciu iba perfektivizačnú alebo imperfektivizačnú funkciu a netvorí actio verbi, je modifikačnou vidotvornou morféomou. Nazdávame sa však, že je užitočné vrátiť sa k Poldaufovmu názoru o existencii troch typov prefixov: aspektové prefixy, subsumpčné vidotvorné prefixy a derivačné prefixy a pokúsiť sa ho aplikovať na celý súbor okolo 12 000 lexii z morfématického slovníka.⁵

Najviac prefixov sa využíva pri actio verbi, z nich niektoré výlučne pri actio verbi (*nad-*, *pod-*), niektoré prevažne pri actio verbi (*po-*), niektoré aj pri actio verbi aj pri aspekte (*za-*, *s-/z-/zo-*), pričom tieto prefixy sa v súčasnej slovtvorbe využívajú menej. V regensburskej škole sa s vidotvornými prefixmi ráta, vydeľujú sa v každej práci.

2.5 V regensburských monografiách sú početné trojčlenné aspektové korelácie. Pri preverovaní vidových dvojíc v morfématickom slovníku sme došli k názoru, že

⁵ O tom, že prefix má význam, svedčia typy *pocínovať*, *poniklovať*, *pozlátiť*. Primárne vznikli prefixálne imperfektíva (*pocínovať*, *poniklovať*, *pozlátiť*), slovesá s nízkou frekvenciou zostali ako imperfektíva tantum (*poniklovať*), pri frekventovaných bola potreba utvoriť imperfektívum, a to sufixáciou (*pozlátiť* → *pozlacovať*), ale aj deprefixáciou (*pocínovať* → *cinovať*).

trojčlenné korelácie sú výnimočné. Keď pri pôvodne obojvidovom slovese vznikne perfektívum, obojvidovosť je redundantná – nefunkčná. V slovníkoch sa uvádzajú obojvidové slovesá popri ich prefigovaných formách; hoci určitý čas môžu existovať popri sebe, domnievame sa, že obojvidovosť sa stráca, keď sa v jazyku vytvorí tvar signalizujúci perfektívnosť. Pozoruhodný je názor N. Nüblera (1992), že vlastne vzniknú dve lexie, napr. sloveso *organizovat* funguje aj ako obojvidové a je terminatívne a v dvojici *organizovat – zorganizovat* je telické. N. Nübler uvádza príklady na trojčlenné korelácie *hromadit – nahromadit – nahromad'ovat*, *česat – načesat – načesávat*, *hradit – nahradit – nahrazovat*, ktoré chápeme ako dvojčlenné, napr. vidové dvojice na úrovni lexii *česat – učesat*, *načesat – načesávat*, *hradit – uhradit*, *nahradit – nahrazovat*. U W. Janku (1999) sa tiež uvádzajú trojčlenné korelácie, z jeho 55 prípadov však až 25 má pri jednom tvare hviezdičku naznačujúcu zastaranosť, nefrekventovanosť, príznakovosť (**pojit – spojit – spojovat*, **chýlit – schýlit – schylovat*, *krčit se – skrčit se – *skrčovat se*). Ostatné typy si zaslúžia našu pozornosť (*balit – sbalit – sbalovat*, *plnit – splnit – splňovat*); porov. aj Sekaninovej a Kopečného príklady *delit' – rozdelit' – rozdeľovat'*, *plnit' – naplnit' – naplňat'*. Nadpárové korelácie, ktoré sú výsledkom konkurencie (typ *nadělit – nadilet/nadělovat*), pokladáme za dvojčlenné.

Trojčlenné typy budeme skúmať v redukovanej podobe. Nazdávame sa totiž, že keď sa pri obojvidovom slovese vytvorí perfektívna prefixálna forma, stráca sa pri ňom obojvidovosť, resp. ako to vysvetľuje N. Nübler (1992), vznikajú dve lexie. Vidové dvojice vznikajú na úrovni lexii, preto v prechodnom období predpokladáme fungovanie obojvidového slovesa (*konštatovat'*) popri dvojici (*konštatovat' – skonštatovat'*).

3. Rozdiely medzi metódou regensburskej školy a metódou, ktorú si zvolila E. Sekaninová (1980), sa dajú ilustrovať na prefixoch *na-*, *s-*, *po-*, *roz-* z posudzovaných monografií. Regensburská škola vychádza zo súboru prefigovaných slovies s daným prefixom (N. Nübler analyzuje 400 lexii s prefixom *na-* vybraných podľa abecedy – jeho výber bol obmedzený iba počtom, W. Janka skúma všetkých 892 lexii s prefixom *s-*), u E. Sekaninovej je 198 slovies s prefixom *na-*, ale neprekrývajú sa vždy s prefixmi u N. Nüblera. Ani porovnanie Sekaninová a Janka nemožno urobiť bez problémov, lebo prefix *s-* je v češtine iný než prefix *s-* v slovenčine, kde ide vlastne o neznelú podobu prefixu *z-* (*z-/s-/zo-*) pred spoluhláskami *c*, *č*, *f*, *ch*, *k*, *p*, *t*. Okrem toho E. Sekaninová skúma len zlomok slovies s prefixom *s-*.

V regensburských monografiách sa opakuje rovnaká štruktúra. Zo súborov sa vyčlenili osobitne:

a) vidové prefixy, ktoré majú rovnaký význam s imperfektívom a jeden nemecký ekvivalent;

b) lexie s lexikálnymi prefixmi, ktoré majú odlišné nemecké ekvivalenty. Slovesá s lexikálnymi prefixmi sa potom delia na:

ba) duratíva časovo neohraničené, trvajúce (imp.), ktorých je v prefigovaných slovesách veľmi málo a napr. pri prefixe *s-* vôbec nie sú (Janka, 1999): *nachádzať sa, nadrážovať niekomu, nazdať sa, naháňať, nadávať, nabádať, nakračovať, nachádzavať sa, nachodievať sa; pochádzať, pokašliavať; rozprávať, rozstreľovať sa, rozhadzovať sa;*

bb) perduratíva časovo ohraničené, trvajúce (pf.): *nabalit', načat', nadelit', nafackovať, nahádzať, nahryznúť, nakvapkať, natrhať, narobiť sa, nabolieť sa, najesť sa, nahospodáriť, napchať, nacvičiť si; zblížiť sa, zostaviť, zočiť, zošpendliť, zopnúť, zosypať, stlačiť, zomlieť, zmeniť;*

bc) neduratíva časovo ohraničené, netrvajúce (pf.): *navodiť, nabudiť (elektromotor), načapovať, nakaziť, nachladnúť, načat', nabúrať, nájsť, nahradiť, najat';* momentálne: *zlyhať, spadnúť, spustiť, strhnúť, zobrať sa, skonat', zbadat'.*

Prefix *na-* (Nübler, 1992) vystupuje zriedkavo ako čisto modifikačná morféma (*{na}zloštiť sa, {na-}cielit'*), častejšie má vidotvornú funkciu ako subsumpčný prefix, ak jeho sémy splyvajú so sémami slovesnej lexie (*{na-}kresliť, {na-}mydlit', {na-}množiť, {na-}krmiť, {na-}brúsiť*). Je častejšie derivačným prefixom (vyjadruje smerovanie deja na povrch a mieru deja), a to pri perfektívach tantum (*nasmiať sa, nao-lovrantovať sa, nasedieť sa, nadonášať, navymýšľať sa, navyvádzať sa, naleňošiť sa, nalomiť, napiecť, naloviť*) a pri vidových dvojiciach (*naniest' – nanášať, nalepiť – nalepovať, nastriekať – nastriekavať, nasoliť – nasáľať, navršíť – navršovať, nasýtiť – nasycovať*).

Prefix *z-/s-/zo-* je najfrekventovanejším vidotvorným prefixom v slovenčine. Ako čisto modifikačná morféma je pri vidových dvojiciach prevzatých slovies (*{s-}centralizovať; {s-}páchať, {s-}krotiť*), ako subsumpčný ho hodnotíme v typoch *{s-}celieť, {s-}krížiť, {s-}páriť sa, {s-}pakovať sa, {s-}peniť*. Derivačný prefix *s-* (Janka, 1999) je zriedka pri perfektívach tantum (*schmatnúť, spišťať, sprikrieť, skľbiť, skresat'*), častejšie je pri vidových dvojiciach (*stlačiť – stlačovať, stočiť – stáčať, spriať – spriadať, sčesať – sčesávať, skosiť – skášať, spiť sa – spíjať sa, skrímiť – skrmovať, stemnieť – stemnievať, stotožniť sa – stotožňovať sa*).

Prefix *po-* (Habermann, 1991) vystupuje aj ako čisto vidotvorný (*{po-}prosiť, {po-}žiadať, {po-}zdraviť, {po-}radiť, {po-}chváliť, {po-}staviť*), častejšie je subsumpčný, ak jeho sémy splyvajú so sémami slovesnej lexie (*{po-}cínovať, {po-}hnojiť, {po-}chrómováť, {po-}mädlit', {po-}sliniť*). Najčastejšie je derivačný (poměr vidotvorných a derivačných prefixov v našom súbore je 92 : 617, z toho 363 je distributív), a to pri perfektívach tantum (*pozamykať, povyhadzovať, ponanášať, podobiehať, pomrieť, pohynúť; poniklovať, povzdychnúť si, polepiť, pokolísat', pobleďnúť, podebatovať si*) a pri vidových dvojiciach (*poliať – polievať, pozlátit' – pozlacovať, porušiť – porušťovať, poškvрниť – poškvrňovať, pohoršiť sa – pohoršovať sa, pocítiť – pocitovať, poňať – ponímať, pobrať sa – poberať sa*).

Prefix *roz-* je derivačný prefix. Za vidotvornú sa môže pokladať okrajovo len subsumpčná predpona, napr. *{roz-}štiepiť, {roz-}driapať* (Frank, 1994), *{roz-}třídit,*

{roz}krájet (Mluvnice češtiny, 1986). Derivačný prefix je zriedka pri perfektívach tantum (*rozbrechať sa, rozstrihnúť, rozšifrovať, rozkotúľať sa*), častejšie je pri vidových dvojiciach (*rozbaľiť – rozbaľovať, rozviazať – rozväzovať, rozliať – rozlievať, rozkopať – rozkopávať*).

V rámci skupín duratív, perduratív a neduratív sa vo všetkých monografiách určujú ďalšie sémantické príznaky. U N. Nüblera (1992) sú to napr. slovesá atenuatívne – *naklíčiť*, ingresívne – *načať*, distributívno-iteratívne – *nadeliť*, augmentatívne – *narobiť sa*, intenzívne – *nafackovať*, extenzívne – *naboliť sa*, saturatívne – *najesť sa*, koncentratívne – *nahospodáriť*, kompletívne – *napchať*, posesívne – *nacvičiť si, nahospodáriť si*, malá miera – *natrhnuť*. U W. Janku (1999) sú to napr. príznaky konektívne – *zožiť*, kompozitné – *stočiť*, centratívne – *stlačiť*, konsentívne – *smluviť*, kontritivne – *zomlieť*, komutatívne – *zmeniť*, konfrontatívne – *porovnať*, secesívne – *zmiest*, detritívne – *zrezať*, deletívne – *zmazať*, devoratívne – *zozobať*, decesívne – *zniest*, koreptívne – *spariť*, moderatívne – *zmočiť*, momentálne – *zlyhať, skiksnuť, spadnúť, spustiť (sa), strhnúť, vziať, skonáť, zbadáť*.

Deleniu lokalizovanosť, temporálnosť, modalitosť (Sekaninová, 1980) sa v regensburských prácach neprikladá žiadny význam. Základné delenie E. Sekaninovej (1980) je práve podľa príznakov lokalizovanosť, temporálnosť, modalitosť, pričom lokalizovanosť a temporálnosť je podložená významom prefixov ako pôvodných predložiek – porov. termín kompozitné slovesá – a dá sa určovať pomerne presne. Lokalizovanosť je významová skupina, sú v nej všetky prefixy (lexikálne bez vidových dvojíc – *naďabiť, naraziť*, s vidovou dvojicou – *nalepiť, nakvapkať, nasypať*, polyversovertný druh – *spojiť, sčítať, spliest*). Temporálnosť je významová skupina, ktorá tiež súvisí s temporálnym významom prefixov. V rámci temporálnosti sa uvádzajú nelexikálne, iba perfektivizačné prefixy – *načiarat, nakresliť* (s. 54), limitatívny slovesný druh tvorený prázdnu predponou sa kryje v iných koncepciách s dokonavou formou slovesa *nabalzamovať; scelieť, scitlivieť, scukornatieť, sčervenieť, sľalovieť* (s. 101). Modalitosť je u E. Sekaninovej určená najmenej presvedčivo, lebo nie je vlastná prefixu. Okrem uvedených dvoch klasifikácií je ďalšou možnosťou pracovať pri actio verbi s nadskupinami ako T. Czarnecki (1998), a to podľa kvalitatívnosti a kvantitatívnosti. Pri práci o aspekte sa budeme sémantickej kategórii actio verbi venovať len okrajovo a budeme používať delenie najbližšie slovakistike.

Odhliadnuc od terminológie, v klasifikácii na najnižšej úrovni sa regensburské práce a monografia E. Sekaninovej približujú najviac (inchoatívny, evolutívny, postpozitívny, semelfaktívny, finitný, defínitny, anulatívny, rezultatívny, limitný, excesívny, maximatívny, exhaustívny, minimatívny, partitívny, akuratívny, distributívny, kompletívny slovesný druh), ale zároveň sa ukazuje dosť veľká miera subjektívnosti pri zaradovaní slovies. Napríklad E. Sekaninová (s. 89) používa termín perdurátiva v inom, užšom význame: strávenie určitého času označeného činnosťou, napr. *prenocovať, prežívať, odsedieť*; hodnotenie typu *naobedovať sa, nažrať sa* ako temporálne

rezultatívne u E. Sekaninovej sa nezhoduje s hodnotením ako modalitné (saturatívne) u N. Nüblera.

Výsledky východiskových monografií potvrdili, že rovnaký význam neprefigovanej a prefigovanej podoby slovesa možno dosiahnuť buď desémantizáciou prefixu (*organizovať* – *zorganizovať*, *robiť* – *urobiť*), alebo prekrytím rovnakého významu prefixu so sémou neprefigovaného slovesa (redundancia – subsumpcia: *namydliť* – *mydliť*: *mydlom natrieť povrch niečoho*).

4. Pri imperfektívach tantum a neduratívnych perfektívach tantum je vzťah actio verbi a aspekt neprotirečivý. Zložito sa však musí riešiť vzťah medzi actio verbi a aspekt pri vidových dvojiciach (duratíva a ich prefigované sekundárne perfektíva, perduratíva a ich sekundárne imperfektíva). Pre K. Trosta je dôležitý východiskový člen vidovej dvojice, len ten má actio verbi neprotirečivé s aspektom – inherentnú aj exherentnú časovú ohraničenosť; sekundárny vidový člen je obsahovo a významovo neutrálny (de facto má protirečivé príznaky k actio verbi) a je nesamostatný, má neinherentné (exherentné) nelexikálno-sémantické príznaky. To sa podľa K. Trosta (1984) dotýka vývoja – prástadial pri deperfektivno-imperfektívnych tvaroch: *opravoval si, ale neopravil*, rezultatív pri deimperfektívno-perfektívnych: *organizoval, ale nezorganizoval*.

Pretože pre Trostovu koncepciu je relevantný východiskový aj nevýchodiskový člen, na podloženie svojej teórie vypracoval detailný systém možností pre actio verbi:

1. základotvorné typy (konštituenty)⁶ (*písať, kvitnúť, biť, dať, ísť, môcť, piecť, kúpiť, plakať, vidieť, telefonovať, bieliť* – hlavne duratíva; iba málo sloviac, ktoré nie sú duratíva *bozkať, dať, hodiť, chopiť sa, chytiť, kúpiť, lapiť, nechať, pustiť, raniť, riečiť, skočiť, sľúbiť, stať sa, vrátiť; skúsiť, streliť, určiť, vziať, získať*);

2. perstituenty tvoriace ďalšie slovesá bez zmeny actio verbi (porov. duratívne *robiť, ležať, vidieť* a duratívne *robievajú, náležať, predvídať*, resp. perduratívne *spolčiť sa – sespolčiť sa*);

3. zmenotvorné dištituenty (duratívne *kvitnúť, bodáť*, perduratívne *zakvitnúť*, neduratívne *kúpiť, bodnúť*, perduratívne *nakúpiť; skúpiť*);

4. opätovné reštituenty (*prevrátiť / prevracať* – ***poprevracať***, *skočiť/skákať* – ***zoscákať***, *brať/vziať* – ***zobrať sa***);

5. bázové typy (*chytiť / chytať* – *nachytať; schytať*).

Táto klasifikácia sa dá využiť aj pre aspekt:

1. východiskový typ (*dať, biť, ísť, môcť, piecť, kúpiť, plakať, vidieť, telefonovať*); a) tvoriaci vidové dvojice (Aspektexstituent): *písať, dať, telefonovať, skrútiť, končiť*; b) netvoriaci ďalšie formy: *môcť, antedatovať*;

2. zmenené vidové formy (Aspektstituent): *napísať, dávať, zatelefonovať, skrúcať, skončiť*.

⁶ W. Janka (1999, s. 14) odlišuje diachrónne konštituenty (*blížiť*) a synchrónne (*sblížiť*), ďalej viazaný konštituent (*-přáhnout*) alebo nominálny konštituent (*slanit*).

Nazdávame sa, že klasifikácia podľa uvedených kritérií by tiež mohla pomôcť osvetliť komplikovanú problematiku slovesného vidu v slovenčine, napr. priniesť odpovede na otázky o smere vidotvorby.

Pre naše uvažovanie o slovesnom vide je najbližšia predstava o funkčno-sémantickej kategórii zahrňujúcej obidve kategórie (Bondarko, 1983). Jej centrom je abstraktnejšia nelexikálna kategória aspektu, pričom možno uvažovať aj o jej štruktúrovanosti. Jadro tvorí transflexia a sufixácia a čisto vidotvorná prefixácia, obal subsumpčná prefixácia ako prechod ku kategórii actio verbi. Vlastne aj K. Trost (1991) uvažuje o tom, že actio verbi a aspekt sú podskupiny duratívnych spôsobov ako nadradenej skupiny (primäre und sekundäre Durativitätsarten). Jednotná báza na vysvetľovanie obidvoch kategórií v jeho koncepcii má viac výhod, ale pre nás nie sú dosť presvedčivé hodnotenia typov *napísať* ako tvarov bez actio verbi, lebo ich vlastnosti sú vlastne proti primárnemu actio verbi. Možno by bolo lepšie uvažovať o neutralizácii než neexistencii inherentných príznakov. Je to síce porovnateľné s plurálom pri singuláriách tantum (abstraktách, materiáliách, kolektívach), ktorého význam stojí tiež proti definícii singulárií tantum (*mlieka...vína*). Ale pri týchto substantívach môže táto skutočnosť často vyvolať zmenu obsahu – substantívum *lásky* (*lásky jednej plavovlásky*) chápané už ako konkrétum. Argumentácia K. Trosta sa zakladá na výraznom odlíšení lexikálnej a nelexikálnej úrovne. Sekundárna imperfektivizácia pri perduratívach alebo neduratívach nemení actio verbi preto, lebo príznak imperfektivnosti je exherentný a vlastnosti perduratív, resp. neduratív sú inherentné. To isté platí pre sekundárne perfektíva duratív.

5. Výsledkom regensburskej aspektológie sú práce vyznačujúce sa jednotnou metódou, ktoré sú mimoriadne inšpirujúce pre slavistické štúdie. Regensburská škola prispela k poznaniu hraníc medzi aspektom a actio verbi (Aktionsart), jej veľkým prínosom pre slavistiku je detailné a exaktné porovnanie slovies v ruštine, češtine a poľštine s nemeckými ekvivalentmi, ktoré môžu fungovať ako jedno s verifikačných kritérií na odlíšenie slovesnej lexie a slovesnej vidovej formy. Významne obohatila skúmanú problematiku metodicky premysleným odstupňovaním rovín (dejové štruktúry – actio verbi – aspekt). Z vonkajšieho pohľadu sa ako ťažšie aplikovateľná môže vnímať netradičná, hoci dôkladne premyslená lingvistická terminológia, ktorou sa jej autor K. Trost snaží priblížiť ostatným vedným oblastiam. Pre aplikáciu na náš materiál by bolo zložité rozlišovanie perduratívnych a neduratívnych typov podľa tejto koncepcie.

Za významné pokladáme, že vedecký výskum aspektu v Regensburgu poskytuje množstvo argumentov na oprávnenie uvádzať v dvojjazyčných slovansko-slovanských slovníkoch vidové dvojice, a to aj dvojice tvorené prefixáciou.

Dôsledne sa tu rozlišuje medzi aspektom ako nelexikálno-sémantickou kategóriou a actio verbi ako lexikálno-sémantickou kategóriou. Frekventatíva sa nepokladajú za tretí vid. Vid sa chápe na inej úrovni ako actio verbi, uvádzajú sa závažné argumenty podporujúce miesto nelexikálnej prefixácie medzi vidotvornými prostried-

kami ako rovnocenného spôsobu vidotvorby. Podmienkami na uznanie vidovej dvojice s aspektovým prefixom je rovnaký význam, rovnaká valencia, rovnaký kontext, rovnaká reflexívnosť a jeden ekvivalent jazyka bez kategórie slovesného aspektu. Z týchto záverov vychádzame aj pri spracovaní jazykového materiálu z morfološkého slovníka o slovesnom vide v slovenčine.

Bibliografia

- AGRELL, S.: Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte. Ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen. Lund 1908.
- AVILOVA, N. S.: Vid glagola i semantika glagol'nogo dejstvija. Moskva 1976. 326 s.
- BARNETOVÁ, A.: Morfológie slovesného vidu v ruštině. Praha 1975. 294 s.
- BOGUSŁAWSKI, A.: Prefiksacja czasownikowa we współczesnym języku rosyjskim. Wrocław – Warszawa – Kraków 1963. 141 s.
- BONDARKO, A. V. (1971a): Grammaticeskije kategorii i kontekst. Moskva 1971. 116 s.
- BONDARKO, A. V. (1971b): Vidy glagola i sposoby dejstvija v russkom jazyke. Russkij jazyk v nacional'noj škole, 1971, s. 6 – 17.
- BONDARKO, A. V. (1971c): Vid i vremja russkogo glagola. Moskva 1971. 238 s.
- BONDARKO, A. V. : Klassifikacija morfológičeskich kategorij. In: Tipologija grammatičeskich kategorij. Moskva 1975, s. 56 – 76.
- BONDARKO, A. V.: Teorija morfológičeskich kategorij. Leningrad, Nauka 1976, s. 14 – 25, 41 – 129, 223 – 245.
- BONDARKO, A. V.: Principy funkcional'noj grammatiki i voprosy aspektologii. Leningrad 1983.
- BOSÁK, J. – BUZÁSSYOVÁ, K.: Východiská morfémovej analýzy. (Morfológia. Slovtvorba.) Jazykovedné štúdie. 19. Bratislava, Veda 1985. 131 s.
- CZARNECKI, T.: Aspektualität im Polnischen und Deutschen. Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Überblick. Gdańsk, Wydawnictwo UG 1998. 207 s.
- Česko-slovenský slovník. 1. vyd. Red. G. Horák. Bratislava, Veda 1979. 790 s.
- DANEŠ, F.: Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. Slovo a slovesnost, 32, 1971, s. 193 – 207.
- DANEŠ, F. – HLAVSA, Z.: Větné vzorce v češtině. Praha, Academia 1981. 272 s.
- DANEŠ, F.: Věta a text. Praha, Academia 1985. 236 s.
- DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962.
- DOKULIL, M.: Ke koncepci porovnávací charakteristiky slovanských jazyků v oblasti tvoření slov. Slovo a slovesnost, 24, 1963, s. 85 – 105.
- DOSTÁL, A.: Studie o vidovém systému v staroslověně. Praha 1954. 120 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík a kol. Bratislava, Obzor 1993. 513 s.
- FLEISCHER, W. – BARZ, I.: Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1992. 375 s.
- FRANK, H.: Untersuchungen zur verbalen Zeit- und Handlungsstrukturen im Russischen (am Beispiel der mit *roz-* präfigierten Verben im Russischen). Regensburg, S. Roderer Verlag 1994. 289 s.
- FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča, Sivá brada 1993. 199 s.
- GRZEGORCZYKOWA, R. – LASKOWSKI, R. – WRÓBEL, H.: Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfológia. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1984. 556 s.

- Grundzüge einer deutschen Grammatik. Red. K. E. Heidolph et al. Berlin, Akademie-Verlag 1981. 1028 s.
- HABERMANN, J.: Untersuchungen von Aktionsart und Aspekt der mit *po-* präfigierten Verben im Russischen. Regensburg, S. Roderer Verlag 1991. 235 s.
- HELBIG, G. – HEINRICH, G.: Das Vorgangspassiv. Leipzig 1972. 70 s.
- HELBIG, G.: Zur semantischen Subklassifizierung der Verben. In: Studien zur deutschen Syntax. I. Linguistische Studien. Leipzig, Enzyklopädie 1983, s. 67 – 105.
- HORECKÝ, J.: O tvorení sloviac predponami. Slovenská reč, 22, 1957, s. 144.
- HORECKÝ, J.: Morfemická štruktúra slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 194 s.
- HORECKÝ, J.: Slovenská lexikológia. I. Tvorenie slov. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.
- HORECKÝ, J.: Obsah, forma a funkcia morfémy. Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 17 – 22.
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 430 s.
- ISÁČENKO, A. V. (1960a): Grammaticeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfológija. Časť vtoraja (Gramatická stavba ruštiny v porovnaní so slovenčinou. Morfológia. Časť druhá). Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960.
- ISÁČENKO, A. V. (1960b): Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. Slovo a slovesnost, 21, 1960, s. 9 – 16.
- JANKA, W.: Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt der mit *s(e)*-präfigierten Verben im Tschechischen. Regensburg, S. Roderer Verlag 1999. 320 s.
- JANKA, W.: Die Unterscheidung der tschechischen Verbalpräfixe *s(e)*- und *z(e)*. In: Anzeiger für slavische Philologie. Band XXV. Graz, Akademischer Druck. Verlagsanstalt 1999, s. 101 – 111.
- KAČALA, J.: Zámernosť a nezámernosť ako komponenty sémantiky slovesa. Jazykovedný časopis, 31, 1980, s. 131 – 139.
- KAČALA, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava, Veda 1989. 250 s.
- KARCEVSKIJ, S.: Système du verbe russe. Essai de linguistique synchronique. Genève 1927.
- KOMÁREK, M.: Prefixace a slovesný vid. K prefixům prostě vidovým a subsumpci. Slovo a slovesnost, 45, 1984, s. 257 – 267.
- KOPEČNÝ, F.: Odpověď Poldaufovi. Slovo a slovesnost, 17, 1956, s. 172 – 174.
- KOPEČNÝ, F.: Slovesný vid v češtině. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 144 s.
- KOSCHMIEDER, E.: Aspekt und Zeit. In: Koschmieder, E.: Gesammelte Abhandlungen zur Phonetik, Phonologie und Morphologie der slawischen Sprachen. München, Neuried 1979, s. 373 – 396.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 2. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1989. 588 s.
- KUZNECOVA, A. I. – JEFREMOVA, T. F.: Slovar morfem russkogo jazyka. Moskva, Russkij jazyk 1986. 1132 s.
- MASLOV, J. S.: Morfológija glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom jazyke. Moskva – Leningrad 1963. 182 s.
- MASLOV, J. S.: Očerki po aspektologii. Leningrad 1984. 220 s.
- MATHESIUS, V.: O konkurenci vidů v českém vyjadřování slovesném. In: Čeština a obecný jazykospyt. Praha 1947, s. 195 – 202.
- MIKLOSICH, F.: Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. IV. Band: Syntax. Heidelberg 1926.
- Mluvnice češtiny. I. Red. J. Petr. Praha, Academia 1986. 536 s.
- Mluvnice češtiny. II. Red. J. Petr. Praha, Academia 1987. 536 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 895 s.
- NĚMEC, I.: Genese slovanského systému vidového. Praha 1958. 114 s.

- NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M.: Valenčný slovník slovenských slovies. Prešov, Slovacontact 1998. 270 s.
- NÜBLER, N.: Zum Begriff der „Subsumptionspräfixe“ in der Aspektforschung. In: Anzeiger für slavische Philologie, 1990, s. 123 – 134.
- NÜBLER, N.: Untersuchungen zu Aktionsart und Aspekt im Russischen und Tschechischen (am Beispiel der mit *na*-präfigierten Verben). Regensburg, S. Roderer Verlag 1992. 594 s.
- NÜBLER, N. (1993a): Zur Differenzierung der Begriffe Terminativität / Aterminativität und Telizität / Atelizität. Die Welt der Slaven, 38, 1993, 2, s. 298 – 307.
- NÜBLER, N. (1993b): Die Entwicklung der bohemistischen Aspektforschung. In: Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity, Brno 1993, s. 23 – 37.
- NÜBLER, N.: Slavistische Konzeptionen von Aktionsart. In: Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity, Brno 1996, s. 47 – 57.
- ORAVEC, J.: Slovenský model v tvorení nedokonavého vidu. In: Jazykovedné štúdie. 12. Bratislava 1974, s. 103 – 117.
- PANZER, B.: Studien zum slavischen Verbum. Frankfurt a. M. – Bern – New York – Paris 1991. 250 s.
- PAULINY, E.: Odvodzovanie slovies podľa slovesného vidu. Slovo a tvar, 4, 1950, s. 88 – 93.
- PECIAR, Š. (1968a): Vidová alternácia *ie – á* v slovenčine. Slovenská reč, 33, 1968, s. 65 – 72.
- PECIAR, Š. (1968b): Neproduktívne a nepravidelné vidové alternácie v slovenčine. Slovenská reč, 33, 1968, 3, s. 154 – 162.
- POLDAUF, I.: Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. Slovo a slovesnost, 15, 1954, s. 49 – 65.
- POLDAUF, I.: Souhrnný pohled na vid v nové češtině. Slovo a slovesnost, 25, 1964, s. 46 – 56.
- POLDAUF, I.: Závěrečné poznámky k diskusi. Slovo a slovesnost, 27, 1966, s. 262.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava, Veda 1991. 553 s.
- SEKANINOVÁ, E.: Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine. Bratislava, Veda 1980. 199 s.
- SKOUMALOVÁ, Z.: O komplexní analýze verbální prefixace. In: Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české. III: O ruském slovese. Praha 1968, s. 153 – 231.
- SKOUMALOVÁ, Z.: Status tzv. kmenotvorných přípon slovesných v slovanských jazycích, zvláště v ruštině. Praha, Kabinet cizích jazyků ČSAV 1976. 285 s.
- SLAVÍČKOVÁ, E.: Retrográdní morfemický slovník češtiny. Praha, Academia 1975. 645 s.
- Slovník slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959 – 1969.
- SOKOLOVÁ, M.: Didaktický pohľad na morfematickú analýzu v slovenčine. Slovenská reč, 56, 1991, s. 305 – 314.
- SOKOLOVÁ, M.: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Prešov, Š. Franko, Slovacontact 1995. 180 s.
- SOKOLOVÁ, M.: Teoretické zásady morfematického spracovania slovenčiny. In: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov 1999, s. 9 – 53.
- SOKOLOVÁ, M. – ŠIMON, F. – MOŠKO, G. – BENKO, V.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov 1999. 531 s.
- SOKOLOVÁ, M. (2000a): Riešenie statusu derivačnej a modifikačnej morfémy v morfematickom slovníku slovenčiny. In: Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – interdisziplinär als Forschungsgegenstand. Innsbruck 2000, s. 127 – 138.
- SOKOLOVÁ, M. (2000b): Alternácie v spisovnej slovenčine. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Bratislava, Veda 2000, s. 417 – 444.
- ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Veľký slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava – Veľký Šariš 1997. 997 s.

- ŠIROKOVA, A. G.: O kategorii mnogokratnosti v češskom jazyke. In: Issledovanija po češskomu jazyku. Voprosy slovoobrazovanija i grammatiki. Moskva 1963, s. 61 – 85.
- ŠLOSÁR, D.: Slovtvorný vývoj českého slovesa. Brno 1981. 161 s.
- ŠMLAUER, V.: Slovesný vid a způsob slovesného děje. In: Hovory o českém jazyce. Praha 1940, s. 65 – 79.
- TRÁVNÍČEK, F.: Studie o českém vidu slovesném. Praha 1923. 342 s.
- TROST, K.: Der russische Satztypus *gromom ubilo čeloveka*. Slavistische Studien zum VI. Internationalen Slawistenkongress in Prag 1968. München 1968, s. 194 – 214.
- TROST, K.: Die Adverbialpartizipia auf -'a- von perfektiven Verben im Russischen. In: Anzeiger für slavische Philologie III, 1969, s. 26 – 58; IV, 1970, s. 62 – 72.
- TROST, K.: Zur Struktur passivischer Sätze im Russischen, namentlich in den nordgroßrussischen Dialekten. Die Sprache, 18, 1972, s. 9 – 23.
- TROST, K.: Perfekt und Konditional im Altkirchenslavischen. Wiesbaden 1972. 160 s.
- TROST, K.: Verbalaspekt und Satz aspekt. Thesen zum Aspektcharakter von Aktiv und Passiv im Russischen unter Berücksichtigung des Deutschen. SPW 1977, s. 1 – 26.
- TROST, K.: Verbale Zeitstruktur, verbale Handlungsstruktur und die paarigen Fortbewegungsverba im Russischen. Ein Beitrag zum russischen Verbumb. Folia linguistica, Tomus XII, 3/4, 1978, s. 385 – 404.
- TROST, K.: Extralinguistische Prozessualität und Verbalsemantik. Perspektiven der Philosophie. Neues Jahrbuch, 6, 1980, s. 269 – 296.
- TROST, K.: Zur Unterscheidung der finalen, der kausalen und der relationalen Verben. Ein Beitrag zur Theorie der verbalen Handlungsstruktur. Sprachwissenschaft, 7, 1982, s. 168 – 196.
- TROST, K.: Die Funktionen der Präfigierung im System von Aktionsart und Aspekt im Russischen. In: Studia slavica in honorem viri doctissimi Olexa Horbatsch. Festgabe zum 65. Geburtstag. Teil 2: Beiträge zur ostslavischen Philologie (II). München 1983, s. 200 – 228.
- TROST, K.: Die Funktionen der Suffigierung im System von Aktionsart und Aspekt im Russischen. In: Aspekte der Slavistik. Festschrift für Josef Schrenk. München 1984, s. 252 – 270.
- TROST, K.: Zur Rolle der verbalen Handlungsstruktur im russischen Verbalsystem. In: Festschrift für Herbert Bräuer zum 65. Geburtstag am 14. April 1986. Köln – Wien 1986, s. 625 – 639.
- TROST, K.: Agentivität und Inagentivität im serbokroatischen Verbalsystem. Dona Slavica, Aeni-potana in honorem Herbert Schelesnik. München 1987, s. 215 – 221.
- TROST, K.: Zur Agentivität im tschechischen Verbalsystem (Im Gedenken an Roman Mrázek). Die Welt der Slaven 35, 1990, s. 36 – 61.
- TROST, K.: Das System von Aktionsart und Aspekt im Polnischen. In: Festschrift für Erwin Wendel zum 65. Geburtstag. München 1991, s. 479 – 507.
- TROST, K.: Zur semantischen Klassifikation der verbalen Simplizia im Tschechischen. In: Pocta Dušanu Šlosarovi. Sborník k 65. narozeninám. Boskovice 1995, s. 165 – 175.
- TROST, K.: Die Aktualitätsstruktur im tschechischen Verbalsystem. In: Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity. A 44, Brno 1996, s. 73 – 87.
- TROST, K.: Zur morphologischen und semantischen Klassifikation der Simplizia im Russischen. In: Anzeiger für Slavistische Philologie, 25, 1997, s. 7 – 23.
- TROST, K.: Zum System der Aktionsarten im Tschechischen. In: Anzeiger für Slavistische Philologie, 25, 1997, s. 79 – 100.
- TROST, K.: Agentivität, Extrafigierung und Reflexivität im Polnischen. In: Polen unter Nachbarn. Polonistische und komparatistische Beiträge zur Literatur und Sprache. XII. Internationaler Slawistenkongress in Krakau 1998. Köln – Weimar – Wien 1998, s. 73 – 88.
- UHER, F.: Slovesné předpony. Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1987. 212 s.

Veľký slovensko-ruský slovník. 1. zv. Red. D. Kollár. 2. – 6. zv. Red. E. Sekaninová. Bratislava,
Veda 1979 – 1995.

SLOVAKISTIKA V ČESKEJ REPUBLIKE

Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy. Ed. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta 1998. 160 s.

V študijnom roku 1997 – 1998 bolo v Ústave slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne otvorené päťročné denné magisterské štúdium slovenského jazyka a literatúry. Zborník prináša materiály z rovnomenného pracovného seminára konaného r. 1997 a súčasne je aj prvým východiskovým učebným textom.

I. Pospíšil: Brněnská slavistika a slovakistika; J. Bartáková: Z histórie slovakistiky na Masarykovej univerzite; A. Měšťan: Jak dál ve slovakistice v České republice; J. Hvišč: Porovnávací výklad slovanských literatur; M. Jelínek: O některých puristických tendencích v kultuře spisovné slovenštiny; J. Dolník: Postoje k bohemizmům v současnej slovenčine (ako signál vyrovnávania sa so slovensko-českými vzťahmi); I. Pospíšil: Slovenský literárno-vedný trojuhelník: komparatistika – genologie – translologie; M. Zelenka: Literárno-vedná terminologie v česko-slovenských vztazích; F. Hejl: Problematika česko-slovenské vzájemnosti a její studium na historických oborech filozofické fakulty v Brně; M. Romportlová: Češi, Slováci a Maďaři na nové mapě Evropy 1918; A. Zelenková: Slovakistika v Slovanském ústavu v mezivojnovom období; D. Dorovská: Slovenská literatura v české škole; V. Žemberová: České a slovenské literárne vzťahy v 90. rokoch (poznámky o súčasnosti); V. Linhartová: Na okraj kulturního vztahu česko-slovenského; Z. Stanislavová: K vztahom české a slovenskej literatúry pre deti a mládež v 90. rokoch; T. Mazáč: „Bratia bratom“ (Ke spolupráci českých a slovenských umělců na poli krásné knihy v období meziválečném); J. Zambor: Jan Skácel a Slovensko; G. Zand: Lunenie jako slovenské snění. Ivan Kadlečík, Ludvík Vaculík a česko-slovenské literární vztahy.

Slovakistika v české slavistice. Ed. I. Pospíšil – M. Zelenka. Brno, Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR 1999. 120 s.

A. Měšťan: Oblíbená slovenská témata českých badatelů; M. Pokorný – M. Zelenka: Albert Pražák v archivních dokumentech Karlovy univerzity; J. Hvišč: Teória prekladu v slovenskej literárnej vede po roku 1964; V. Linhartová: Brněnský slovakista Alois Gregor a jeho recepcie slovenské literatury v období mezi dvěma válkami; M. Nábělková: Šaldovský, kollárovský, jánošíkovský (o jednom type kulturně viazanej lexiky); I. Pospíšil: Filologie – kultura – umění – politika (In margine jedné slovenské učebnice); Z. Stanislavová: Literárna veda o detskej literatúre po roku 1945; A. Zelenková: Začiatky ženských kultúrnych aktivít (J. M. Lehocká a almanach Nitra); A. Eliáš: Podoby prekladovej produkcie umeleckej literatúry na Slovensku v rokoch 1990 – 1996; J. Beňová: Pražská škola a teória jazykovej kultúry na Slovensku; M. Vojtech: Literárnohistorická reflexia Jána Kollára v české a slovenskej literárnej historiografii; M. Slavičková: Slovenská literatura ve Švédsku.

I. Pospíšil: *Slovenský jazyk a slovenská literatura jsou tedy v českém prostředí zjevně součástí slavistiky jako cizí slovanský jazyk a cizí slovanská literatura, současně je to však jazyk a literatura, které jsou Čechům nejbližší – budou mít tedy v rámci české slavistiky takřikajíc „nadstandardní“ postavení.*

RECENZIE

SLOVENČINA V KONTAKTOCH A KONFLIKTOCH S INÝMI JAZYKMI. Sociolinguistica Slovaca. 4. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1999. 200 s.

Sociolinguistica Slovaca je dnes – po neuváženom „zániku“ série Jazykovedné štúdie r. 1991 – jedinou vedeckou edíciou vydávanou v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV. Aj cudzojazyčný zborník bývalého Združenia slovenských jazykovedcov (pôvodne orgán Bratislavského lingvistického krúžku) Recueil linguistique de Bratislava zakončil svoju vedeckú púť 9. zväzkom r. 1989, hoci materiály do 10. jubilejného zväzku boli odovzdané do tlače a napriek úsiliu ich editorky nevyšli k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov r. 1993 v Bratislave. O to viac treba v tejto súvislosti oceniť fakt, že séria Sociolinguistica Slovaca úspešne pokračuje (r. 2000 vyšiel už aj 5. zväzok *Mesto a jeho jazyk*) a že S. Ondrejovič v rámci Slovenskej jazykovednej spoločnosti založil „zošitovú“ sériu Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti (doteraz vyšiel 2., 3. a 4. zväzok od autorov E. Paulinyho, I. Masára, J. Horeckého).

Editor S. Ondrejovič sa správne rozhodol, keď do recenzovaného zväzku zaradil (a aj sám preložil) dve metodologické štúdie zahraničných autorov P. H. Neldeho a W. U. Dresslera. O synchronných jazykových kontaktoch sa síce aj v slovenskej lingvistike hovorilo najmenej od 60. rokov, ale dosť všeobecne a často aj ideologicky podfarbené, resp. tabuizované. Z porovnávacieho hľadiska sa popri konfrontačnej lingvistike, skúmajúcej zhody a rozdiely medzi geneticky príbuznými aj nepříbuznými jazykmi, vyčleňovala ešte aj kontrastívna lingvistika, skúmajúca iba rozdiely medzi jazykmi (porov. napr. v Encyklopédii jazykovedy, 1993). Systematicky sa rozvíjal najmä porovnávací výskum slovenčiny a ruštiny, slovenčiny a češtiny, ostatné jazyky, slovanské či neslovanské, boli zastúpené skôr ojedinele. Výskum bol zacielený predovšetkým na konfrontáciu jazykových javov v rámci vybraných jazykových rovín, jazykové správanie hovoriacich nemalo v tomto výskume svoje miesto.

Súčasný sociolingvisticky orientovaný výskum jazykových kontaktov stavia práve na nositeľoch jazykov. P. U. N e l d e (*Výskum jazykových konfliktov*, s. 4 – 22) zdôrazňuje, že konflikt je pendant jazykového kontaktu a že kontakty a konflikty vznikajú medzi nositeľmi jazykov, nie medzi samotnými jazykmi. Výskum jazykových „konfliktov“ sa začínal problematikou interferencií, ktorá však predstavuje iba (individuálny) vnútrojazykový aspekt. Naproti tomu v súčasnej jazykovej situácii je podľa P. U. Neldeho rozhodujúci mimojazykový aspekt, predovšetkým formovanie modernej urbánnej spoločnosti. Ak sme sa v našej lingvistike vyhýbali termínu konflikt, súvisí to zrejme (okrem iného) s tým, že jazykový konflikt sa môže zmeniť na politický, a to boj o jazyk ako symbol (pripomeňme v tejto súvislosti napríklad jazykovo-politické boje v 30. rokoch v prvej Československej republike).

Aj u nás dobre známy rakúsky bádateľ W. U. Dressler v príspevku *Smrť jazykov* (s. 23 – 42) túto ich „smrť“ chápe ako „konečný bod jazykového úpadku v situáciách, v ktorých dominantný jazyk ohrozuje prežitie minoritného jazyka“ (s. 23). Symptómom konečného úpadku podľa W. U. Dresslera sú: neprítomnosť puristických reakcií na rozsiahle interferencie; v recesívnom jazyku sa prestávajú dávať a používať vlastné mená; recesívny jazyk sa stále viac a viac uplatňuje len v štýloch vyhradených pre bežnú komunikáciu v domácnosti (tzv. monoštylizmus).

Podľa W. U. Dresslera miešanie jazykov je znakom úpadku iba pre puristov, nie pre sám jazyk a jeho používateľov. Zahodno v tejto súvislosti odcitovať: „Vo vývoji latinčiny, protorománčiny a angličtiny došlo k simplifikácii stratou pádových foriem, pádových kategórií a napokon celého pádového systému, ale došlo ku kompenzácii rozvinutím predložkových konštrukcií, slovosled sa stal rigidnejší a povinne sa začali používať členy“ (s. 32).

Zaujímavé je tiež konštatovanie W. U. Dresslera, že latinčinu nepokladá za „mŕtvy“ jazyk, lebo v tomto prípade išlo o nahrádzanie jedného štandardného jazyka iným štandardným jazykom, nie o politickú, sociálnu alebo kultúrnu podriadenosť jazyku dominantnej väčšiny, ako sa „smrť“ jazykov vymedzuje funkčne. (Kto sa chce viac dozvedieť „o smrti“ jazykov, má k dispozícii vyše 150 bibliografických jednotiek uvádzaných v štúdiu.)

Do akej miery rezonujú príspevky domácich autorov s naznačenými metodologickými koncepciami zahraničných autorov? Na prvom mieste sú to príspevky v časti *Empirické a kontaktologické a konfliktologické štúdie* (s. 43 – 104). S. Ondrejovič pri výskume jazykovej a etno-jazykovej situácie v 5 obciach v Dolnom Rakúsku zisťuje, že slovenčina je tu ešte bežným kontaktným jazykom staršej generácie nad 50 rokov, že je tu mnoho interferencií, no nehovorí o jej „smrti“. A to aj napriek tomu, že slovenská minorita sa v priebehu svojich dejín nechcela priznávať k samej sebe (s. 49). – L. Ďurovič predstavuje výsledky výskumov jazyka detí juhoslovanských prisťahovalcov prvej generácie do Švédska. Na rozdiel od dospelých imigrantov, ktorých jazyk sa deformuje prediktabilne, jazyk detí vo veku 16 – 18 rokov sa vyvíja, prijíma impulzy zvonku a dieťa si ich samo spracúva do istého vlastného systému. Autor vyslovuje hypotézu, že na niektorej úrovni jazykového podvedomia týchto dvojjazyčných detí prebieha konflikt medzi počutým a zapamätaným slovom z nového jazyka (švédčiny), interpretovaného cez filter vlastného systému a gramatickými vlastnosťami jeho ekvivalentu vo vlastnom jazyku (s. 65). Takéto pôsobenie okolia sa označuje medzinárodným termínom monitorizácia.

Akou slovenčinou sa hovorí na južnom Slovensku v oblasti, kde žije maďarské obyvateľstvo, skúma Z. Fingarová v rodnej južnoslovenskej obci Žiharec, ležiacej 70 km východne od Bratislavy, v ktorej žije len okolo 20 % Slovákov (všetko presídlenci po r. 1947). Na vzorke viac ako 60 hovoriacich troch generácií autorka sumarizuje: (a) Vo verejných situáciách nepoužívajú svoj pôvodný stredoslovenský dialekt, ale západoslovensky ladenú mestskú konverzačnú reč, ktorú pokladajú za prestížny (spisovný) jazyk. (b) Slovná zásoba obyvateľov obce sa slovakizovala, hungarizmy používajú len najstarší obyvatelia; druhá generácia uplatňuje maďarčinu najčastejšie ako štylistický prostriedok; mierny vplyv maďarčiny sa prejavuje v reči tretej generácie. (c) V zmiešaných manželstvách sa mnoho Slovákov rozhoduje pre maďarčinu a hovorí ňou aj s deťmi.

Azda najviac v afinite s tematikou štúdií je príspevok M. Nábelkovej *Slovenčina a čeština dnes. Kontakt či konflikt* (možno by sa tu hodil otáznik). Zásadná otázka: je čeština

dnes pre nás predovšetkým „cudzí“ jazyk bez ohľadu na naše špecifické časovopriestorové súradnice (a preto sa treba „rozhodne vzpierať proti bohemizmom“ – F. Kočiš a ďalší), alebo môže aj v súčasnej jazykovej situácii slúžiť ako prirodzený rezervoár synonymizačných prostriedkov v závislosti od komunikačnej úspešnosti v istých komunikačných sférach, resp. užšie v istých situáciách (J. Dolník, K. Buzássyová a ďalší)? Nemožno tiež nesúhlasit' s autorkou, že písanie prídavného mena *česko-slovenský* so spojovníkom aj v oficiálnych názvoch a dokumentoch spred r. 1993 (s výnimkou rokov 1939 – 1945) predstavuje „konfliktnú ahistorickú ideologizáciu“ (s. 78). Táto kodifikácia vyvolala už dosť zneisťovania i nevôle najmä v odbornej sfére a rozhodne neposlúžila prestíži kodifikátorov.

Odras kultúrnych prvkov v slovnej zásobe slovenčiny, češtiny a maďarčiny dokumentuje na niektorých kodifikačne „problémových“ príkladoch J. H o r e c k ý, zdôrazňujúc, že pri skúmaní jazykových kontaktov nemá byť hlavným cieľom iba zisťovanie čisto jazykových javov, ale treba venovať primeranú pozornosť aj spôsobom, ako sa v týchto jazykoch pomenúvajú paralelné javy (s. 95). – P. O d a l o š zisťoval fungovanie vybraného súboru cudzích, resp. prevzatých slov po r. 1989 v sociálnej skupine učiteľov vyučujúcich slovenčinu a žijúcich mimo územia Slovenska.

Voľnejšie s témou publikácie súvisí tretia časť nazvaná *Otázky interferencie a kontakto-logickej problémy* (s. 105 – 161). Príspevky autorov vlastne potvrdzujú to, čo konštatuje v úvodnej štúdií P. H. Nelde, že interferencia je predovšetkým otázka individuálna a vnútrojazyková. V zaujímavej experimentálnej štúdií M. B i l á – J. Z i m m e r m a n n predstavujú výsledky slovensko-anglickej jazykovej interferencie v oblasti rytmu. Jedným z korelátov ovplyvňujúcich rytmus je prízvuk. Keďže v angličtine sú prízvukné slabiky 1,5-krát dlhšie ako neprízvukné a v slovenčine je tento rozdiel v trvaní slabík menší (1,2), slovenskí hovoriaci v anglicky hovorených prejavoch nerealizujú dĺžku prízvukných a neprízvukných slabík s takým maximalizovaným rozdielom ako rodení hovoriaci. – Výsledky výskumu rozličných aspektov vzťahu slovenčiny a angličtiny v procese rečového vývinu bilingválneho dieťaťa prezentuje J. Š t e f á n i k. Vplyv slovenčiny na angličtinu sa ukázal najzreteľnejší na foneticko-fonologickej úrovni, kým vplyv angličtiny na slovenčinu sa najviac prejavoval na lexikálnej úrovni. Prichádza k záveru, že typologické vlastnosti jazykov pravdepodobne zohrávajú dôležitejšiu úlohu ako dominancia niektorého z nich. – Podobne je orientovaná aj konfrontačná analýza vývinu detskej reči v monolingválnej rodine, ako aj analýza detských prejavov verbálnej komunikácie v priamom styku s cudzím (srbským) jazykom v príspevku M. D u d o k a. Autor sa domnieva, že podobný výskum by mal byť aj predmetom textológie, nielen psycholingvistiky. – O. O r g o ň o v á prináša zaujímavé príklady zo štylizácie substandardu v dvoch časovo vzdialených Hečkových prekladoch novely R. Queneaua *Zazi(e)* v metre z r. 1972 a potom z r. 1996; novší, prepracovaný variant je modernejší a autentickjší. – M. K o n c o v á poukazuje na bohatosť a mimoriadnu produktívnosť slovenskej chromatickej terminológie.

Publikáciu uzatvára originálna časť *Kontakty slovenčiny s rómčinou* (s. 163 – 182). J. H o r e c k ý – A. R á c o v á poukazujú na nevyhnutnosť v súčasnej situácii, v akej sa na Slovensku nachádza rómčina, ako aj pri pokusoch o jej opis, zásadne odlišovať kodifikáciu (vyhlásenie istého systému národného jazyka za všeobecne záväzný pre verejnú komunikáciu) a túto prebiehajúcu normalizáciu ako úsilie o zavedenie noriem vo všetkých rovinách a oblastiach jazyka. (Medzitým už vyšla aj ich monografia *Slovenská karpatská rómčina. Opis*

systemu. Bratislava 2000.) – L. K r a l č á k zdôrazňuje, že hoci slovenčina s rómčina sú kontaktnými jazykmi už niekoľko storočí, Rómovia sa správajú podľa vlastných kultúrnych vzorcov. No v posledných desaťročiach zreteľne prevláda jednosmerný vplyv slovenčiny na rómčinu.

Ako vidieť, väčšina príspevkov v recenzovanom zväzku súvisí s jazykovými kontaktmi a konfliktmi skôr „voľne“. Je to však prvá takáto publikácia u nás, v ktorej sa aspoň „kontúruje“ inde vo svete roky skúmaná problematika (pripomeňme jej najvýznamnejších zakladateľov U. Weinreicha, J. Fishmana, E. Haugena, svetoznámych a uznávaných osobností), pričom sa poukazuje na potreburobiť tieto výskumy v rozsiahlejšom rámci. „Hrozba“ svetovej globalizácie priam na to vyzýva.

Ján Bosák

PRINCÍPY JAZYKA A TEXTU. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 9. – 10. 3. 2000 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Zost. J. Dolník. Red. J. Štefánik. Bratislava, Univerzita Komenského 2000. 220 s.

Zhodne s tematikou konferencie, ktorú usporiadala Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, štúdie, vlastne text prednesených referátov sa členia na dve základné oblasti, na oblasť jazyka a textu, zhodou okolností obidve obsadené rovnakým počtom, desiatimi príspevkami.

Základnú myšlienku jazykovej tematiky predstavujú referáty J. Dolníka, J. Kačalu a A. Greuleho (škoda, že sa nikde neuvádzajú ich adresy alebo aspoň adresy pracovísk).

J. D o l n í k v referáte *Analogie und Natürlichkeit* (s. 5 – 15) reaguje na základné myšlienky teórií o prirodzenosti jazyka (pragmatické W. Mayerthaler, systémové W. Wurzela a ekonomické O. Wernera). Zdôrazňuje, že predmetom týchto teórií nie je systém jazyka, ale vzťah medzi aktivitami človeka vo všeobecnosti a štruktúroturnou aktivitou v oblasti jazyka. Za základný pojem teórie prirodzenosti pokladá J. Dolník usudzovanie pomocou analógie medzi prirodzeným poriadkom v mimojazykovom svete, realizované veľmi často aj tzv. imaginárnou analógiou, ktorá je vlastná len človeku.

J. K a č a l a (*Kategoriálny systém v stavbe a fungovaní jazyka*, s. 35 – 42) vychádza z predpokladu systémovosti v jazyku a zdôrazňuje, že základom tejto vlastnosti sú jazykové kategórie ako veľmi zovšeobecnené atribúty jazykových prostriedkov. Tým, prirodzene, rozširuje chápanie kategoriálnosti aj na mimogramatické roviny jazyka. Preto v jeho systéme (s. 38) majú miesto kategórie nominačné aj relačné (prirodzene, aj nominačno-relačné čiže lexikálno-gramatické), v rámci prvých pomenúvacie a slovtvorné, v rámci druhých morfológické a syntaktické. Treba však pripomenúť, že tým sa do systému dostávajú tradičné gramatické kategórie paralelne s takými, ako je živočích, nástroj na lexikálnej rovine a tak sa vlastne naznačuje, že J. Kačala chápe kategórie nie ako zovšeobecnené prvky, ale skôr ako triedy javov, resp. prostriedkov. Osobitne uvádza v systéme kategoriálne sloveso, t. j. sloveso ako nositeľ gramatických kategórií. Ale potom v uvedenom systéme patrí do skupiny nominačných kategórií. Pojem kategoriálny komponent vo význame tu nie je dost' zreteľný.

Menší teoretický dosah má Greuleho princíp redukcie (*Die Reduktion als Prinzip des Funktionieren von Sprache – am Beispiel der lexikalischen Reduktion im Deutschen*, s. 55 – 66). Tento princíp sa podľa autora uplatňuje predovšetkým v lexikálnej oblasti, pri skracovaní slov, resp. viacslovných pomenovaní. A. Greule podáva podrobný rozbor týchto javov v súčasnej nemčine, ale mnohé zo skúmaných javov fungujú aj v iných jazykoch.

Akoby v druhom slede sú referáty o aplikácii hypotézy o princípoch výstavby, vývinu a fungovania jazyka. Patria sem dôkladné štúdie P. Žigu, J. Mlacka, W. Gladrowa, J. Štefánika – M. Gromu a Ľ. Buzássyovej.

P. Žigo (*Hľadanie princípu relativnosti I*, s. 16 – 29) chápe relativnosť ako vzťah jednotlivých jazykových štruktúr, ich podmienenosť, resp. podmienenosť zmien v týchto štruktúrach, ale na mnohých miestach jeho textu presvitá aj význam neúplnosti niektorých jazykových štruktúr (10). Tézu o relativnosti časového faktora ilustruje sústavou časových súvetí podľa A. Ferenčíkovej, myšlienku o čiastkovej neúplnosti dokladá výskumom niektorých fonologických črt praslovančiny, staroslovienčiny a slovenčiny.

Ľ. Buzássyová (*Vývinové tendencie a princípy výstavby a fungovania latinskej tretej deklinácie s prihliadnutím k prirodzenej morfológii*, s. 93 – 106) využíva myšlienku princípovosti pri analýze tretej deklinácie v klasickej latinčine a s využitím téz prirodzenej morfológie konštruuje systém tejto deklinácie.

J. Mlacek (*Aké princípy určujú zloženie frazeologického fondu slovenčiny*, s. 67 – 79) hľadá odpoveď na také otázky ako, prečo je fond frazém taký medzerovitý, prečo sa nehovorí o frazeologickom systéme, a riešenie vidí v aplikácii teórie princípov. Detailne skúma princíp druhotnosti pomenovania, princíp motivácie a synkretizmu, funkčnej separácie, analógie, idiomatikosti, transpozície, tvarovosti, emancipácie, príznakovosti i jazykovej ekonomie. Ako vidieť, zásada princípovosti nachádza pri skúmaní frazeológie veľmi široké uplatnenie. J. Mlacek zisťuje, že všetky tieto princípy nemajú rovnakú relevantnosť. Venuje preto pozornosť najmä princípu druhotnosti pomenovania, princípu príznakovosti a tvarovosti a napokon aj princípu analógie.

J. Štefánik a M. Groma (*Princípy stavby, vývinu fungovania posunkového jazyka nepočujúcich. Implikácie zo všeobecnolingvistického výskumu a výskumu slovenčiny*, s. 107 – 112) osvetľujú mnohé charakteristiky posunkovej reči. – W. Gladrow (*Das Prinzip der mehrdimensionalen Äusserungsstruktur als Deskriptionbasis des Satzes*, s. 43 – 54) na slovenských príkladoch vetných štruktúr poukazuje na menej známy princíp viacdimenzionálnosti.

V skupine textovo-štylistických príspevkov E. Bajzíkovej (*Princípy spájateľnosti a segmentácie v texte*, s. 130 – 137) predkladá svoj pohľad na stupňovitosť pri spájateľnosti textu, založený na spájateľnosti základných jednotiek vetnej syntaxe. Na prvom stupni sa spájajú elementárne textové jednotky, na druhom stupni odseky a na treťom kapitoly. Tým sa vlastne vytvára štruktúra textu, zvyrazňuje sa jeho kompozícia. Sama hovorí o štruktúre textu pri analýze, segmentácii textu a tým naznačuje, že ide o dva súbežne pôsobiace princípy. – K. Buzássyová (*Texty ako prameň poznávania systému a zmien v systéme*, s. 80 – 92) po prehľade názorov na komunikačno-pragmatickú dimenziu pomenovaní, na ich syntagmatické a paradigmatické vlastnosti upozorňuje na nadužívanie a opätovný ústup niektorých výrazov. Svoje stanoviská ilustruje rozborom publikácie Ľ. Liptáka Storochie dlhšie ako sto rokov, svojráznej nielen názormi, ale aj štylistickým spracovaním. – Na tento referát tematic-

ky nadväzujú poznatky L. Benčatovej zistené rozborom slohových prác žiakov základnej školy.

Z ostatných „textových“ referátov treba aspoň vymenovať autorov. Sú to R. Zimek, A. Jarošová, J. Hoffmannová, O. Müllerová, L. Zimová, M. Čechová a Z. Bohušová (v tomto poslednom referáte nejde o analýzu textu, ale o metodiku vyučovania translitológie).

Namiesto záveru bude azda vhodné odkázať na základnú myšlienku z referátu autora tejto recenzie (*Hľadanie princípov stavby, vývinu a fungovania jazyka*, s. 30 – 34): Nie všetko, čo sa v referátoch označuje ako princíp, je princípom v zmysle „explanačný základ, ako to, čo je v základe poznávaného“. Preto treba rozlišovať medzi charakteristickou vlastnosťou skúmaného objektu a princípmi jeho stavby, vývinu a fungovania a z teoretických hľadísk prehodnocovať už známe princípy, ako je napr. princíp komplementárnosti, linearity, analógie – anomálie, stimulus – reakcia a pod.

Ján Horecký

KAČALA, J.: *SYNTAKTICKÝ SYSTÉM JAZYKA*. Pezinok, Formát 1998. 144 s.

Monografia J. Kačalu *Syntaktický systém jazyka* prišla v najvyššom čase, pretože zaplnila dlho pociťovanú medzeru v slovenskej lingvistike. Čo vlastne očakáva záujemca, ak vezme do rúk recenzovanú prácu? Očakáva systematické spracovanie syntaxe jazyka, systematický spôsob usporiadania jazykových prostriedkov a vzťahov medzi nimi.

Základným teoreticko-metodologickým východiskom monografie je štúdia *Syntaktický systém jazyka* (Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 3 – 12), ktorú autor výraznejšie prepracoval. Jeho koncepcia syntaxe nadväzuje na slovakistickú tradíciu a v tomto duchu ju aj dopĺňa. Jej základom „je organické spojenie klasickej závislostnej syntaxe so sémantickou syntaxou“ (s. 13).

V prvej kapitole *Východiská a základné pojmy a termíny* autor vymedzuje „syntaktický systém jazyka ako dominantnú zložku jazyka“. Správne zdôrazňuje, že rozhodujúce postavenie v syntaktickom systéme majú syntaktické vzťahy, a preto je syntax v autorovom chápaní konštrukčná syntax, čím zdôrazňuje dôležitosť princípu konštruovania v syntaktickom systéme. J. Kačala chápe systém jazyka ako systém systémov, „ako systém, zahŕňajúci okrem syntaktického systému aj ‚nižšie‘ systémy: morfológický, lexikálny a slovotvorný systém, ktoré ako významové systémy komplexne stoja oproti výrazovému systému“ (s. 14). Týmto binárnym systémom nadväzuje na koncepciu E. Paulinyho, ale zároveň aj poukazuje na rozdielnosť ponímania svojej koncepcie, pretože E. Pauliny vychádza z binarity významový systém verzus zvukový systém.

Autorova definícia vety je komplexná. Nechápe ju len ako syntaktickú jednotku, ako je to bežné v klasickej syntaxi, ale definuje ju ako „prirodzený gramaticko-sémantický systém majúci komunikačný rozmer“. Jeho definícia vety je teda výrazom hierarchicky usporiadaného podsystému, ktorý je sám systémom. Tým sa približuje, ale zároveň aj líši od definície vety u iných, napr. nemeckých lingvistov. V nadväznosti na definíciu vety J. Kačala podrob-

nejšie charakterizuje konštrukčné, výstavbové princípy (aktualizačný, gramatický, sémantický, informačný a princíp jadra a periférie vety) a vymedzuje termíny jednotka, prvok a prostriedok.

V kapitole *Systém jazyka ako usúvzťažnenie významových a výrazových prvkov* nájdeme charakteristiku významovej a výrazovej stránky jazyka. Autor vychádza z „najuniverzálnejšieho postulátu“ o znakovej povahe jazyka, podľa ktorého možno vždy rozlišovať reláciu signifikant a signifié, to znamená, že každý znakový element v jazyku má svoj výraz i význam. Vzťah medzi výrazom a významom je asymetrický, pretože, zjednodušene povedané, jeden výraz má alebo môže mať aj niekoľko významov.

V tretej kapitole J. Kačala predstavuje syntaktický systém ako organizáciu jazykových jednotiek nesyntaktických úrovni jazyka. Tento systém je hierarchicky usporiadaný. Najvyššie stojí vetná (resp. súvetná) konštrukcia ako gramaticky a sémanticky ucelená syntaktická jednotka. Ostatné jednotky stoja vo vzťahu podradenosti v „služobnom“ postavení v tom zmysle, že slúžia na „výstavbu jednotiek utvárajúcich konštrukciu. Ide o tieto jednotky: gramatický tvar, slovo a morféma“ (s. 31). Aj štruktúra významového systému má hierarchický charakter: Najvyššie stojí syntaktický systém ako obsahová stránka konštrukcií s rozdielnym stupňom syntaktickej celostnosti. Jemu je podradený morfológický, slovtvorný a lexikálny systém. Asymetrickosť vzťahu syntaktického, teda výrazového systému, a významového systému exemplifikuje na príklade polysémie, morfológických (gramatických) kategórií a v oblasti slovtvorby. Na záver predkladá schému systému jazyka, ktorú podrobne komentuje.

V štvrtej, najrozsiahlnejšej, a teda ťažiskovej kapitole (s. 43 – 121) sa podrobne analyzujú syntaktické jednotky, syntaktické vzťahy, syntaktické pravidlá a syntaktické prostriedky. Syntaktické jednotky autor vymedzuje vo vzťahu k syntaktickej pozícii, a preto následne definuje aj syntaktickú pozíciu. Syntaktická jednotka má povahu minimálnej jednotky syntaktického systému, keď zodpovedá jednej syntaktickej pozícii. No základnou jednotkou je konštrukcia a tá zahŕňa prvky obsadzujúce dve alebo viaceré syntaktické pozície. Medzi konštrukciami má výsadné postavenie vetná konštrukcia, ktorú možno chápať ako „konfiguráciu prvkov vystupujúcich v syntaktických pozíciách v zmysle minimálneho a pritom štruktúrne úplného celku“ (s. 43). Syntaktické jednotky teda predstavujú z jednej strany štruktúru ako konfiguráciu prvkov a z druhej strany prvky syntaktických štruktúr. Systém syntaktických jednotiek je regulovaný systémovými paradigmatickými a syntagmatickými vzťahmi.

Syntaktické (gramatické) jednotky môžu byť jednočlenné: podmet, prísudok, predmet (priamy, nepriamy), príslovkové určenie, prívlastok, prístavok a doplnok, a viacčlenné: syntagma, polopredikatívna konštrukcia, veta a súvetie. Tieto jednotky buď naplňajú pozície gramatickej štruktúry vety ako celku, vtedy sú samostatné (veta a súvetie), alebo nenaplňajú a v takom prípade ich autor hodnotí ako nesamostatné (vetný člen, syntagma a polopredikatívna konštrukcia).

Nasleduje podrobná charakteristika syntagmy, polopredikatívnej konštrukcie (skrátenej kondenzovanej konštrukcie) a vety. Vo vete, ktorú J. Kačala chápe ako „systém zložený z jednotiek gramatickej i sémantickej povahy vybudovaný na vetotvornom aktualizačnom vzťahu s ucelenou jazykovou informáciou“, rozlišuje tri roviny: a) gramatickú štruktúru vety; b) sémantickú štruktúru; c) obsahovú štruktúru vety. Systémové ponímanie vety v rámci komunikačného aktu mu umožňuje vyhnúť sa zúženej dichotómii veta – výpoveď (známu

v nemeckej, napr. W. Flämig, P. Eisenberg, H. J. Heringer, alebo českej lingvistike), ako o tom sám autor píše na s. 56.

Rozdelenie viet na základe subordinácie na podrad'ovacie, resp. na základe koordinácie na prirad'ovacie súvetie zodpovedá úzu v slovenskej lingvistike do tej miery, že J. Kačala rozlišuje syntaktický vzťah koordinácie iba „medzi rovnocennými súvetnými členmi“ a ten sa „prejavuje v sémantických vzťahoch“. Takýmto spôsobom vylučuje z prirad'ovacích súvetí reštriktívne, dôsledkové, príčinné a prípusťkové typy prirad'ovacích súvetí, ktorých vety nie sú zo sémantického hľadiska rovnocenné. Systematika v charakteristike vety sa okrem iného prejavuje v precíznom rozlišovaní gramatickej a sémantickej štruktúry vety (tejto problematike venoval autor nejednu štúdiu) v oblasti aktívnosti a pasívnosti.

V rámci syntaktických vzťahov rozlišuje základné alebo komplexné vzťahy, ktoré sú zároveň gramatické i sémantické (vzťah podmetu a predikátu), a špecifické, ktoré sú len gramatické (zhoda, väzba, primkýnanie), alebo len sémantické (vzťah vznikajúci na základe sémantických vlastností jednotlivých syntaktických jednotiek).

Žiada sa ešte vyjadriť v rámci charakteristiky sémantických vzťahov k problematike intencných vzťahov. J. Kačala tu cituje šesť typov slovíec podľa intencie slovesného deja z akademickej Morfológie slovenského jazyka (1966, s. 390 – 397). Netreba diskutovať o obrovskom prínose citovaného diela, ale vývoj lingvistiky, teda aj slovenskej, už značne pokročil. Preto by sme pri treťom type (*Rodičia cestujú domov* = Ag→D) očakávali spresňujúcu poznámku. Je pravda, že „dynamický príznak vychádza z agensa, ktorý je pomenovaný osobitným slovom“ a aj „zasahovaná substancia sa chápe ako totožná s východiskovou“ (s. 79), ale len vtedy, ak ide o vetu: *Rodičia cestujú* – teda sú cestovatelia. Veta *Rodičia cestujú domov* má intencnú schému: nositeľ deja →D→komplement (v tomto prípade obligatórne príslovkové určenie *domov*), pretože slovesá pohybu vyžadujú vždy určenie smeru, cieľa.

Ďalej J. Kačala uvádza syntaktické pravidlá (pravidlá spájania a pravidlá usporiadania členov syntaktických konštrukcií) a kapitolu ukončuje spracovaním gramatických prostriedkov.

Ak čitateľ očakával, ako sme v úvode uviedli, systematické spracovanie syntaktickej teórie, tak si v tejto monografii prišiel na svoje. J. Kačala predložil odbornej verejnosti síce „klasickú závislostnú syntax“, ale v precízne spracovanej podobe. Jeho práca nielenže vychádza zo sémantickej syntaxe, ale ju aj komplexne dotvára. Jeho syntaktická teória nie je komplex syntaktických princípov a pravidiel vo vzduchoprázdne abstraktnej teórii, ale je to exaktne spracovaný syntaktický systém opierajúci sa o konkrétnu jazykovú komunikáciu.

Ružena Kozmová

ŠTEFÁNIK, J.: *JEDEN ČLOVEK, DVA JAZYKY. DVOJJAZYČNOSŤ U DETÍ – PREDISUDKY A SKUTOČNOSTI*. Bratislava, AEP 2000. 146 s.

Tvorba a vydávanie popularizačných kníh o slovenčine, o jej stavbe a fungovaní v mnohých podobách a situáciách, ako aj o jej vzťahu k iným jazykom by mali patriť do individuálnych plánov lingvistov i vydavateľstiev. Takých publikácií, ktoré sa s naznačenou

problematikou kultivovane vyrovnávajú, však nie je v súpisoch slovenskej lingvistickej literatúry posledného obdobia veľa. Preto možno knižku Jozefa Štefánika *Jeden človek, dva jazyky* s podtitulom *Dvojjazyčnosť u detí – Predsudky a skutočnosti* (ako podtitul by vari mohol slúžiť aj citát z rečového prejavu hlavného skúmaného objektu knižky, autorovej dcéry Natálie: „*daddy, good-bye, maminka, ahoj*“) len privítať. Autor v nej zúročil jednak vlastný viacročný výskum v danej oblasti (porov. hlavne jeho knižnú prácu *Bilingvizmus na pozadí dvoch morfológicky odlišných typov jazykov. Intenčný bilingvizmus u detí*. Bratislava, Univerzita Komenského 2000, ako aj viaceré časopisecké a zborníkové štúdie), poznanie predovšetkým cudzojazyčnej literatúry (keďže tej slovenskej, skúmajúcej problematiku bilingvizmu, ako na to poukazuje aj zoznam literatúry so samostatným oddielom prameňov určených špeciálne pre rodičov bilingválnych detí, nie je veľmi veľa), ako aj praktickú, až intímnu znalosť problematiky osvojovania si cudzieho jazyka hlavne u svojich vlastných detí, ale aj ďalších detí, ktoré slúžili ako objekt autorovho profesijného záujmu.

Bilingvizmus, resp. dvojjazyčnosť (v knižke sa zámerne striedavo používajú oba termíny), ktorý autor definuje ako schopnosť alternatívneho používania dvoch alebo viacerých jazykov pri komunikácii s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutočňuje, je jav s viacerými rozmermi: deskriptívnolingvistickým, kognitív-nolingvistickým, psycholingvistickým, sociolingvistickým. Pri zachovaní jasnosti výkladu, miestami, vzhľadom na zameranie knižky, s nevyhnutným zovšeobecnením a zjednodušením tejto komplikovanej problematiky, sa J. Štefánik usiluje venovať každej z týchto zložiek. Vysvetľuje podstatu bilingvizmu a hovorí o jeho jednotlivých druhoch, tak, ako sa objavili v základnej literatúre, pravda, s kritickým odstupom. Stručne rozoberá individuálny a spoločenský bilingvizmus (niekedy sa v literatúre používa aj termín kolektívny bilingvizmus), teda bilingvizmus na úrovni jednotlivcov i celej spoločnosti; koordinovaný bilingvizmus, teda taký typ dvojjazyčnosti, v ktorej jednotlivec disponuje dvoma oddelenými, odlišnými a funkčne nezávislými jazykovými systémami, resp. zložený bilingvizmus, keď má pre dve jazykové formy jeden spoločný jazykový obsah; bilingvizmus produktívny (aktívny) a receptívny (pasívny); symetrický a asymetrický (schopnosť lepšie hovoriť nejakým jazykom ako mu rozumieť); simultánny a sukcesívny, keď si dieťa osvojuje dva jazyky súčasne od začiatku rečového vývinu, alebo keď si začne druhý jazyk osvojovať pred dovŕšením vekovej hranice zhruba troch rokov, resp. keď si začne druhý jazyk osvojovať približne po uplynutí tretieho roku; bilingvizmus prirodzený a školský (kultúrny); aditívny a subtraktívny – aditívny bilingvizmus je taký typ dvojjazyčnosti, v ktorom sa druhý jazyk pridá k prvému jazyku, pričom ho neohrozi ani nenahradí a daná spoločnosť oba jazyky podporuje, pri subtraktívnom bilingvisme osvojením si druhého jazyka stratí dovedy prvý jazyk svoje dominantné postavenie, pričom jeden z jazykov daná societa nepodporuje; bilingvizmus infantný (dvojjazyčnosť u malých detí), detský (u starších detí), adolescentný (u dospievajúcich) a dospelý (u dospelých). Za bilingvizmus autor pokladá aj takú situáciu, keď nepočujúci ovládajú jazykový systém rečovej majority počujúcich a zároveň ovládajú špecifický systém posunkového jazyka (a jeho realizácie, posunkovej reči). Osobitne sa autor venuje intenčnému bilingvizmu, teda takej dvojjazyčnosti u detí, ktorá vzniká vtedy, keď sa jeden z rodičov (iných dospelých) rozpráva s dieťaťom od jeho narodenia iným než materinským jazykom. Práve tomuto typu bilingvizmu, ako aj základnej metóde výchovy bilingválneho dieťaťa v rámci intenčného bilingvizmu, teda metóde jedna osoba – jeden jazyk, sa vo viacerých kapitolách vyčleňuje najviac priestoru.

Pravda, poukazuje sa aj na iné spôsoby vzniku bilingvizmu, pričom v knižke naznačené možno ešte rozšíriť o ďalšie kombinácie. Autor podotýka, že náročnejšie než znalosť dvoch jazykov vypestovať je dvojjazyčnosť udržať a že najdôležitejšou premennou, ktorá prispieva k osvojeniu i udržaniu bilingvizmu, je motivácia používania dvoch, resp. viacerých jazykov. Posilňovanie emocionálnej a kultúrnej motivácie pri zachovaní materinského jazyka, slovenčiny, odporúča napríklad slovenským rodičom, ktorí žijú s deťmi v zahraničí.

Motivácia je dôležitou premennou aj pri osvojení si jazyka v materskej škole vo vzťahu k menšinovému či väčšinovému jazyku. Niekoľko kapitoliek knižky je venovaných aj osvojovaniu a učeniu sa druhého jazyka v rámci existujúceho vzdelávacieho systému na Slovensku. S istými argumentačne podloženými výhradami autora voči spôsobu vyučovaniu cudzieho jazyka v našich materských školách možno len súhlasiť.

V súvislosti s bilingvizmom, resp. multiligvizmom si J. Štefánik všima aj ďalšie otázky. Vysvetľuje, že všeobecne predpokladaný a prijímaný jav, že malé deti si osvojujú druhý jazyk lepšie, ľahšie a rýchlejšie ako ich starší rovesníci a dospelí, nie je spôsobený vekom, ale skôr komunikačnou situáciou, v ktorej si malé deti druhý jazyk osvojujú. Osvojujú si ho totiž v jeho zvukovej podobe, zväčša v prirodzenom prostredí a s pomerne dlhým časom vystavenia sa druhému jazyku. Domnievame sa, že autorov predpoklad, že k ľahšiemu osvojovaniu si druhého jazyka u malých detí dochádza aj preto, že „jazyk detí, jeho slovná zásoba, gramatika, vetná skladba, sémantická i štylistická úroveň sú ... podstatne jednoduchšie, ľahšie a z toho dôvodu aj rýchlejšie osvojiteľné“ (s. 51), vo vzťahu k biologickému, kognitívnemu, emocionálnemu a sociálnemu stupňu vývinu malého dieťaťa pravdepodobne neobstoí. Osobitný priestor sa venuje tzv. hypotéze kritického obdobia, teda názoru, podľa ktorého v živote človeka existuje obdobie, najčastejšie rané detstvo, počas ktorého si človek dokáže výlučne osvojiť druhý jazyk plynule a bez cudzieho prízvuku. Aj v tejto knihe, podobne ako v osobitných štúdiách (napr. *Hypotéza kritického obdobia a slovenský jazyk*. Jazykovedný časopis, 51, 2000, s. 94 – 113) J. Štefánik dokazuje, že táto hypotéza v slovenčine platí pravdepodobne len vo vzťahu k zvukovej rovine jazyka v jej performatívnej zložke, aj to nie bezvýnimčne.

V samostatnej časti sa pokúša presvedčivými argumentmi vyvrátiť niektoré z predsudkov, ktoré vo všeobecnosti vo vzťahu k bilingvizmu pretrvávajú. Ukazuje, že isté prejavy v správaní sa bilingválnych detí (predsudok o negatívnom vplyve bilingvizmu na osobnosť dieťaťa, na jeho výsledky v škole, o vplyve bilingvizmu na zajakávanie či o tom, že bilingválne deti majú nepokojnejší spánok než monolingválne); v ich kognitívnej či emocionálnej úrovni (predsudok o tom, že bilingvizmus má nepriaznivý účinok na inteligenciu a myslenie dieťaťa); prípadne v ich komunikačnej kompetencii či kompetenciách (predsudok o tom, že bilingválne dieťa si neosvojí náležite ani jeden z jazykov, či o tom, že nebude schopné od seba oddeliť osvojené jazyky) i v identite takýchto detí (predsudok o tom, že jedinec nie je schopný zaradiť sa ani do jednej z kultúr, ktorých jazyk si osvojuje, a preto psychicky trpí) závisia od mnohých činiteľov, vyplývajúcich z osobnosti dieťaťa, zo spoločenskej alebo komunikačnej situácie, v ktorej sa dieťa nachádza. Poukazuje aj na to, že bilingválny človek nemusí byť nevyhnutne automaticky výborným tlmočníkom či prekladateľom. Venuje sa aj samotnej podstate bilingvizmu ako psycholingvistickému javu, keď odmieta názor, že bilingvisti, to sú v skutočnosti dvaja monolingvisti.

Z jazykovedného hľadiska je najzaujímavejšia štvrtá kapitola knižky, v ktorej spolu s autorom sledujeme rečový vývin jeho dcéry, ktorá bola objektom intencnej bilingválnej výchovy, a to konkrétne pomocou dôsledného dodržiavania metódy jeden človek – jeden jazyk, keď s ňou jej otec komunikoval prakticky od novorodeneckého veku dôsledne v angličtine, kým jej matka v slovenčine. V súvislosti s aplikovanou metódou sa natíska poznámka, že *conditio sine qua non* takejto jazykovej výchovy je zrejme to, aby obidvaja rodičia ovládali daný druhý jazyk. Nevieme si totiž predstaviť emocionálny a sociálny vplyv, ktorý má používanie jazyka v komunikácii s dieťaťom od útleho detstva, keď druhý rodič danému jazyku nerozumie. Zaujímavé by bolo sledovať, akým registrom rodič s dieťaťom v cudzom jazyku, ktorý nie je materinským jazykom rodiča, komunikuje – či aj v tomto prípade sa uplatňuje nielen klarifikačný, ale aj expresívny charakter komunikačného registra reči orientovanej na dieťa.

V tejto kapitole autor vychádza z vedecky overeného predpokladu, že každé dieťa si osvojuje jeden, resp. viac jazykov vlastným tempom, pričom štádiá, ktorými dieťa v jazykovom vývine prechádza, a postupnosť, ako po sebe nasledujú, sú u všetkých detí takmer rovnaké. Znova sa v tejto súvislosti ukazuje, aké dôležité, a to tak pre teoretickú lingvistiku, ako aj pre jej praktickú aplikáciu je vypracovanie modelu rečového vývinu dieťaťa v slovenčine vo všetkých rozmeroch osvojovania si jazyka, zvukovom, sémantickom, gramatickom i pragmatickom (porov. Fečková, S. – Slančová, D.: *K niektorým východiskám výskumu a modelovania rečového vývinu dieťaťa*. In: *Logopaedica IV*. Zost. V. Lechta. Vydavateľstvo Liečreň Gúth 2001, s. 38 – 45). J. Štefánek člení rečový vývin bilingválneho dieťaťa do dvoch štádií, pričom prvé štádium ešte člení na dve obdobia. Kritériom delenia je prítomnosť, resp. absencia miešania oboch jazykov vo výpovediach skúmaného dieťaťa. Prvé obdobie prvého štádia (vekové rozhranie 1,3 – 1,6) je obdobím jednoslovných výpovedí, pričom najcharakteristickejšou črtou tohto obdobia je postupný vývin a upevňovanie výslovnosti jednotlivých hlások a rast slovnej zásoby. Pre druhé obdobie prvého štádia (vekové rozpätie 1,7 – 2,5) autor predpokladá, že u skúmaného dieťaťa sa vyvinul jeden systém jazykových obsahov, ktorý sa v reči realizoval prostredníctvom dvoch systémov pomenovaní, teda pre toto obdobie bolo charakteristické vytváranie zmiešaného bilingvizmu. V tomto období dieťa používa viac-slovné výpovede, objavuje sa v nich lexikálna duplikácia, teda uvádzanie toho istého významu pomocou slovenského aj anglického slova, vynechávanie neplnovýznamových slov (prekvapujúce je zistenie, že dieťa v tomto období nepoužíva ani citoslovčia), tvorba otázok a prítomnosť tzv. psychologického slovosledu, keď sa na prvom mieste vo výpovedi, bez ohľadu na syntaktické zákonitosti slovosledu, objaví to slovo, ktoré dieťa pokladá vo výpovedi za najdôležitejšie, a až potom sa k nemu priradujú ďalšie, „menej dôležité“ informácie. Autor sa domnieva, že ide o takú stavbu výpovede, ktorá „trochu pripomína vetnú stavbu výpovedí primitívnych národov“ (s. 103). Domnievame sa, že aj v tomto prípade ide o uplatnenie prirodzeného sklonu hovoriacich v spontánnom zvukovom jazykovom prejave uviesť na začiatku komunikačnej jednotky informačne, pragmaticky alebo komunikačne najzávažnejšie časti a až potom vyjadriť ďalšie informácie. Tento jav sa vyskytuje nielen u detí, ale aj u dospelých (porov. napr. Müllerová, O.: *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*. Praha, Academia 1994, s. 75). Dôležitou charakteristikou druhého obdobia prvého štádia bolo aj postupné diferencovanie jazykov v závislosti od adresáta. V druhom štádiu (vekové rozpätie 2,6 – 5,9) pokračovalo osvojovanie si zvyšných hlások zvukových systémov oboch jazykov

a ich oddeľovanie, ako aj vývin v ostatných jazykových rovinách. Vzájomné ovplyvňovanie angličtiny a slovenčiny sa najviac prejavilo v syntaxi, pričom dominantnejšie bolo postavenie slovenčiny, ktorej vplyv na slovosled anglických viet bol výraznejší než naopak. Na úrovni slovnej zásoby dochádzalo k miešaniu oboch jazykov iba zriedka. V tejto časti práce sa autor zaraďuje ku klasickým autorom, zaoberajúcim sa rečovým vývinom detí (spomeňme napríklad manželov Sternovcov, Ch. Bühlerovú či K. Ohnesorga), ktorí základné poznatky z tejto oblasti získavali skúmaním vlastných detí. V tejto súvislosti ešte jedna všeobecnejšia poznámka: aj keď sa, ako sme na to už poukázali, pri sledovaní, resp. skúmaní rečového vývinu slovensky hovoriaceho dieťaťa, nemožno zatiaľ v podstate oprieť o nejaký špecifický model, zdá sa, že tak pri jeho tvorbe, ako aj pri nemodelovom skúmaní rečového vývinu (aj) bilingválneho dieťaťa by bolo možné a nosne aplikovať koncepciu systému verbálneho správania, ako ho v slovenskej lingvistike predstavil J. Horecký (napr. *Systém verbálneho správania*. Slovo a slovesnosť, 46, 1985, s. 101 – 108; *Jazykové vedomie*. Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 81 – 88).

V záverečných kapitolkách sa autor (aj na všeobecnejšej rovine) venuje otázke prepínania a miešania kódov, dôvodom prepínania kódov a otázkam transferencie a interferencie, pričom v zhode s niektorými prameňmi pokladá interferenciu za negatívny prejav transferencie. Knižku uzatvára inštruktívny slovníček lingvistických pojmov súvisiacich s danou problematikou (mohlo by sa diskutovať o tom, či je potrebné vyčleňovať termíny jazyková a rečová komunita, prípadne aj o potrebe doplniť zoznam vysvetľovaných pojmov o termín varieta, ale to sú v podstate už okrajové záležitosti).

Kniha Jozefa Štefánika *Jeden človek, dva jazyky* je potrebnou knihou. Autor (poučený aj inojazyčnými zdrojmi) si zvolil veľmi prístupný a príťažlivý, zážitkovo podfarbený individualizovaný štýl, v ktorom berie ohľad na čitateľa, vedie s ním na niektorých miestach až priamo adresný dialóg. Ako sa ho pertraktovaná problematika hlboko, priam bytostne dotýka, vidno napríklad aj zo striedania autorského plurálu a 1. osoby jednotného čísla v slovesách i zámenách, zvlášť výrazne napríklad v úvode druhej kapitoly. Je to teda skutočne popularizačná knižka v tom najlepšom zmysle slova. Prináša nové poznatky, nenásilne pouča, argumentuje, orientuje, a to všetko v prospech príjemcu. Nedá mi však v tejto súvislosti nespomenúť potrebu oveľa dôslednejšieho záverečného prečítania textu, tým viac, že je to text určený pre široké publikum. Cez sito poslednej korektúry totiž preniklo až neúnosne veľa odchýlok od spisovnej normy, hlavne v interpunkcii. To je však už pripomienka, ktorá je určená skôr jazykovej redaktorky textu ako jeho autorovi.

Daniela Slančová

KOŘÍNEK, J. M. – ERHART, A.: *ÚVOD DO FONOLOGIE*. Praha, Academia 2000.

Nestáva sa často, aby si žijúci autor vzal za spoluautora už dávnejšie zosnulého bádateľa či skôr naopak, aby sa žijúci autor pripojil k dielu nežijúceho autora a tak sa stal nielen jeho vydavateľom, ale vlastne aj spoluautorom. Tento druhý prípad predstavuje recenzovaný úvod do fonológie od J. M. Kořínka a A. Erharta.

Toto nezvyčajné spoluautorstvo môže mať dva dôvody: jednak vedeckú presvedčivosť a fundovanosť predstavovanej teórie, jednak zámer vzdať hold tomuto mŕtvemu autorovi. Podľa našej mienky sa tu k slovu dostávajú obidva dôvody.

Konkrétnym dôsledkom takéhoto rozhodnutia je však nevyhnutná úprava, lepšie povedané aktualizácia staršieho textu, a to nielen kvôli zosúladieniu textov. Formálne A. Erhart upravuje Kořínkov text tak, že zvyrazňuje členenie na odseky predovšetkým zavedením číselného kódu typu 2.3.1.1, no niekedy aj vložением medzituliek. Ďalšou formálnou úpravou je nový spôsob citovania literatúry prenesením z podčiarových poznámok do textu a tam len uvedením poradového čísla v hranatých zátvorkách. Treba povedať, že všetky takéto úpravy pôsobia veľmi dobre a celý Kořínkov text nielen modernizujú, ale aj sprehladňujú, sčítateľnejší.

Závažnejší však je Erhartov komentár ku Kořínkovi, uložený predovšetkým vo vecných upozorneniach na autorov a v odkazoch na neskoršiu, najmä všeobecnú literatúru, napr. na Černého *Dějiny lingvistiky* (1996), ale aj početné iné práce. Dôsledkom takejto techniky je aj obnovenie a doplnenie zoznamu literatúry, ktorú J. M. Kořínek nemohol poznať.

Väčší dosah majú Erhartove kritické poznámky, v ktorých upozorňuje na novšie fonologické teórie alebo priamo na niektoré Kořínkove nedopatrenia. Treba však poznamenať, že mnohé takéto nedopatrenia nevyplývajú z Kořínkovej nedostatočnej jazykovednej akribie, ale z toho, že sa doslovne pridrižiava Trubeckého dikcie i terminológii.

Ak je vydanie Kořínkovho textu prejavom úcty, ako to A. Erhart právom pripomína, čakali by sme podrobnejší výklad o pôsobení J. M. Kořínka na vtedajšiu slovenskú fonológiu, ktorá uplatňovala svoje kořínkovské fonologické vzdelanie vo svojich výskumoch. Treba uviesť napr. Ružíčkovu monografiu o prozodických vlastnostiach starej hornej nemčiny, Aranyov opis maďarského nárečia v obci Kolečany i opis fonologického systému spisovnej slovenčiny v spolupráci s J. Orlovským a napokon aj Horeckého opis fonologického systému klasickej latinčiny. Širší komentár by si vyžadovali aj Paulinyho práce a teoretické výklady. Zaráža, že v tejto veci sa A. Erhart uspokojuje s druhým vydaním Paulinyho Slovenskej fonológie (1968) a neodvoláva sa na tretie vydanie z r. 1979, v ktorom sa uplatnil nielen široký Paulinyho rozhl'ad, originálne riešenie mnohých problémov, ale aj konkrétne spolupráca s oponentmi tohto vydania, J. Ružíčkom a J. Horeckým.

Napokon treba kladne hodnotiť aj aktualizáciu pôvodného slovenského textu jeho prekladom do súčasnej češtiny. Aktualizácia sa tu prejavuje predovšetkým vo väčšom dôraze na uvádzanie príkladov z češtiny namiesto pôvodných Kořínkových príkladov zo slovenčiny, ale aj v úprave pomenovaní mnohých jazykov a dialektov. Napr. pomenovania veľkoruské a severoruské nárečia sa menia na ruské a ukrajinské nárečia, čiernohorské dialekty na srbské, malopoľské na poľské. Podstatnejšie sú také úpravy, ktorými prekladateľka P. Valčáková zjemňuje príliš hovorenú, prednáškovú dikciu J. M. Kořínka a nahrádza ju výrazmi bežnými v súčasnej odbornej češtine. Len niekoľko príkladov: Saussurovo rozpoznanie mení na rozlíšenie medzi langue a parole, pomenovanie bádatelia na vedci, predstavu traduje na podáva, namiesto vidno kladie „je patrné“, teraz si urobíme klasifikáciu mení na „ted' provedeme klasifikaci“, vokály sa dajú analyzovať mení na „vokály můžeme analyzovat“, konečne treba sa zmienit' nahrádza spojením „závěrem je nutné“, napokon pripájam mení na „v závěru připojuji“. Niet pochyb, že všetky takéto úpravy sú premyslené a dobre uvážené, ale aj tak by

stálo za úvahu venovať tejto problematike väčšiu pozornosť a brať pritom do úvahy najmä vzťah medzi dvoma blízkymi jazykmi, ale aj rozdiely v historickom stave týchto jazykov.

Na záver možno len zopakovať, že Erhartovo vydanie Kořínkovho diela, jeho aktualizácia a na neposlednom mieste aj dopracovanie je vynikajúci editorský počín a viac ako primerané pripomenutie pamiatky J. M. Kořínka (1899 – 1945).

Ján Horecký

DEJINY ŠTYLISTIKY

É. K a r a b é t i a n: *Histoire des stylistiques*. Paris, Armand Collin 2000. 252 s.

V priebehu posledných desiatich rokov sa vo francúzskej štylistike čoraz intenzívnejšie znovunastofuje známa otázka: „Čo je to štylistika?“ Renomovaní domáci i zahraniční štylistici hľadajú na ňu odpoveď v časopiseckých diskusiách i na kolokviách. V roku 1991 G. Molinié a P. Cahné organizovali kolokvium, z ktorého v roku 1994 vyšiel zborník s názvom *Qu'est-ce que le style? (Čo je to štýl?)* s 20 príspevkami viacerých osobností súčasnej francúzskej aj zahraničnej lingvistiky (spomeňme aspoň D. Combea z Avignonu, P. Larthomasa z parížskej Sorbonny, M. Riffaterra z USA či W.-D. Stempela z Nemecka). Vydávali sa špecificky zamerané hraničné štylistiky ako semioštylistika (Molinié, G.: *Sémiostylistique. L'effet de l'art*. PUF 1998) alebo fonoštylistika (Léon, P.: *Précis de phonostylistique*. Éditions Nathan 1993). Otázkam štylistiky boli venované aj monotematické čísla časopisov *Langages* (jún 1995) a *Le français moderne* (1/1999). K vývinu francúzskej štylistiky prispievajú domáci odborníci, ale aj ich zahraniční frankofónni kolegovia: napríklad v r. 1997 sa prihlásila so svojimi postrehami Belgičanka Madeleine Frédéric v zaujímavej knihe *Stylistique française en mutations? (Francúzská štylistika v premenách?)*. Tento stručný výpočet štylistických podujatí a publikácií posledného decénia jasne potvrdzuje, že silná francúzska štylistická tradícia nepatrí len do minulosti, súčasníci na svoju štylistickú históriu hrdo odkazujú a nadväzujú na ňu.

Étienne Karabétian si v recenzovanej knihe *Histoire des stylistiques*, ktorá vyšla v polovici roka 2000, stanovil cieľ podať vedecký prehľad šiestich kľúčových štylistických teórií od r. 1866 po približne 70. roky 20. storočia. Centrálny výklad je doplnený o náčrt tendencií v súčasnej „najmladšej“ štylistike. Pravda, nejde výlučne o dejiny francúzskej štylistiky, ale o dejiny štylistiky všeobecnejšie, hoci v práci má privilegované postavenie francúzska škola.

Prvou dôkladne analyzovanou a interpretovanou teóriou je tzv. *raciálna štylistika* H. S t e i n t h a l a, prezentovaná ako typický príklad psycholingvistickej teórie. Ďalšou pozoruhodnou vývinovou etapou v dejinách štylistiky je *porovnávací štylistika* nazývaná aj *externá štylistika*, ktorú autor časovo zaraďuje medzi 80. roky 19. storočia a 20. roky 20. storočia. Na začiatku 20. storočia súčasne vznikajú významné práce Ch. B a l l y h o, v ktorých sú definované základy *internej štylistiky*. Ballyho práce sú svojím spôsobom priekopníckym činom, ale zároveň aj prvým (nechceným) podnetom pre odklon štylistiky ako lingvistickej disciplíny k literatúre. Pokračujúc v chronológii É. Karabétian vymedzuje obdobie od 20. do 60. rokov 20. storočia ako periódu *genetickej štylistiky*, spätéj s tvorbou L. S p i t z e r a, v znamení zreteľných idealistických filozofických východísk. Táto problematika je predstavená v kapitole *Nemecká štylistická škola*. Ďalšou osobitou teóriou je tzv. *štylistika odchýlok* M. R i f f a t e r r a. V tomto prípade ide o lingvistickú štylistiku vybudovanú na štrukturalistic-

kých princípoch. K podrobným výkladom týchto piatich teórií je pripojená kapitola predstavujúca francúzsku štylistiku v službách pedagogiky. Východiská tohto prúdu tvoria práce J. Marouzeaua (*Précis de stylistique française*, 1941) a M. Cressota (*Le style et ses techniques*, 1947), ktoré možno vzhľadom na ich obsah charakterizovať ako *štylistiky výrazu* (s orientáciou na umelecký štýl). Približne od konca 60. rokov sa táto literárna štylistika zužuje na školskú interpretačnú štylistiku, presnejšie na kanonický súbor cvičení adresovaných adeptom na rôzne typy skúšok a pedagogických konkurzov. Historický prehľad vývinových podôb štylistiky autor uzatvára náčrtom súčasných smerovaní vo francúzskej štylistike, v ktorých dominuje G. Molinié, iniciátor a organizátor viacerých štylistických podujatí, editor či spoluautor viacerých v úvode spomenutých publikácií z 90. rokov a tvorca hraničnej disciplíny – semioštylistiky. Za sériu vedeckých štúdií je zaradený stručný dvadsaťstranový dodatok s komentovanými ukážkami niektorých pramenných štylistických textov (napr. H. Steinthala *O štylistike* [1866] alebo ukážky z *Précis de stylistique* od Ch. Ballyho z r. 1905 či z *Princípov psychologickéj lingvistiky* od Van Ginnekena z roku 1907). Bodkou za textovou časťou knihy je kalendárium štylistických dát s rokmi vydania a názvami štylistických prác. Za podrobnou bibliografiou zaradil É. Karabétian indexy vlastných mien a pojmov.

Prvá kapitola knihy nazvaná *Rétorická kolíska štylistiky: štýl a umenie písať* podľa očakávania spája začiatky „umenia písať“ s *Rétorikou* Aristotela (384 – 322 pred n. l.), pravda, s tou metamorfózovanou, keď sa z pôvodného umenia rečníť rodí „umenie tvoriť“ v zmysle poetickej tvorby Ovídia (43 – 16 pred n. l.) alebo Tacita (55 – 120 n. l.). Ďalšie znovuzrodenie Aristotelovej rétoriky sa spája s vytvorením prvého latinského prekladu Aristotela r. 1503 a so zavedením výučby rétoriky jezuitmi na parížskej univerzite v r. 1600. Dôležitý je vývinový posun od klasickej koncepcie rétorického 5-článkového modelu *inventio – dispositio – elocutio – actio – memoria* k postupnému zúženiu techniky výlučne na elokúciu so zredukovaným obsahom pôvodného pojmu „ornare“ (vybaviť prejav zodpovedajúcou formou, čiže zvukovým, lexikálnym a gramatickým materiálom vzhľadom na žáner) na jezuitské chápanie „podfarbiť, ozdobiť text kvôli estetickému účinku“, ktoré sa ešte neskôr (v 18. storočí za čias Condillaca a Fontaniera) modifikovalo do vymedzenia „dodať textu afektívnu hodnotu voľbou ozvláštnených výrazov“. Tak sa zavŕšil prerod antického umenia rečníť s uplatňovaním premyslených argumentov a sylogizmov na odformalizovanú teóriu štýlu v 18. storočí, v ktorej je obraznosť motivovaná „dobrovoľným“ vyhľadávaním výrazovosti a v ktorej rečový prejav je produktom konfliktu medzi ráciom a emóciami.

V druhej kapitole É. Karabétian predstavuje okolnosti zrodu štylistiky v 19. storočí. Konštatuje, že štylistika sa zrodila v Nemecku. Začiatky štylistiky pritom spája s vplyvmi psychológie na lingvistiku, najmä s vplyvmi psychológie reči so silným kantovským filozofickým podfarbením, teda filozofickej psychológie venovanej otázkam duše individua, v psychologickéj teórii nazývaného subjektom. Kľúčovou osobnosťou kapitoly je Wilhelm von Humboldt (1767 – 1835) a jeho pokračovateľ Heymann Steintal (1823 – 1899) ako autori skúmajúci súvislosti medzi rečovou produkciou subjektu a jeho myslením a emóciami. Steinthalov text z r. 1866 *O štylistike*, ktorý je zaradený do dodatku knihy, je vlastne jedným z prvých vymedzení predmetu a princípov štylistiky chápanej ako lingvistickej disciplíny. Presnejšie ide o *racionálnu štylistiku*, ktorú usúvzťažňuje s koncepciou jazyka ako „čistej formy“ bez nevyhnutnej materiálnej existencie. Úlohou štylistiky je študovať, čo sa produkuje

v jazyku a následne materializovať určitý obsah, t. j. vnútorný pohyb mysle a duše, určitou formou.

Ďalšiemu rozvoju psychológie jazyka a jej vplyvu na jazykovedu je venovaná tretia kapitola *Psychológia jazyka a štylistika*. V psychológii 19. stor. sa formujú paralelne dve konkurenčné teórie: na jednej strane analytická teória napr. W. Wundta, ktorej predmetom sú bezprostredné zážitky individua dostupné výlučne introspekciou, na druhej strane vzniká teória objektívnej pavlovovskej psychológie skúmajúcej fyziologické reakcie. Mechanizmus podmieneného reflexu ako prejavu adaptácie na isté prostredie sa potom aplikuje aj na reč človeka. V tomto kontexte je reč funkciou druhej signálnej sústavy, ktorá je schopná ešte rozšíriť pole spomínanej adaptácie. Z tohto neuropsychologického zamerania sa zrodili práce orientované na procesy pamäti či pozornosti, využívané v klinickej praxi. Pokiaľ ide o vplyvy na lingvistiku, É. Karabétian vyzdvihuje v tomto období tri osobnosti: A. Meilleta, J. Vendryesa a M. Gramonta. Súhrnne možno povedať, že práce publikované vo francúzskom jazyku z konca 19. a začiatku 20. stor. majú spoločnú jednu dominantnú črtu – zaoberajú sa otázkou expresívnosti a spontánnej emocionálnosti v jazyku, pričom zisťujú možné gramatické prostriedky ich vyjadrenia. V tomto kontexte sa občas používa aj výraz *štylistika*, hoci nejde o štylistiku v pravom zmysle slova. Flámsky kňaz a univerzitný profesor Van Ginneken (1867 – 1937) sa dostal v úvahách o štylistike v *Princípoch psychologickej lingvistiky* (1907) najďalej. Jeho princípy troch sfér skúmania formy (fonetiky, sémantiky a syntaxe) predznačili smerovanie neskoršej *štylistiky výrazových prostriedkov*. Ďalšie prehĺbenie teoretických úvah, najmä pokiaľ ide o spresnenie pojmov expresivita/afektivita výrazových prostriedkov ako estetických nástrojov, priniesol až v 30. rokoch 20. stor. A. Sechahaye.

Od kolísk a detských rokov štylistiky sa v štvrtej kapitole *Nemecká škola štylistiky* É. Karabétian presúva k dozrievajúcej porovnávacej štylistike zo začiatku 20. stor. a jej otcovstvo prisudzuje Karlovi Vosslerovi. Konštatuje, že Vosslerova východisková téza o vzťahu štylistiky a lingvistiky je vybudovaná na humboldtovských základoch: štylistika je štúdiom jazyka ako tvorby, kým lingvistika sa zaoberá vývinom jazyka. V jeho raných prácach presnejšie však ide o skĺbenie dvoch zdrojov, a to jednak nemeckej lingvistickej psychológie z 19. stor., jednak estetizujúcej „antilingvistickej“ koncepcie B. Croceho. V práci *Jazyk a kultúra Francúzska* (1913) K. Vossler chápe jazyk primárne nie ako nástroj komunikácie, ale hlavne ako hodnotu samu o sebe, ktorá je súčasťou umeleckej sféry, resp. sama nadobúda štatút umeleckého diela. Vzhľadom na tvorbu esteticky hodnotných a súčasne „prirodzených“ textov K. Vossler vyhradzuje prioritnú úlohu individualite ako liberálnemu subjektu nezaťaženému skupinovými dogmatizmom (t. j. napríklad poetikou istej školy). Preferencie takéhoto tvorcu pri voľbe materiálu z rôznych vrstiev národného jazyka sa orientujú na prvky uplatňované v živej reči. Toto vyústenie teórie signalizuje následný odklon ďalších štylistikov od *vonkajšej* čiže *porovnávacej štylistiky*, skúmajúcej národné jazyky ako *totálne štýly* odrážajúce (prostredníctvom gramatických kategórií a lexiky) mentalitu a vnútorné postoje príslušníkov národa. Začína sa rozvíjať *interná štylistika*.

Iný príslušník nemeckej školy, Leo Spitzer, sa zapísal do histórie štylistiky ako predstaviteľ tzv. *genetickej štylistiky*. É. Karabétian umiestňuje jeho teóriu do širšieho „nadmeneckého“ kontextu, na polcestu medzi Ch. Ballyho a J. Marouzeaua v tom zmysle, že ide o teóriu stelesňujúcu úsilie o prepojenie literárnej a lingvistickej štylistiky. Spitzerove štúdie z r. 1928 (*Stilstudien*) obsahujú dve časti: prvá je venovaná tzv. lingvistickým (individuál-

nym) štýlom, druhá rozpracúva tzv. stylistické jazyky ako transindividuálne entity (v duchu živého dedičstva Humboldtovej teórie podriadenosti jazyka národnému charakteru). Podobne ako K. Vossler aj L. Spitzer nadväzuje na Humboldtovu tézu, že história jazyka a história mentalít sú usúvzťažnené veličiny. Inšpiruje sa Croceho estetikou, pričom prepojenie jazyka so všeobecnou estetikou nechápe ako oslabenie dôležitosti lingvistického skúmania. Naopak, hľadanie jazykových prvkov v umeleckom diele, presnejšie hľadanie autorom „privilegovaných jazykových detailov“, je kľúčom na odkrytie poetickej hodnoty literárneho textu. Idealistickou protiváhou k metóde práce s objektívnym lingvistickým materiálom je jeho „zákon“ rekonštrukcie základnej idey diela cestou intuície, ktorá má usmerňovať pri identifikácii výrazových anomálií (teda odchýlok) ako relevantných materiálnych detailov analyzovaného textu. Napokon L. Spitzer sa blíži aj k Ch. Ballymu tým, že osobitosti jednotlivých textov považuje za anticipáciu zmien v kolektívnom vyjadrovaní (hoci predmetom Ballyho záujmu nie je literárny text).

Piata kapitola s názvom *Ženevská škola* podrobne predstavuje a interpretuje teórie Ch. Ballyho a jeho žiaka A. Sechahaya. Najväčší priestor spomedzi Ballyho prác je venovaný knihám *Précis de stylistique française* (1905) a *Traité de stylistique française* (1909). Ch. Bally, profilujúci svoje chápanie stylistiky na pozadí nemeckej školy, najskôr vylučuje, čím stylistika nie je. Podľa neho nejde ani o umenie písať ani o štúdium estetických hodnôt či literárnych štýlov. Stylistika študuje recipročné vzťahy afektívnej a neutrálnej reči, aby zisťovala, v akom pomere sú tieto dve zložky reči prítomné v rozličných typoch komunikátov. Ch. Bally sleduje i vzťah medzi rečou a myslením hovoriaceho či poslucháča, alebo tiež skúma jazyk usúvzťažnený s reálnym životom. Jasne rozlišuje pojmy stylistika na jednej strane a štýl na druhej strane. Konštatujúc, že štýl nikdy neodráža verne vyjadrovanie spoločnosti, formuluje známu definíciu štýlu ako výbuchu vlastného ja. Úlohou stylistiky je vyabstrahovať to, čo je všeobecným základom všetkých „vrtochov osobného vyjadrovania“ a z toho načrtnúť spoločné tendencie. A navyše: stylistika má skúmať v ústnej reči i v písaných textoch, ako autori unikajú sami pred sebou a nevedome rešpektujú zákony svojho jazyka. Tak sa v *Traité* Ch. Ballyho základnou výskumnou metódou stáva porovnávanie spisovného jazyka (ako jazyka „všetkých“) a bežného jazyka (jazyka „niektorých“). Výsledná *odchýlka* (Ballyho termín) medzi uvedenými dvoma podobami jazyka v tom istom systéme konštituuje základ jeho expresívneho podsystemu. Napokon v 20. rokoch sa normou jeho analýz stáva „priemerná hovorená reč“.

Na rozdiel od Ch. Ballyho Albert Sechahaye nie je presvedčený o oprávnenosti vymedzenia stylistiky ako samostatnej disciplíny popri vede o jazyku – lingvistiky, skôr chápe túto disciplínu ako deskriptívnu „lingvistickú vedu o stavoch reči“, úzko kooperujúcu s psychologickou lingvistikou. Napokon v *Eseji o logickej štruktúre vety* (1926) určuje stylistike úlohu „pomocníka gramatiky“ pri sledovaní nesúlador medzi formálnym, t. j. gramatickým podaním výpovede a psychickým základom tejto výpovede. Tento nesúlad dokumentuje na stručných replikách: „*Kto je chorý? To je Ján.*“, pričom v odpovedi ide o napätie medzi gramatickým subjektom (*to*) a logickým predikátom (*Ján*). Z takýchto príkladov A. Sechahaye vyvodzuje, že gramatické formy sa neprekrývajú s myšlienkou a má na to aj odôvodnenie: dokonalý súlad formy a obsahu by si vyžadoval súvislé úsilie tvorca prejavu, čím by sa rečová aktivita stávala veľmi náročnou a brzdila by aj spontánny tok samotných myšlienok. Optimálnou je preto tzv. stredná cesta. Predmetom Sechahayovej stylistiky sa teda

stáva akási deskripcia konfliktu medzi tým, čo je živé a tým, čo je formálne. Tento princíp sa stal východiskom *štylistiky efektov*, ktorá skúma hodnotovú stránku rôznych uplatnení istých tried slov. É. Karabétian hodnotí A. Sechahaya ako predchodcu M. Cressota a J. Marouzeaua.

Literárnej štylistike 40. rokov je venovaná šiesta kapitola *Francúzska štylistická škola*; jej kľúčovými osobnosťami sú „objektívni štylistici“ J. Marouzeau a M. Cressot. J. Marouzeau v *Précis de stylistique française* (1941) definuje štýl ako „možnosť výberu prostriedkov zo spoločného fondu v súlade s potrebami používateľov a v závislosti od situácie“. Za „používateľov“ sa v jeho kontexte považujú autori literárnych diel a pod „výberom“ sa rozumie vyhľadávanie „efektov“ prostredníctvom atypického materiálu. Tu sa mu však vynára problém hraníc postihnuteľnosti zámeru autora recipientom. Vzhľadom na to, že akýkoľvek výraz zvolený tvorcom textu je len približným tlmočením myšlienky, autor musí chtiac-nechtiac rátať len s „nedokonalou“ recepciou zo strany adresáta. Inými slovami: *impresia* recipienta nie je identická s *expresiou* autora. M. Cressot sa vo svojej literárnoštylistickej teórii venuje dôkladnejšie technikám štýlu, pričom zdôrazňuje dôležitosť gramatiky v službách štylistiky (štýl chápe ako používanie jazyka s estetickým zámerom). Podľa oboch kritériom hodnotenia štýlu však nie je nevyhnutne estetický účinok. Do istej miery „protichodnou“ teóriou k tejto koncepcii je tzv. *genetická štylistika* H. Morriera (*Psychológia štýlov*, 1959). Pri skúmaní literárneho textu sa prikláňa k subjektívnej psychoštylistike. Kritériom jeho štúdia štýlu je *estetika* ako psychická kvalita. Podľa jeho typológie estetika má osem základných podôb závislých od temperamentu a vkusu (*estetika vyrovnanosti, vznešenosti, hojnosti, duchaplnosti, elegancie, negácie, všestrannosti, rojčivosti*). Na správnu identifikáciu typu estetiky príslušného autora, jeho diela či spôsobu písania je teda nevyhnutné poznať charakter autora. Podľa tejto idealistickej koncepcie sú štýly hotové entity dané autorovej duši v závislosti od jeho psychických daností.

Jadrom *Štylistiky vo francúzskej škole* (téma siedmej kapitoly) je prehľad prác učebnicového charakteru od 20. do 60. rokov 20. storočia. Spočiatku ide o „návody“, ako pekne písať, neskôr, najmä v 60. rokoch, v nich prevažujú komentáre k literárnym textom s cieľom naučiť študenta – recipienta adekvátne chápať a interpretovať umelecký text. Spomínajú sa tu napríklad práce F. Morreaux *Šesť štúdií o štýle* (1969); *Komentár k literárnym textom* (1969) od Thoravala a Léa a *Eseje o štylistike* (1969) od P. Girauda. Kostrou týchto aplikačných prác zostáva Ballyho teória, neskôr hlavne literárna štylistika Marouzeaua a Cressota.

V posledných dvoch kapitolách É. Karabétian syntetizuje výsledky predchádzajúcich siedmich štúdií. V ôsmej kapitole *Genéza súčasných štylistík* formuluje tézu o podstate historických premien štylistiky. Hlavným znakom týchto premien je *gramatikalizácia* štylistiky, ktorá napokon prevláda nad vplyvmi psychologickéj lingvistiky z konca 19. storočia. Dôležitú úlohu v tejto mutácii zohrala morfológia a ešte väčšmi syntax (tá pri zrode štylistiky v 19. storočí bola len veľmi málo rozvinutá). V 20. – 40. rokoch 20. storočia vzniká viacero prác, v ktorých autori spájajú štylistické analýzy s morfológickými a syntaktickými. É. Karabétian to dokumentuje na esejach o modernej francúzštine od Dána Víga Brøndala (20. roky), na knihe Blinkerberga (30. roky) a na gramatikách od Cornelia de Boera (*Syntaxe du français moderne*, 1947) a od autorov Wartburga a Zumthora (*Précis de syntaxe du français contemporain*, 1947). Prvé zreteľné zblíženie štylistiky s gramatikou je spojené s Brøndalovou typológiou štýlov profilovaných na báze prevažujúceho výskytu istých slovných druhov. V práci *Partes orationis* (1928) V. Brøndal vymedzuje štyri štýly charakteristické využívaním špecifických

kých kombinácií slovných druhov a ich podtried (v *kopulatívnom štýle*, v ktorom sa kladie dôraz na stavbu vety, dominujú zlučovacie spojky, predložky a dynamické slovesá; v *rezultatívnom štýle* prevažujú ukazovacie a osobné zámená, určitý člen a substantíva; „abstraktný“ *situatívny štýl* využíva prednostne okolnostné výrazy času a miesta, číslovky, neurčité zámená a neurčitý člen; *deskriptívny štýl* sa orientuje najmä na príslovky, statické a expresívne slovesá). Z B l i n k e r b e r g o v e j knihy *Slovosled v modernej francúzštine* (1933) É. Karabétian vyzdvihuje tézu, že stylistické procesy sa neinicujú pri prirodzenom (afektívnom) slovoslede, ktorý je spontánny a najkonformnejší s myšlienkovými podnetmi, ale vedomým a zámerným porušovaním normy na báze hry. Tým sa Blinkerberg dostáva do rozporu s Ballyho definíciou štýlu ako výbuchu vlastného ja, lebo podľa tejto teórie je štýl uváženým porušovaním normy. Tento princíp hľadania odchýlok v uplatňovaní jazykových prostriedkov všetkých úrovní (od fonetických po lexikálne) následne predurčil ďalší vývoj jazykovednej i literárnej stylistiky. Práce zo 40. rokov spadajúce do gramatikalizujúceho smerovania sa čoraz užšie venujú prepojenosti stylistiky so syntaxou.

Záverečná kapitola sa nesie v duchu otázky nastolenej v jej nadpise: *Renesancia stylistiky?* Stylistika vo svojom vývine oscilovala medzi psychológiou a lingvistikou, neskôr hlavne medzi lingvistikou a literárnou kritikou. Väčšina francúzskych učebníc stylistiky zo 70. – 90. rokov zostáva verná orientácii na literárne texty a stáva sa akousi „poetikou recepcie“. Dôležitou oporou pre túto doteraz poslednú generáciu stylistikov je teória M. R i f f a t e r r a prezentovaná v sérii štúdií zo 60. rokov (napríklad *K lingvistickej definícii štýlu*, Word, 17, 1961; *Problémy analýzy literárneho štýlu*, Romance Philology, 14, 1961). M. Riffaterre do istej miery odmieta aj deskriptívnu stylistiku Ballyho aj genetickú stylistiku Spitzera. Ballyho teórii vyčíta, že berie do úvahy len jazyk s jeho abstraktnými hodnotami, kým stylistický efekt vzniká práve v kontexte. Vzhľadom na Spitzerovu teóriu kritizuje preceňovanie psychických daností autora. Odmieta napokon aj stylistické analýzy J. Marouzeaua a M. Cressota založené na gramatike. Podľa neho gramatické prostriedky plnia prostú komunikatívnu funkciu, ak by mala gramatika predurčovať štýl, potom by nemalo zmysel rozlišovať stylistiku a lingvistiku. Riffaterrova stylistika je disciplínou zameranou na recepciu textov (teda nie je ani lingvistikou výrazových prostriedkov, ale ani teóriou dekódovania zámeru tvorcu). Cieľom stylistickej analýzy má byť postihnutie efektov, ktoré „prekračujú“ normu. Novinkou jeho koncepcie je, že za normu nepovažuje štandardnú formu jazyka, ale kontext. Efektom sa tak stáva nečakaný prvok, ktorý ozvlášťuje okolitý kontext. Štýl definuje ako sériu opozícií, ktorých pólmi sú kontext a jeho kontrastný prvok. É. Karabétian konštatuje, že odvtedy stylistika prešla dvoma základnými premenami: jednak sa z nej vykryštalizovala oná „poetika recepcie“ (práve tejto orientácii stylistiky sa Ch. Bally chcel vyhnúť), jednak sa posunula bližšie k hraničným disciplinám a stala sa z nej akási „druhotná“ stylistika, metaštylistika, ktorá sa viac-menej približuje raz k lingvistike, inokedy k pragmatike či k analýze diskurzu.

Na medzinárodnom kolokviu *Čo je to štýl?* v roku 1991 J. Molino vyslovil presvedčenie, že stylistika nie je „odsúdená“ na splynutie s inými blízkymi disciplínami, jej techniky sú potrebné rovnako pre literárneho kritika ako pre ďalších odborníkov pracujúcich s textom. Perspektívu vidí v preformulovaní jej predmetu z „lingvistiky aplikovanej na texty“ na „koherentnú lingvistickú teóriu“. Kniha Étiennea Karabétiana o pôvode a vývine stylistiky je hodnotným príspevkom k „renesancii“ stylistiky.

Ol'ga Orgoňová

WALTER, H.: *LE FRANÇAIS D'ICI, DE LÀ, DE LÀ-BAS*. Paris, J.-C. Lattès 1999. 480 s.

Henriette Walterová, přednášející na Université de Haute-Bretagne, ředitelka Fonologické laboratoře na École pratique des hautes études a předsedkyně Mezinárodní společnosti pro funkční jazykovědu, vstoupila do historie francouzské lingvistiky dílem *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel*, na kterém spolupracovala s André Martinetem. Čeští čtenáři znají překlad její knihy *Le Français dans tous les sens* (1988, český překlad Marie Dohalské a Olgy Schulzové *Francouzština známá i neznámá*, Praha 1993). Kniha *L'Aventure des langues en Occident* je syntézou poznatků o jazycích na území západní Evropy (viz naše recenze o ní v Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica, 76, 2000, s. 169 – 170). V knize *L'Aventure des mots venus d'ailleurs* (1997) se H. Walterová věnuje lexikálním výpůjčkám. Svou erudicí, jasným a nekomplikovaným podáním vědeckých skutečností se zařadila mezi nejvýznamnější a zároveň i mezi nejoblíbenější francouzské lingvisty.

Nejnovější kniha H. Walterové je věnována regionálním variantám francouzštiny v nejširším smyslu slova. Pozornost se soustřeďuje na francouzštinu na území Francie i mimo ni. Jako většina ostatních děl autorky je uvedena zasvěcenou předmluvou André Martineta.

V první kapitole autorka uvádí do obecné dialektologické problematiky, přibližuje metody dialektologického výzkumu. Vysvětluje se zde pojem geografická lingvistika, představena jsou základní francouzská dialektologická díla jako je Gilliéronův a Edmontův *Atlas linguistique de la France* či regionální lingvistické atlasy, připravované od 50. let 20. století a publikované v současnosti. Popsána je zde rovněž postupná regionalizace francouzského území, od římského územního celku *pagus* (původně „hraniční kámen“, pak „kameny ohraničené území“, z toho fr. *pays*, dodnes často užívané ve významu „rodný kraj“, „rodná obec“, původní význam ještě dnes patrný např. z názvů značek vín), přes královské provincie, porevoluční departmenty, až po dnešních 22 administrativních regionů, které byly vytvořeny v roce 1956.

V historii francouzštiny sehrála základní úlohu Paříž jako centrum politické moci. Autorka však správně připomíná, že si není možno představovat existenci dvou bloků stojících proti sobě, tj. způsob mluvy v Paříži a ve zbytku Francie. Mluva skutečných Pařížanů, kteří jsou v menšině dokonce i v samotné Paříži, představuje „regionální“ mluvu Pařížskou v úzkém slova smyslu, tak jako určitou regionální variantu představuje mluva obyvatel Toulouse nebo Bourges. Je třeba rozlišovat Paříž jakožto region („*Paris-terroir*“) a Paříž jakožto místo, kde se po staletí mísí mluva obyvatel ze všech krajů Francie („*Paris-creuset*“). Často se soudí, že Paříž diktuje vývoj francouzštiny, že zde se formuje (a deformuje) francouzská výslovnost. To platí například o opozici nosovek ve slovech *brin* a *brun*, která se začala stírat v Paříži. Nyní tato tendence pokročila i mimo hlavní město. Naopak další opozice, totiž protiklad předního /a/ a zadního /a/ (jako ve slovech *pattes* a *pâtes*), byla v Paříži dlouhou dobu zachována. Tentokrát však převládl úzus jiných regionů a i v Paříži je tato fonologická opozice rušena.

V kapitole druhé – *Francouzština jako výsledek historického vývoje* – autorka stručně nastiňuje vývoj francouzštiny. Francouzština jako jazyk jasně odlišený od v té době užívané

latiny se poprvé objevuje v textu *Serments de Strasbourg* v roce 842. Pro vývoj francouzské dialektologie je důležité pochopit komplikovanou historickou jazykovou situaci na území, které zabírá dnešní Francie. Na jeho periferii se mluvilo jazyky nerománskými (baskičtinou, vlámsštinou, lotrinštinou, alsasštinou). Zbytek země byl rozdělen na tři rozsáhlé oblasti: oblast jazyka d'oil, jazyka d'oc, na západě byla mezi ně vklíněna oblast franko-provensálská. Kromě toho se zde vyskytuje ve východní části Pyrenejí katalánština a mohli bychom přičíst i dosti specifický a izolovaný dialekt korsický. Všechny tyto oblasti byly vnitřně dále výrazně dialektologicky rozlišeny. Postupem času převládne dialekt středofrancouzský.

Ovšem i v zámoří nacházíme varianty francouzštiny. Od 17. století se francouzština kolonizací šíří mimo Evropu. Popsány jsou specifické rysy francouzštiny v zámořských departmentech a teritoriích (DOM-TOM), na ostrovech Martinique a Guadeloupe, na Haiti, ve Francouzské Guyaně, na ostrově Réunion, v severoafrických a dalších afrických zemích, v Libanonu a na severoamerickém kontinentu. Tak například v zemích Maghrebu je vysoké procento frankofonních mluvčích, i když francouzština zde není úředním jazykem. Do Alžírsku proniká od roku 1830, do Tuniska od roku 1881 a do Maroka od roku 1912. Odhaduje se, že v Alžírsku je na 30 % reálných a 30 % příležitostných frankofonních mluvčích, v Tunisku 30 % reálných a 40 % příležitostných mluvčích, v Maroku, kde je frankofonie nejslabší, pak na 18 % reálných frankofonních mluvčích. V severoafrické francouzštině nacházíme stopy italštiny, španělštiny a především arabštiny. Mezi arabštinou a francouzštinou dochází k častým kontaminacím, nacházíme také kalky z arabštiny. Specifické výrazy jsou např. *kif* „radost“, *batel* „zdarma“, *balek* „pozor“, *chitane* „d'ábel“, *tape cinq* „souhlasím“. Většina těchto výrazů je rozšířena na území celého Maghrebu, nacházíme však i výrazy specifické pro jednotlivé země (především jde o označení tradičních skutečností, např. pokrmů).

V jiných souvislostech je v této kapitole zmíněna problematika kreolských jazyků založených na francouzštině, problematika substrátu, který často těmto jazykovým variantám udává charakteristický ráz.

Těžištěm práce je pojednání o regionálních zvláštностech na území Francie. Zde je velice důležité rozlišovat původní dialekty (*les patois*), které představují samostatné jazyky vzešlé přímo z vulgární latiny a které byly pozdějším historickým vývojem zatlačeny do pozadí, a tzv. regionální francouzštinu (*le français régional*), což je standardní francouzština nesoucí stopy bývalých dialektů především v rovině fonetické, lexikální a někdy i gramatické.

Henriette Walterová svou okružní cestu po území Francie nezačíná v Paříži, nýbrž překvapivě v Savojsku, tedy v zóně frankoprovensálské. Zde totiž francouzština zaznamenala historicky první vítězství. Hrabě Amédée VI. (1343 – 1383) nařídil na svém území užívat francouzštinu ve všech administrativních a oficiálních dokumentech a učinil tak ze Savojska první zemi, ve které se stala francouzština oficiálním jazykem. Samozřejmě že do značné míry pouze administrativně, protože obyvatelstvo hovořilo dále savojským dialektem a francouzštinu užívali pouze feudálové a kněžstvo. Pro běžný lid se francouzština stala „nedělním jazykem“, tj. jazykem, který slyšeli pouze v neděli v kostele. Na území francouzském se stane oficiálním jazykem až o dvě stě let později nařízením Františka I. vydaným roku 1539 ve Villers-Cotterêts. Za povšimnutí také stojí, že v Savojsku byla francouzštině věnována vždy mimořádná pozornost a že v Annecy byla založena Académie florimontane již v roce 1607, tj. 28 let před založením Académie française. Ve zbývající části kapitoly jsou probrány všechny

dôležité oblasti Francie. Kromě stručné charakteristiky jazykové situace jsou uváděny i výrazy pro danou oblast specifické, odlišnosti výslovnostní, syntaktické i morfologické.

Ústředním tématem knihy *Le Français d'ici, de là, de là-bas* jsou varianty francouzštiny v geografickém prostoru. Je jich minimálně tolik, kolik je ve Francii sýrů, podotýká autorka na začátku knihy, a my si musíme být vědomi toho, že „francouzština“, tak jak ji nacházíme v učebnicích, je do značné míry abstrakcí, průsečíkem variant individuálních, sociálních, ale především regionálních. Kniha může posloužit jako uvedení do studia frankofonie, může se stát východiskem pro další studium dialektologické. Především však má být poučením o variantách, s nimiž se můžeme setkat u různých mluvčích z různých koutů Francie a světa. Potřebné informace v ní najde každý student i každý přednášející a my ji můžeme s dobrým svědomím vřele doporučit. Celá práce s knihou je usnadněna četnými mapkami a přehlednými nákresy. Kniha je doplněna abecedním rejstříkem regionalismů, s odkazem na místo původu a pasáž v knize. Může tak posloužit i jako základní dialektologický slovníček regionálních výrazů. Rozsáhlá bibliografie poslouží jako průvodce k dalšímu studiu.

Jan Holeš

LIETUVIŲ KALBOS ENCIKLOPEDIJA. Ed. K. Morkūnas. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas 1999. 746 s.

Jednozvázkovou *Encyklopédiu litovského jazyka* (*Lietuvių kalbos enciklopedija* – dále LKE) zostavil kolektív litovských jazykovedcov pôsobiacich na Vilniusej univerzite a v Ústave litovského jazyka vo Vilniuse. Cieľom diela je „poskytnúť verejnosti určité informácie o litovskom jazyku, jeho štruktúre, dejinách, nárečiach, vzťahoch s príbuznými jazykmi, prameňoch a najvýznamnejších bádateľoch“, LKE sa zároveň usiluje „stručne charakterizovať aj metódy používané v litovskej jazykovede, objasniť základné lingvistické pojmy“ (s. 5). Ako vyplýva z uvedeného citátu, LKE je príručkou podobného typu ako *Encyklopédia jazykovedy* (Bratislava 1993; ďalej EJ); obidve encyklopédie sa však v niektorých smeroch odlišujú.

Určitý rozdiel v koncepcii EJ a LKE naznačujú už ich názvy – ak v prípade *Encyklopédie jazykovedy* možno predpokladať skôr všeobecnójazykovedné zameranie (porov. aj úvodnú charakteristiku: „*Encyklopédia jazykovedy* je kolektívne dielo, v ktorom sa objasňujú základné jazykovedné pojmy tak, ako ich pozná a uplatňuje súčasná slovenská jazykoveda“ – EJ, s. 5), názov *Encyklopédia litovského jazyka* naznačuje dôraz na problematiku konkrétnej filológie. Táto okolnosť ovplyvňuje už samotný výber hesiel; ako príklad možno uviesť heslá venované rôznym jazykovým rodinám: zatiaľ čo EJ je v tejto oblasti veľmi detailná (obsahuje napr. aj heslá typu *africké jazyky*, *austrálske jazyky*, *austróázijské jazyky* a i.), LKE postupuje značne selektívne. V samostatných heslách sa charakterizujú jazykové rodiny, resp. jazyky relevantné z lituanistického a baltistického hľadiska: LKE neobsahuje zvláštne heslo venované slovanským jazykom (ich charakteristiku prináša heslo *indoeuropiečių kalbos* – indoeurópske jazyky), nájdeme v nej však heslá o staroslovienečine (tradične dôležitej pre filologické štúdium), poľštine, ruštine a bieloruštine (jazyky, s ktorými bola litovčina v kontakte; akiste preto chýba heslo venované ukrajinčine); z analogických príčin LKE obsahuje aj heslá o rómčine, karaimčine a niektorých ugrofinských jazykoch. Vzhľadom na dôležitosť litovčiny, resp. baltských jazykov pre porovnávaciu indoeurópsku jazykovedu neprekvapuje, že LKE prináša aj detailné heslá o indoeurópskom prajazyku, vzťahu baltských a slovanských jazy-

kov či indoeuropeistických vedeckých periodikách. V LKE na rozdiel od EJ nenájdeme napr. heslá venované najrozličnejším štylistickým figúram a pod., v samostatných heslách sa však vysvetľujú aj etnonymá či teonymá, ktoré neraz predstavujú najstaršie lexikálne doklady baltských jazykov a ktorých analýza je zaujímavá aj zo širšieho kultúrno-historického aspektu.

Heslá vysvetľujúce rôzne lingvistické pojmy sú v LKE spracované neporovnateľne detailnejšie ako v EJ; výklady v LKE sú pritom oveľa dôraznejšie aplikované na litovský jazykový materiál. Tak napr. ak EJ uvádza heslo *ablaut* so základnými príkladmi, LKE v analogickom hesle (*balsių kaita*; s. 58 – 60) podrobne charakterizuje rôzne typy *ablautu* v litovčine; heslá venované hydronymii či oronymii v LKE (*hidronimai*, s. 239 – 242; *oronimai*, s. 446 – 447) prinášajú aj detailnú klasifikáciu týchto litovských proprií; v heslách z oblasti morfológie neraz nachádzame kompletne menné či slovesné paradigmy a pod. Heslá vysvetľujúce jednotlivé pojmy prinášajú aj charakteristiku príslušných jazykovedných prác (porov. napr. heslo *gramatika* s prehľadom opisných aj historických gramatík litovčiny, s. 224 – 228); fundamentálnym dielam – nie však individuálnym lingvistickým monografiám, ako je to v prípade EJ – sú okrem toho venované samostatné heslá. Porovnávajúc *Encyklopédiu litovského jazyka* so slovenskou *Encyklopédiou jazykovedy*, možno si položiť otázku, či by nebolo vhodné považovať o perspektívnej príprave nového, aktualizovaného vydania EJ, ktoré by z hľadiska svojej koncepcie bolo bližšie LKE – inak povedané, či by sme aj na Slovensku nemohli mať samostatnú *Encyklopédiu slovenského jazyka* (možno s menším počtom hesiel, ktoré by však boli vo viacerých prípadoch spracované oveľa detailnejšie).

Početné heslá v LKE sú venované domácim i zahraničným lituanistom, ale aj baltistom a indoeuropeistom (vrátane F. de Saussura; príslušné heslo sa svojím dôrazom na Saussurove lituanistické, resp. indoeuropeistické práce odlišuje od analogického hesla v EJ); LKE v samostatných heslách informuje aj o piatich českých jazykovedcoch (A. Erhart, V. Machek, J. Marvan, P. Trost, J. Zubatý). Nie je nezaujímavé dozvedieť sa, že nemecký filozof Immanuel Kant, ktorý pôsobil na univerzite v Königsbergu (dnešný ruský Kaliningrad), kritizoval germanizáciu litovského národa a dokonca napísal predslov k litovsko-nemeckému a nemecko-litovskému slovníku z r. 1800 (s. 305 – 306), alebo že poľský jazykovedec J. Karłowicz, slavistom známy najmä ako autor *Słownika gwar polskich*, napísal aj lituanistickú štúdiu a vydal výber ľudových rozprávok zozbieraných na Litve (s. 308). Pravda, pre slovenského čitateľa môže byť trochu nezvyklé, keď sa v medailónoch niektorých osobností stretne s údajmi typu „veľmi dobre ovláda litovčinu a lotyštinu“ (s. 247) či „teoreticky a prakticky dobre ovláda litovský jazyk“ (s. 594).

Už pri prvom, zbežnom prelistovaní LKE sme nadobudli pocit, že LKE obsahuje oveľa viac hesiel venovaných jazykovedcom ako EJ. Hoci sme príslušné heslá v oboch dielach nepočítali, v LKE sme našli údaj, ktorý môže takýto dojem iba potvrdiť – v hesle informujúcom o Ústave litovského jazyka (*Lietuvių kalbos institutas*) sa uvádza, že „v roku 1998 v ústave pracovalo 81 vedeckých pracovníkov“ (s. 371; na porovnanie dodajme, že v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV bolo koncom decembra 1998 zamestnaných – na rozličné dĺžky pracovných úväzkov – „43 vedeckých a odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním“, porov. Slovenská reč, 64, 1999, s. 158); k tomu treba pripočítať jazykovedcov pôsobiacich na litovských vysokých školách, a to v oblasti lituanistiky i ďalších filológií (žiaľ, príslušné informácie sa nám v LKE nepodarilo zistiť). Tieto údaje môžu naznačovať, že litovské

jazykovedné pracoviská sú z hľadiska personálneho obsadenia vybudované lepšie ako slovenské – Litva má pritom menej obyvateľov ako Slovensko (okolo 3,75 milióna) a ako postsovietska republika z hľadiska svojich ekonomických parametrov zatiaľ zaostáva za Slovenskom.

Na záver už iba dodajme, že vydanie LKE – realizované na vysokej typografickej úrovni – bolo financované „z prostriedkov Štátnej komisie pre litovský jazyk pri Parlamente Litovskej republiky v zmysle Programu používania a rozvoja štátneho jazyka na roky 1996–2005“ (s. 4): z charakteristiky uvedenej komisie (*Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Seimo*; s. 683 – 684) vyplýva, že ide o určitú analógiu Ústrednej jazykovej rady pri Ministerstve kultúry SR; pokiaľ však ide o uvedený program, zdá sa, že slovenských analógií zatiaľ niet...

Lubor Králik

REFERÁTY

NÁREČIA A NÁRODNÝ JAZYK. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Ed. A. Ferenčíková. Bratislava, Veda 1999. 332 s.

Zborník *Nárečia a národný jazyk* je súborom publikovaných textov z rovnomennej medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa konala 24. – 26. septembra 1997 v Domove slovenských spisovateľov v Budmericiach. Cieľom konferencie bolo podať obraz o slovenských nárečiach ako nekodifikovanom a spontánne sa vyvíjajúcom nástroji každodennej komunikácie, zhodnotiť doterajšie výsledky areálového výskumu a pripomenúť si okrúhle životné jubileum popredného slovenského dialektológa doc. PhDr. Ivora Ripku, DrSc.

Posudzovaný zborník je podľa tematických okruhov rozdelený do piatich kapitol. Prvú kapitolu *Vznik, vývin a súčasný stav slovenských nárečí* (s. 15 – 78) tvorí desať príspevkov. V prvom príspevku *Etnické a jazykové areály* jeho autor M. M a j t á n poukazuje na vzťah medzi etnickými faktmi, ich pohybmi a vplyvom na vývin a formovanie jazyka. – Polemicky ladený príspevok R. K r a j č o v i č a *Problém praslovanskej genézy západoslovenských nárečí* je reakciou na vydanie staršieho spisu J. Stanislava *Kultúra starých Slovákov* (pôvodný text vznikol v r. 1944), v ktorom sa J. Stanislav niekoľkými znakmi spoločnými so stredoslovenským areálom snaží poukázať na spoločný pôvod západoslovenských a stredoslovenských nárečí. Krajčovičova presvedčivá metodológia a vecná argumentácia vyvracia tvrdenia J. Stanislava a množstvom systémových javov dokazuje pôvod západoslovenských nárečí zo západoslovanskej prabázy. Potvrdzuje to aj neskorší vývin týchto nárečí (11. – 15. stor.). – E. K r o š l á k o v á (*Stredoslovenský nárečový superstrát v okrese Galanta*) opisuje jazykové zmeny v juhozápadoslovenskom nárečovom areáli pod vplyvom povojnového presídlenia slovenského obyvateľstva z Maďarska na základe dohody medzi Maďarskom a vtedajšou ČSR (na pôvodný západoslovenský jazykový základ pôsobili po presídlení Slovákov stredoslovenského pôvodu stredoslovenské nárečové prvky). – Historickému komentáru niekoľkých prvkov lexikálneho fondu spracovaného v prvom zväzku *Slovníka slovenských nárečí* je venovaný príspevok L. K r á l i k a *Zo štúdia praslovanského lexikálneho fondu v slovenčine (Na margo I. zväzku Slovníka slovenských nárečí)*. Autor v ňom poukazuje na význam nárečovej lexiky pri etymologických výskumoch. Analýzou slov **borba / *boriti, *deptati, *de-rezivъ* a **grъmъ* poukazuje na kontakty a vzťahy jednotlivých praslovanských makroareálov. – T. B á n i k (*Nárečia a skúmanie jazykovej histórie*) zdôrazňuje, že nárečia sú prostriedkom upevňujúcim vedomie stability a historickej kontinuity národného jazyka. – Hodnotný príspevok postihujúci širší časový rámec, význam nárečí a vývinovú líniu ich kultivovania s ohľadom na kultúrne predpisovné útvary nazvala J. S k l a d a n á *Nárečové pozadie predpisovných jazykových útvarov*. Význam tohto príspevku spočíva najmä v tom, že ním autorka poukazuje na množstvo stimulov, dôsledkom ktorých sa v predpisovnom období formovala kultúrna podoba slovenčiny. – Čiastkovým problémom nárečovej syntaxe s dosahom na

všeobecnú jazykovedu a filozofiu sa v príspevku *Kvalitatívne vlastnosti príčinných a účelových vedľajších viet v slovenských nárečiach* venuje P. Ž i g o. Využitím nárečového materiálu charakterizuje topologické vlastnosti času, ktorými sa táto kategória prezentuje pri vyjadrovaní významov príčiny a účelu (poradie dejov hlavných a vedľajších viet). – V príspevku *Neurčité zámená v niektorých novohradských nárečiach* si A. L a l í k o v á osobitne všima základné neurčité zámená, neurčité zámená s odtienkom rozsahu a osobitnú skupinu neurčitých zámen a dvojčlených výrazov vznikajúcich z opytovacích a iných zámen. – Zaujímavú tendenciu vplyvu balkánskeho jazykového zväzu na slovenčinu a češtinu v Bulharsku, t. j. na nositeľov týchto jazykov žijúcich trvalo v Bulharsku opísal v príspevku *Poznámky k zániku jazyka V. B l a n á r*. Upozorňuje najmä na stratu kvantity, uvoľnenie vidovej opozície, používanie prízvuku na penultime a na lexikálne neologizmy. – Charakteristike slovenských nárečí na území Zakarpatskej Ukrajiny venoval svoj príspevok *Slovenské nárečia na Zakarpatskej Ukrajine* Š. L i p t á k. Jadro charakteristiky tvorí prehľad doterajších poznatkov o výskumoch tohto nárečového areálu a poznatky získané novším terénnym výskumom v r. 1996. Autor uvádza základné východoslovenské nárečové prvky, ktoré presídľovaním pôvodného východoslovenského obyvateľstva prenikli na územie Zakarpatskej Ukrajiny (nedostatok kvantity, striednica *e* za jerové hlásky, neprítomnosť slabičného *r*, *l*, asibilácia, osudy mäkkostnej korelácie pri sykavkách, spišská a abovská zmena *ch > h*, vplyv ukrajinských nárečí: výskyt epentetického *l*).

Druhú kapitolu (s. 81 – 95) tvoria dva príspevky. V prvom z nich nazvanom *Z histórie slovenského jazykového zemepisu* A. H a b o v š t i a k opisuje východiská a formovanie slovenskej dialektologickej školy v nadväznosti na prvú kodifikačnú delimitáciu slovenskej lexiky v Bernolákovom *Slowári*. V príspevku sa ďalej analyzujú metódy, ktoré pri dialektologických výskumoch uplatnili starší lingvisti (F. Pastnek, S. Cambel), zdôrazňujú sa základy systematického nárečového výskumu na Slovensku (V. Vážný, E. Pauliny, J. Štolc), opisuje sa príprava a realizácia rozsiahleho projektu *Atlas slovenského jazyka* a účasť slovenských dialektológov na medzinárodných projektoch *Slovanský jazykový atlas* a *Celokarpatský dialektologický atlas*. – V príspevku regionálneho charakteru *Z histórie výskumu nárečia Rajeckej doliny* M. S m a t a n a uvádza prehľad prác, metodologických postupov a syntetizujúci záver skúmania menších nárečových celkov.

Do tretej kapitoly s názvom *Geografické a sociálne nárečia* (s. 99 – 120) sú zaradené tri príspevky. I. R i p k a (*Dialektika dialektológie*) nadväzuje na konštatovanie, ktoré odznelo na XI. slavistickom zjazde v Bratislave a ktoré zdôrazňuje adekvátne miesto dialektológie vo vysokoškolskom jazykovednom vzdelávaní. Autor príspevku – okrem základných a všeobecne známych atribútov dialektológie (disciplinárna samostatnosť, rešpektovanie vlastností objektu výskumu) upozorňuje najmä na hraničnú príbuznosť dialektológie a sociolingvistiky, potrebu dôsledne rešpektovať diachrónny dialektologický prístup, na konvergentné vývinové tendencie a oslabovanie nárečových znakov, ktoré sú areálovo obmedzené. – J. K a č a l a (*Slovenské nárečia v novej jazykovej situácii*) uvádza vyše stopäťdesiatročnú vývinovú líniu vzťahu spisovný jazyk – nárečia. Charakteristikou tohto vzťahu v dielach E. Štúra, E. Nováka, E. Paulinyho, neskôr A. Habovštiaka, I. Ripku vyslovuje v závere príspevku potrebu úcty k nárečiam ako k jednej zo základných foriem existencie národného jazyka. – Posledným v tretej kapitole je príspevok S. O n d r e j o v i č a *Medzi jazykom mesta a jazykom vidieka*. Príspevok je prezentáciou sociolingvistickej metódy v dialektologických

výskumoch. Zaujímavé je autorovo využitie sociologických štúdií, v ktorých sa poukazuje na odlišnosť urbanizačného a industrializačného procesu na území dnešného Slovenska (bývalého Rakúsko-Uhorska a aj Československa) a vzťah tohto procesu k jazykovému vývinu. Príspevok je inšpiratívny aj z hľadiska metodológie, pretože v slovenskej dialektologickej tradícii nie je spoľahlivo doriešená otázka spracovania teritoriálnych nárečí a ich vzťah k jazyku mesta, ktorý ovplyvňovalo množstvo ďalších sociálnych, ekonomických, kultúrnych a aj národnostných faktorov.

Štvrtú kapitolu *Areálové a lexikografické spracovanie nárečí* (s. 123 – 211) tvoria príspevky, v ktorých sa spracúvajú rozsiahlejšie areálové problémy. Autormi sú väčšinou popredné osobnosti slovenskej dialektológie, ktoré v jednotlivých štúdiách spracovali syntetizujúci pohľad na nárečovú problematiku nielen v slovanskom kontexte, ale aj z pohľadu vzájomného vplyvu nárečí slovanského a neslovanského pôvodu. Prvý príspevok J. S i a t k o w - s k é h o *O nemeckých vplyvoch v materiáloch Celokarpatského dialektologického atlasu* poukazuje na nemecké jazykové vplyvy v Karpatoch a na množstvo lexikálnych prevzatí od najstarších, predveľkomoravských čias, až po novšie prevzatia. – Slovenské nárečové názvy zvierat, ktoré sa kartograficky interpretujú a komentujú v lexikálnych zväzkoch *Slovanského jazykového atlasu* (skratka *OLA*), spracovala v podobe vedeckej štúdie s názvom *Slowackie nazwy zwierząt hodowlanych na mapach OLA* B. F a l i n s k a. Hodnota tohto príspevku je aj v tom, že uvedenú lexiku spracúva na celoslovanskom historickoporovnávacom základe. – Lexikálne prevzatia v slovanskej nárečovej zóne Karpát spracovala a na význam mnohojazykových atlasov ako zdrojov a prostriedkov štúdia lexikálnych prevzatí poukazuje v príspevku *Mnogojazykovyje atlasy kak instrument izučeniya leksičeskich zaimstvovanij v slavianskoj dialektnoj zone Karpat* G. P. K l e p i k o v o v á. – V príspevku *Jazykový zemepis a diferencovanost' syntaktických javov* poukazuje A. F e r e n č i k o v á na nedostatočné spracovanie nárečovej syntaxe v atlasových projektoch a na potrebu venovať väčšiu pozornosť jednotlivým syntaktickým javom, ktoré môžu presvedčivo dokresliť obraz vývinových tendencií, genetických súvislostí a príbuznosti jednotlivých nárečových areálov. – Predmetom príspevku Z. H a n u d e l o v e j *Areal'na charakterystyka ekspresyvnoji leksyky v ukrajinskych hovorach schydnioji Slovaččyny* je charakteristika expresívnej lexiky ukrajinských nárečí na východnom Slovensku, ktorú autorka spracovala na základe vlastných výskumov a kartograficky pripravila na vydanie. – P. L i z a n e c (*Trochtomnyj linhvistyčnyj atlas uhorskych hovoriv Zakarpat'ja*) predstavuje metódy a výsledky kartografického spracovania maďarských nárečí na ukrajinskom území. – Pokračovaním systematickej práce pri spracúvaní systému tvorenia slov v poľštine je príspevok J. R e i c h a n a *Z problemów polskiego slowotwórstwa gwarowego*. – Charakter nárečovej antroponastickej štúdie má príspevok W. M i r o s - ł a w s k e j *Formy nazwisk dzieci w dialektach polskich i slowackich*. – Chorvátskej nárečovej idiomatike je venovaný príspevok J. L i s a c a *Osobitosti hrvatskih dijalektnih idioma*. – Slovinskej nárečovej toponymii je venovaný príspevok D. U n u k a *Ledinska imena v Zgornjih in Spodnjih Jablanah*.

Posledná, piata kapitola má názov *Nárečia a spisovný jazyk* (s. 215 – 329). V príspevku *Hodnota nárečí a ich konfrontácia s nenárečovými jazykovými vrstvami na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku* A. D i v i č a n o v á opisuje vývin jazykovej situácie dolnozemskej Slovákov od 19. stor. na pozadí sociolingvistických a psycholingvistických faktorov a konfesijných vplyvov (dolnozemskí evanjelici sa v snahe čeliť pomadžarčovaniu

cirkevného života pridžali češtiny). V závere príspevku sa konštatuje, že mladšia generácia Slovákov žijúcich na jazykových ostrovoch v Maďarsku už niekoľko desaťročí nepoužíva slovenské nárečia ako komunikačný nástroj. – J. B o s á k v príspevku *Spisovný jazyk a nárečia – ambivalentnosť ich vzťahu* poukazuje na skutočnosť, že nárečia sú prostriedkom na rekonštrukciu najstarších dejín slovenčiny a sú rovnocenným, nie však jediným zdrojom kodifikácie súčasnej spisovnej slovenčiny. – Túto tematiku dopĺňa príspevok M. P o v a - ž a j a *Význam Slovníka slovenských nárečí pre tvorbu výkladového slovníka súčasnej slovenčiny*. Autor v ňom poukazuje na vzťah nárečovej lexiky spracovanej v 1. zväzku *Slovníka slovenských nárečí* k starším aj novším lexikografickým prácam z oblasti spisovného jazyka, v ktorých sa časť lexiky hodnotila ako areálovo obmedzená. – Tejto tematike sa v príspevku *Nárečové slová v slovníkoch spisovného jazyka* venuje M. P i s á r č i k o v á. – Nárečovým prvkom v umeleckej tvorbe je venovaný príspevok K. B u z á s s y o v e j *Ludový substrát v poézii Lýdie Vadkerti-Gavorníkovej* a príspevok I. F e l i x o v e j *Hornoliptovská lexika v diele Š. Rysuľu*. K. Buzássyová pod pojmom ľudový substrát označuje prvky ľudovej lexiky, ľudovej slovesnosti, ľudovej terminológie, frazeológie, odkazy na rituály, príkazy a ľudový didaktizmus, t. j. prostriedky, ktorými autorka dosahuje obraznosť a účinnosť tvorby. I. Felixová zasa poukazuje na vzťah prostredia a s ním súvisiacich reálií v umeleckej tvorbe: pastierstvo a chov dobytka, práca s drevom, poľnohospodárske práce. – Hodnotným príspevkom z hľadiska dialektológie, dejín jazyka a sociolingvistiky je príspevok M. Ž i l á k o v e j *Pomer dolnozemsých Slovákov k štúrovskej kodifikácii spisovného jazyka*. Autorka si v ňom osobitne všíma používanie lexikálnych prvkov spisovného jazyka v nárečovom prostredí dolnozemsých Slovákov, osobitne sa venuje paralelnému používaniu nárečových a spisovných morfológických prostriedkov a napokon si všíma aj historický aspekt fungovania slovenčiny v porovnaní s bibličtinou. – Výsledky konkrétneho terénneho nárečového a sociolingvistického výskumu predstavuje G. M ú c s k o v á (*Nárečie a spisovný jazyk v hovorených prejavoch príslušníkov strednej a mladej generácie*). Jadro príspevku tvorí charakteristika jazykovej situácie v Gelnici vo vzťahu nárečie – spisovný jazyk. – E. T o m a j k o v á (*O sonórnych spoluhláskach v západoslovenských nárečiach a v spisovnej slovenčine*) si všíma najmä znelostnú asimiláciu pred sonórными spoluhláskami v 1. izofónnej zóne západoslovenského makroareálu (8 lokalít), vyhodnocuje výskyt neznelých spoluhlások pred jednotlivými sonórными spoluhláskami v tom istom areáli a tieto poznatky dopĺňa o čiastkové údaje z ďalších lokalít. – Vzťahu chorvátskych nárečí k spisovnej chorvátčine venuje svoj príspevok *Hrvatska narječja i hrvatski književni jezik* M. L o n č a r i č. Všíma si vplyv troch chorvátskych nárečových areálov na spisovnú chorvátčinu. Ide o čakavský a kajkavský, čiastočne aj štokavský areál, z ktorého sa množstvo prvkov vyskytuje aj v srbských, čiernohorských a bosniackych dialeктоch (autor upozorňuje, že väčšina hovoriacich štokavským nárečím nie sú Chorváti, no väčšina Chorvátov hovorí štokavským nárečím). Uvedené členenie spôsobuje, že dnešná spisovná chorvátčina nie je jednotná (existuje slavónsky variant, dalmatínsky variant s dubrovnickým subvariantom, istrijský variant, záhrebský variant a pod., s. 297). – *Častice v spisovnej a nárečovej lexike* spracovala M. Š i m k o v á. Všíma si častice v Slovníku slovenského jazyka, Veľkom slovensko-ruskom slovníku, Krátkom slovníku slovenského jazyka a Slovníku slovenských nárečí. Konštatuje, že Slovník slovenských nárečí je prínosom pre lexikografickú teóriu, pretože sú v ňom zachytené častice, ktoré v slovníkoch spisovného jazyka nie sú spracované. – K. B a l l e k o v á (*Ludová pradiarska a*

tkáčska terminológia ako základ odbornej terminológie v spisovnom jazyku) si kladie za cieľ upozorniť na potrebu vypracovania odbornej terminológie vychádzajúcej z nárečovej lexiky tak, aby sa táto terminológia využívala na odborný opis ľudovej výroby (nie remeselnej a priemyselnej výroby). Autorka na argumentáciu využíva teoretické práce a nárečový archívny materiál. – Aktivizáciu nárečových lexikálnych prostriedkov, ich povýšenie na úroveň staršej odbornej terminológie a vzťah k spisovnému jazyku si v príspevku *Stopy staršej právnej terminológie v slovenských nárečiach a spisovnej slovenčine* všíma R. Kuchar. – Ľ. Dvornická (*O niektorých slovách latinského pôvodu v slovenských nárečiach*) poukazuje na špecifiká prevzatých slov z hľadiska ich významu, jednoznačnosti a pomeru k slovám prevzatým z iných jazykov.

Zborník *Nárečia a národný jazyk* sa vyznačuje vysokou poznávacou hodnotou príspevkov, v ktorých sú spracované čiastkové problémy hláskoslovnej, lexikálnej a syntaktickej roviny. Časť príspevkov postihuje historický rámec dialektov, v zborníku sú príspevky, ktoré analyzujú nárečové javy na rozsiahlom areáli (celoslovenskom, karpatskom, dolnozemskom), množstvo príspevkov má sociolingvistický charakter. V zborníku sú tak isto aj teoretické príspevky, ktoré sa zaoberajú vzťahom spisovný jazyk – nárečia, a to v domácom, slovenskom kontexte, ale aj v rámci ostatných slovanských jazykov. Široký rámec problematiky a výsledky, ktoré sa v posudzovanom zborníku prezentujú, svedčia o náročnosti metód, veľkom význame štúdia dialektológie, teritoriálnych a sociálnych nárečí, dejín jazyka a hľadania vzťahu medzi jeho nespisovnými formami a spisovnou podobou. Zborník je cennou inšpiráciou do ďalších výskumov a hodnotným zdrojom poznatkov z oblasti dialektológie, všeobecnej jazykovedy a teórie spisovného jazyka.

Pavol Žigo

ORGOŇOVÁ, O.: *GALICIZMY V SLOVENČINE*. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1998. 126 s.

Monografia PhDr. Oľgy Orgoňovej, CSc., odbornej asistentky na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a lektorky slovenčiny vo Francúzsku, je prvou publikáciou, v ktorej sa komplexne analyzuje vplyv jedného cudzieho jazyka – francúzštiny – na slovenčinu. Skúmaný súbor obsahuje 4220 lexikálnych jednotiek jednak zo Slovníka cudzích slov M. Ivanovej-Šalingovej – Z. Maníkovej (1983), ako aj z vlastnej autorkinej excerpce. Ako sama zdôrazňuje v úvode, nezameriava sa iba na kvantitatívnu stránku, ale predovšetkým na kvalitatívnu integráciu (adaptáciu) galicizmov do jazykového systému slovenčiny.

Hlavným autorkiným zámerom je sledovanie synchronnej dynamiky transferovaných francúzskych lexikálnych jednotiek s následnými integračnými zmenami od prvotnej flektivizácie, cez slovotvorbu až po sémantickú integráciu. Metodologicky pritom rozlišuje transferečné javy (prenesené z modelového alebo sprostredkujúceho jazyka, v minulosti najčastejšie z nemčiny) a integračné javy (viazané na preberajúci jazykový systém slovenčiny). Nesústreďuje sa iba na vnútrojazykovú analýzu, ale úspešne aplikuje aj kontrastívny, resp. kontakto-logický prístup.

Nebolo celkom ľahké rozhodnúť sa, ktorý termín z oblasti preberania slov bude najvhodnejší, aj v samotnej slovenskej lingvistike nie je táto terminológia vyšpecifikovaná, najmä pokiaľ ide o to, kedy už možno cudzie slovo pokladať za zdomácnené. Po analýze viacerých prác i zrelej úvahe sa O. Orgoňová rozhodla pre termín „jazykové výpožičky“, aby tak rozlíšila preberanie slov ako proces od výsledku („produktu“) tohto preberania. Tie „výpožičky“ sú zrejme aj daň tradícii, keď preberanie cudzích slov neprebíhalo tak rýchlo a v takom „masívnom“ rozsahu ako dnes.

Francúzština mala bezpochyby najväčší vplyv na jazyky v celom európskom regióne, veď už od 17. storočia bola jazykom diplomacie, v 18. storočí sa tu zrodilo osvietenstvo, no a v 19. storočí a neskôr bolo Francúzsko centrom umenia a módy. V tejto súvislosti stojí za pripomenutie fakt, ktorý nás prekvapil ako prekladateľov Slovníka cudzích slov r. 1997: v slovníku stále viedli dosť vysoko práve galicizmy (3 238 jednotiek) nad obávanými anglicizmami a amerikanizmami („iba“ 2 151 jednotiek). Je pravda že do slovníka sa nedostala najnovšia slovná zásoba približne za posledných päť rokov, no aj tak je to dosť relevantný údaj na podporenie faktu, že sa preberali také slová, ktoré nenarážali na domáci „odpor“, že francúzština mala status prestížneho jazyka, keďže preberaná slovná zásoba bola akýmsi európskym kultúrnym fondom v najširšom zmysle.

O. Orgoňová kombinuje vnútrojazykovú analýzu s kontrastívnym prístupom (presnejšie vari kontaktologickým). Tematické skupiny galicizmov skúma v troch základných komunikačných sférach – v bežnej, odbornej a umeleckej – a každú sféru potom ešte detailizuje.

Morfologickej adaptácii autorka venuje menej priestoru, lebo to nebol ani jej cieľ. Keďže francúzština pri substantívach na rozdiel od slovenčiny rozoznáva iba dva rody, niekedy vznikajú problémy s ich rozlišovaním (to je však skôr didaktický aspekt). Oprávnené zdôrazňuje fakt, že až 95 % francúzskych „výpožičiek“ sa morfológicky adaptovalo do slovenčiny, čím sa potvrdzuje životaschopnosť, pretrvávajúca potrebnosť a používanosť týchto prostriedkov (s. 45).

Pri slovotvornej adaptácii galicizmov O. Orgoňová pokladá za „výpožičky“ nielen primárne lexikálne jednotky, ale aj štruktúrne nižšie jednotky (slovotvorné, gramatické, zvukové prostriedky) ako transferencie, prevzatia na úrovni langue. (To sú tie známe prípady analogickej slovotvorby s využívaním sufixu *-áz*, resp. prefixu/prefixoidu *šéf-* a pod.) Ukázala sa tiež potreba špecifikovať dve etapy integračného procesu, čiže odčleniť hybridizáciu (ako prechod medzi transferenciou a integráciou) a integráciu v užšom zmysle.

Podrobne je spracovaná aj problematika „falošných priateľov“ (*faux-amis*), teda tých slov v obidvoch jazykoch, ktoré majú analogickú alebo identickú formu, pričom ich významy sú zo synchronného pohľadu viac alebo menej odlišné, a tak sa v praxi často stotožňujú alebo zamieňajú. Vznik takýchto „zradných priateľov“ je podmienený viacerými faktormi, ktoré autorka ilustruje na najčastejších typoch. Napríklad slovo *corde* má vo francúzštine až štyri významy (povraz; struna; tetiva; slučka), kým slovenským výrazom *kord* sa označuje iba bodná zbraň používaná dnes v šerme; tento kord má vo francúzštine pomenovanie *épée*.

Recenzovaná monografia O. Orgoňovej je spracovaná metodologicky premyslene, precízne a prehľadne, aj s užitočnými aplikáciami najmä pre pedagogickú a prekladateľskú prax. Nemožno inak ako súhlasiť s autorkinou záverečnou vetou (s. 106): „Ich prítomnosť [galicizmov] v slovenčine zodpovedá komunikačným potrebám, ich formálne ani sémantické štruktúry nenarúšajú systém slovenského jazyka, a preto túto formu obohatenia slovenčiny z

externých zdrojov pokladáme za náležitú.“ Skúsme dávať prednosť takýmto analýzám pred „súkromnými“ bojmi proti cudzím slovám.

Ján Bosák

KRONIKA

KONFERENCIA O KVANTITE

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR zorganizovali v dňoch 2. a 3. apríla 2001 v Budmericiach konferenciu *Kvantita v spisovnej slovenčine a v slovenských nárečiach*. Ústrednou témou konferencie, ktorá mala „komornejší“ charakter (vyše 20 účastníkov), bolo fungovanie kvantity v slovenčine, distribúcia dlhých a krátkych slabík, uplatňovanie tzv. zákona o rytmickom krátení (vrátane výnimiek z tejto neutralizácie protikladu kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť) v jazykovej praxi.

Rokovanie konferencie otvoril riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV S. Ondrejovič, ktorý pripomenul aktuálnosť témy konferencie najmä z hľadiska vzťahu normy, kodifikácie a úzu. Hlavný organizátor tohto vedeckého podujatia M. Považaj pripomenul nevyhnutnosť diskusie o poslednej kodifikácii kvantity v Pravidlách slovenského pravopisu (2000).

Vstupný referát *Historicko-synchronické morfológické a derivačné signály kvantity v slovenčine* predniesol J. S a b o l (FF PU Prešov). Základnou myšlienkou tohto referátu bolo vysvetlenie príčin progresívneho a regresívneho priebehu kvantitatívnych zmien (neutralizácie a alternácie) v štruktúre slabiky, morfémy, slova a tvaru v slovenčine a ich priemet do procesov morfológických (tendencia k realizovaniu neutralizácie kvantity a k priltmovaniu kvantitatívnej alternácie) a derivačných (tendencia k realizácii kvantitatívnej alternácie a k priltmovaniu neutralizácie kvantity) v slovenčine. – J. H o r e c k ý (Stupava) v referáte *Morfematická podmienenosť kvantity v slovenčine* predstavil súbor selekčných pravidiel (fonematické, fonotaktické, morfematické a morfotaktické pravidlo) na výber krátkych a dlhých morfém pri tvorení domácich slov a slov grécko-latinského pôvodu. – J. K a č a l a (PdF UK Bratislava) v príspevku *Regulácia kvantity v rámci slova a tvaru* uvažoval o „rozložení“ kvantity na rozličných miestach v slove ako výsledku tlaku diferencovaných činiteľov (zákon o rytmickom krátení, kvantitatívna alternácia).

Kritické poznámky k súčasnej kodifikácii vyslovil J. B o s á k (JÚĽŠ SAV Bratislava) v diskusne ladenom príspevku *Systémové filiácie kvantity a kodifikácia*. V súvislosti so systémovou reguláciou kvantity zákonom o rytmickom krátení odporúča používať skôr termíny princípy a tendencie, ktoré sú podľa neho vhodnejšie ako pomenovanie zákon. Zároveň upozornil na fakt, že pri kodifikovaní kvantitatívnej jazykovej normy sa pomerne málo riešpektuje jazykový úzus, jazyková realita, ako aj súvislosť kvantity s derivačnými procesmi a jej dôsledkami pre flexiu. Pri kvantitatívnych javoch, ktoré sú v pohybe, by mohli byť kodifikačným riešením dvojtvary, resp. varianty.

S. O n d r e j o v i č (JÚĽŠ SAV Bratislava) sa vo svojom príspevku *Sociolingvistické poznámky k rytmickému zákonu* sústredil na problematiku tzv. výnimiek z rytmického zákona

v historickom priereze i v súčasnosti. Na kodifikačné „riešenie“ týchto javov je nevyhnutný sociolingvistický prieskum; malá sonda doň potvrdila existenciu dvojtvarov, na čo by mala reagovať aj kodifikácia.

Referát Ľ. Ďuroviča *K diachrónii kodifikácie rytmického zákona v spisovnej slovenčine* za neprítomného autora prečítal J. Sabol. V príspevku sa sleduje fungovanie iteratív v jednotlivých kodifikáciach (od Štúrovej až po súčasné) a tzv. rezistentné morfémy, ktoré „odolávajú“ tlaku rytmického zákona a vytvárajú výnimky z neho. – Diachronicko-synchronický postup pri skúmaní slovenských diftongov využil Ľ. Kralčák (FF UKF Nitra) v príspevku *Slovenské dvojhlásky z vývinového hľadiska*. Upozornil na stúpajúcu frekvenciu a funkčné zaťaženie dvojhlások v spisovnej slovenčine a na postupný vznik nového diftongu, resp. diftongoidu *io*.

S. Habijanec (Záhreb – FF UK Bratislava) vo svojom vystúpení na tému *Kvantita prípon -ár, -áreň v slovách typu strojár, strojáreň* zdôraznil, že výskyt prípon *-ár, -áreň* po spoluhláske *j* je ukázkou napätia medzi pravidlom bezvýnimočného zachovania prípony *-ár* (v kodifikácii pred r. 1991) a pravidelnosťou skracovania dlhého *a* po spoluhláske *j*. – Praktické poznámky o suplementárnosti kvantity a prízvuku a o príznakovom štýle výslovnosti so svojskou intonáciou od vzniku duálneho vysielania predniesla H. Čertíková (Slovenský rozhlas Bratislava).

Prvý deň konferencie uzavrela diskusia k predneseným referátom, v ktorej dominovala problematika distribúcie kvantity v slovách a tvaroch spisovnej slovenčiny a kodifikácie tohto suprasegmentálneho javu.

Druhý deň konferencie otvoril M. Považaj (JÚLŠ SAV Bratislava) príspevkom *Uplatňovanie pravidla o rytmickom krátení a kvantitatívnych alternácií*, ktorým sa najmä retrospektívne venoval hlavnej problematike konferencie. – S. Mislavičová (JÚLŠ SAV Bratislava) sa v referáte *Problémy kvantity v jazykovej praxi* na rozsiahlom výskumnom materiáli sústredila na problematiku rešpektovania kodifikácie v praxi (išlo o profesionálnych, resp. poloprofesionálnych používateľov jazyka), pričom sa osobitne dotkla vzťahu kvantity a tempa reči a nadbytočnej kvantity. Za hlavné príčiny nízkej úrovne hovoreného slova pokladá nedostatočnú znalosť kodifikácie, výslovnostnú nedbalosť a vplyv nárečí.

O spôsobe realizácie kvantity v stredoslovenských nárečiach a o jej možnom vplyve na spisovný jazyk hovorila A. Ferenčíková (JÚLŠ SAV Bratislava) v referáte *Rytmické krátenie v stredoslovenských nárečiach*. – M. Dudok (JÚLŠ SAV Bratislava) v príspevku *Pluricentrický aspekt kvantity v spisovnej slovenčine* sledoval používanie kvantity v slovenskej enkláve vo Vojvodine, ale aj – a to na základe vlastného prieskumu – vo výslovnosti používateľov slovenčiny na Slovensku. – Rokovanie pred diskusiou uzavrel Ľ. Králik (JÚLŠ SAV Bratislava) vystúpením na tému *Z problematiky kvantity v spisovnej slovenčine – etymologické poznámky*, v ktorom skúmal historický zástoj kvantity (aj jeho synchronne uplatnenie) pri funkčnom „rozštiepení“ výrazov so spoločným etymologickým základom.

Všetky konferenčné príspevky vyvolali živú diskusiu, v ktorej sa mierilo na terminologické otázky fungovania kvantity v slovenčine, na vzťah normy, kodifikácie a jazykovej praxe pri tomto suprasegmentálnom jave (bola to základná otázka konferenčného rokovania), na úroveň ortoepickej praxe na Slovensku, na nevyhnutnosť sociolingvistických prieskumov ako jedného zo signálov úrovne jazykovej praxe a stupňa ovládania normy a pod.

S. Ondrejovič v záverečnom slove vyjadril – okrem iného – presvedčenie, že výsledky výskumu kvantitív v slovenčine, ale aj kritické poznámky a návrhy na kodifikačné riešenie citlivých miest fungovania tohto javu, ktoré v Budmericiach zazneli, budú impulzom i pre ortoepickú komisiu. Príspevky z konferencie vyjdú v osobitnom zborníku.

Renáta Gregová

DOCENT JURAJ VALISKA SEDEMDESIATPÄTROČNÝ

Ak sa doc. PhDr. Juraj Valiska, CSc., a jeho vedecké publikácie neuvádzajú v bibliografických prácach L. Dvonča, je to dôsledok koncepcie, podľa ktorej sa registrujú len práce slovenských slovakistov a rusistov. A J. Valiska je germanista, hoci s druhým predmetom ruštinou. To má však za následok, že unikajú práce neslavistov, ktoré sa týkajú slovenčiny. To je prípad Juraja Valisku.

Ak sa v životopisnom hesle o J. Valiskovi (nar. 3. 5. 1926 vo Vrbnici) v Encyklopédii jazykovedy (1993) akosi strácajú fakty z jeho mladšieho obdobia a registrujú sa len fakty z obdobia 1962 – 1982, vzniká predstava, že J. Valiska sa dostal k štúdiu a potom aj k vlastnej vedeckej práci pomerne neskoro. Bolo to až po istej vojenskej kariére – bol poslucháčom, dôstojníkom i pedagógom v službách armády.

Učiteľskú kariéru na vysokej škole začal až r. 1959 v Košiciach, s výskumnou prácou ju však spojil až v Prešove v r. 1962 – 1982. Ako 56-ročný odchádza do dôchodku.

Všetok svoj vedecký záujem venoval J. Valiska výskumu reliktných nemeckých nárečí na Spiši. Svedectvo na med' vzácnejšie (aere perennius) o tomto výskume a jeho výsledkoch podávajú tri monografie: o nemeckom nárečí v Chmeľnici (1967), v Dobšinej (1980) a na hornom Spiši (1981; 1982). Toto svedectvo je opreté predovšetkým o autorovu autopsiu, o priamy osobný výskum a podporené nadväzovaním, v prevažnom počte prípadov polemickým na výklady a teórie predchádzajúcich bádateľov. Pripomeňme tu najmä Valiskovo nové hodnotenie diftongov a výsledok nemeckého posúvania hlások. J. Valiska uznáva len štyri diftongy (proti tradičným desiatim), začiatočné *f-*, nie predpokladané *tf-*.

Dôležité je však Valiskovo sociolingvistické hodnotenie týchto reliktov. Podrobne opisuje spoločenské vzťahy medzi obyvateľmi skúmaných enkláv, ich znalosti materinského jazyka, vzťahy k slovenčine. Možno povedať, že v tomto smere je J. Valiska predchodcom dnešných sociolingvistov, najmä tých, ktorí skúmajú nárečia. Závažné je aj konštatovanie, že nemecké prvky v týchto spoločenstvách neplnia plnohodnotné jazykové funkcie, sú skôr komunikačnou bariérou. Z toho vyplýva aj potreba preberať vo zvýšenej miere slová zo slovenského okolia (podľa Valisku je to až 20 – 30 %), ako aj ich morfológické dotváranie, napr. v type *fukaen, buraen*.

Je prirodzené, že svoje základné zistenia, často formulované ostrou logickou argumentáciou a niekedy aj ostrým odsudzovaním protivníkov, využíval J. Valiska aj v rade menších štúdií (napr. osobné mená, priezviská), ktoré publikoval doma aj v zahraničí.

Slovenská jazykoveda sa ako oneskorený gratulant pripája k „bibliografickému letáku“, ktorý na počesť J. Valisku vydala Štátna krajská knižnica M. Rešetku v Trenčíne pod názvom *Jazykovedec – germanista doc. J. Valiska* r. 2001.

Ján Horecký

ODCHÁDZAJÚ AJ DOBRÍ KAMARÁTI
DOCENT RUDOLF GEDEON (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001)

14. augusta 2001 dotýklo srdce vynikajúceho vysokoškolského učiteľa, germanistu a nordistu doc. PhDr. Rudolfa Gedeona, CSc. Zákerná choroba ho predčasne vytrhla z kruhu rodiny a širšieho spoločenstva kolegov, priateľov, niekoľkých generácií študentov. Bol nielen nezabudnuteľným učiteľom odborných filologických predmetov, ale aj osobnosťou, ktorá svojim vlastným životom aj filozofiou života poskytovala tým, čo žili blízko neho *vzácný, nedocenený dar*. Tak to priliehavo nazvala Dagmar Košťálová, ktorá sa s R. Gedeonom lúčila v mene kolegov v bratislavskom krematóriu 20. augusta 2001. Hoci väčšinu svojho profesionálneho života prežil R. Gedeon vo vysokoškolských službách na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, jeho učňovské lingvistické roky sa viažu na vtedajší Ústav slovenského jazyka, dnešný Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Aj preto, ale nielen preto si v Jazykovednom časopise chceme pripomenúť jeho osobnosť a, žiaľ, už zavŕšené jazykovedné dielo.

Doc. PhDr. Rudolf Gedeon, CSc., sa narodil 20. júla 1938 v Medzeve, stredoškolské štúdium absolvoval v Poprade. V rokoch 1956 – 1961 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor nemčina a slovenčina. Po dvojročnej vojenskej prezenčnej službe nastúpil 1. 9. 1963 do Ústavu slovenského jazyka SAV najprv na dvojročný študijný pobyt, po ňom na internú aspirantúru; tu pôsobil tu do 30. 11. 1967. Pracoval v oddelení matematickej lingvistiky, ktoré viedol prof. J. Horecký a v ktorom sa v tom čase začal pripravovať pomocou diernoštítkového strojového spracovania slovník tvarov a morfém slovenského jazyka. R. Gedeonovi však nevelmi vyhovovalo venovať sa primárne a výlučne vedeckovýskumnej činnosti, tráviť hodiny a hodiny segmentáciou tvarov na ich jednotlivé zložky (koreňové, modifikačné a iné morfémy), prípadne jednotky so submorfémovým statusom. Preto keď sa ukázala možnosť a potreba nastúpiť na katedru germanistiky (neskoršia Katedra germanistiky a nordistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave), neváhal a vyšiel v ústrety potrebám tohto pracoviska. Prácu v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV zúročil v podobe štúdie *Pokus o štatistickú klasifikáciu derivačných morfém* (Jazykovedný časopis, 22, 1969, s. 16 – 23).

Je to solídna práca, metodicky inšpirovaná funkčnou pravdepodobnostnou klasifikáciou, ktorú vypracoval G. Altmann r. 1966, v ktorej však R. Gedeon namiesto funkčných vzťahov, chápaných ako asociácia foném s istou pozíciou (iniciálovou, mediálnou, finálnou), klasifikoval morfémy do asocičných tried podľa distribučných vzťahov. Substantívnosť, adjektívnosť a verbálnosť koreňových morfém pritom určoval podľa postupov uplatnených J. Horeckým v jeho *Morfematickej štruktúre slovenčiny* (1964).

Od r. 1967 až do svojho (predčasného) odchodu do dôchodku (január 2001) R. Gedeon pôsobil na katedre germanistiky ako germanista, no už od r. 1968 začal vychovávať aj švédčínarov. Vychoval niekoľko generácií švédčínarov. Na germanistike vyučoval najmä fonetiku, všeobecnú a nemeckú jazykovedu. Na nordistike viedol jazykové cvičenia a vyučoval deskriptívnu gramatiku, historickú gramatiku, dejiny Škandinávie, prekladové cvičenia a tlmočenie. Titul PhDr. získal v r. 1974 rigoróznou prácou *Sémantické modifikačné vzťahy v zložených slovesách vo švédčine*. Kandidátsku dizertačnú prácu vypracoval na tému *Niektoré lokálne a časové spôsoby slovesného deja v slovenčine a švédčine* (obhájil ju v r. 1983).

Z problematiky spracovanej v týchto dizertáciách publikoval štúdie *Semantische Beziehungen in den zusammengesetzten Verben im Schwedischen* (In: Zborník Filozofickej fakulty UK, Philologica, Bratislava 1975, s. 99 – 105) a *Lokale und temporale Aktionsarten im Slowakischen und Schwedischen* (In: Zborník Filozofickej fakulty UK, Philologica, Bratislava 1988, s. 65 – 69). V prvej štúdií podal výsledok skúmania spätnej väzby medzi významom základových švédskych slovík a verbálnymi sémantickými modifikátormi predložkového, resp. adverbiálneho charakteru. Druhá štúdia je okrem iného cenná aj tým, že R. Gedeon uplatnil klasifikáciu spôsobov slovesného deja z práce E. Sekaninovej *Sémantická analýza predponového slovesa v ruštine a slovenčine* (1980) pri konfrontácii slovanského a neslovanského jazyka. Konkrétne zisťoval, aké výrazové prostriedky vo švédčine zodpovedajú slovenským predponám s lokálnymi a temporálnymi významami. Ukázalo sa mu, že ekvivalentné švédske jazykové jednotky sa dosť ťažko zaraďujú do tradičných jazykovedných pojmov a terminov, a to preto, lebo slovnodruhovo sú to predložky a adverbiá, na rovine významu však fungujú ako modifikačné formanty funkčne príbuzné slovenským predponám.

Medzi Gedeonove odborné publikačné práce patrí viacero fundovaných doslovov k prekladom zo švédskej literatúry. Sám preložil zo švédčiny do slovenčiny päť beletristických kníh (väčšinou vyšli vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ). R. Gedeon je aj autorom niekoľkých recenzií kníh s germanistickou problematikou, resp. s problematikou vyučovania jazykov.

R. Gedeon sa stal docentom v r. 1990. V rokoch 1990 – 1997 bol zástupcom vedúcej Katedry germanistiky a nordistiky. V školskom roku 1998/1999 a 1999/2000 bol vedúcim katedry. V r. 1998 prednášal na univerzite v Koblenzi (SRN) a v r. 1999 na univerzite v Salzburgu nemeckú fonetiku. Pravidelne viedol diplomové práce, mal niekoľko doktorandov. Bol členom štátnicovej a rigorózneho komisie pre nemeckú lingvistiku. Bol súdnym tlmočníkom pre nemčinu i švédčinu (dlhé roky bol jediným, kto prekladal úradné texty aj do švédčiny). V čase, keď odišiel do dôchodku (január 2001), bol už vážne chorý.

Rudolf Gedeon má veľké zásluhy na etablovaní švédčiny ako študijného odboru na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Prednášal väčšinu profilových predmetov tohto odboru. Svojimi dobrými osobnými kontaktmi so Švédskym inštitútom v Štokholme a s rektorom Ľudovej vysokej školy vo Fristade sa už v 70. rokoch zaslúžil o to, že sa takmer všetci študenti švédčiny dostali na študijný pobyt alebo aspoň na letný jazykový kurz do Švédska. Ak niekoľko generácií škandinavistov urobilo na Slovensku veľký kus práce, je to aj jeho zásluha. Vo Švédsku si vysoko vážili aktivity R. Gedeona pri šírení švédčiny a poznatkov o švédskej, ale aj širšie, o škandinávskej kultúre. Gedeonova posledná publikácia pod názvom *Švédsko a Slovensko* bola vydaná v spolupráci so Švédskym inštitútom v Štokholme v r. 2001. Švédi ju vydali v súvislosti s ich predsedníctvom v Európskej únii. Generálny konzul a Švédske veľvyslanectvo v Prahe pri príležitosti vydania publikácie usporiadali pre autora jej slávnostnú prezentáciu v Bratislave.

Všetko, čo sme doteraz povedali, sú len holé fakty. Tie v prípade osobnosti R. Gedeona síce čosi napovedajú, ale nie sú vlastne tým najpodstatnejším. To, čo sa vzpiera hodnoteniu a zaškatuľkovaniu R. Gedeona a neľahko sa kladie na papier, je čaro jeho osobnosti, všetko to, čo plným priehrdím rozdával svojim študentom, kolegom a priateľom: láskavosť, úctu, rešpekt, česťnosť, ochotu vždy pomôcť, porozumenie, priateľstvo. Rovnaké hodnoty vzbudzoval voči sebe v ľuďoch, s ktorými prichádzal do styku. R. Gedeonovi nevelmi záležalo na

tom, ako sa vyvíja jeho osobná kariéra. Svoje poslanie nevidel v zhromažďovaní bibliografických jednotiek za každú cenu, nedržal sa hesla „publish or perish“. Bol – požičiame si znovu z rozlúčkových slov D. Košťálovej – *vynikajúci učiteľ, vždy solidárny poradca a pomocník, skvelý kamarát, bol však aj skvelý pochybovač, relativizujúci sebaľúbu zaslepenosť modernej vedy, ktorá zabudla na človeka, na jeho medziľudskú a životnú pohodu.*

Patril do počtu tých vysokoškolských učiteľov, ktorí sa celkom rozdalí svojim študentom, ktorí poslanie učiteľa stotožňovali do značnej miery so schopnosťou didakticky adekvátne pretransformovať často zložité, náročné poznatky o jazyku, o mnohodimenzionálnom a viacrovinnom predmete lingvistického bádania tak, aby ich študenti mohli dobre pochopiť a aby im tieto poznatky boli skutočne na úžitok. Krátko pred smrťou mu bolo osobitne ľúto práve za touto jeho prácou.

Legendu obľúbeného a obdivovaného vysokoškolského učiteľa vybudovali študenti docentovi PhDr. Rudolfovi Gedeonovi, CSc., nielen pre jeho priame učiteľské pôsobenie. Niekoľko generácií študentov sa vystriedalo v 70. a 80. rokoch aj v krúžku vysokohorskej turistiky, ktorý R. Gedeon založil. Neskôr sa stali povestne známe jeho katedrové výlety do Karpát so študentmi aj s učiteľmi germanistiky. Nielen láska k jazyku, rodnému aj „cudzíemu“, ale aj láska k prírode patrí k odkazu, ktorý nám všetkým zanechal náš dobrý kamarát, spolužiak a vzácny človek. Česť jeho pamiatke!

Klára Buzássyová

MENNÝ REGISTER/INDEX OF NAMES

<p>Agrell S. 102
Alexander z Afrodisiady 25, 26
Allén S. 5
Altmann G. 67, 68 – 78, 153
Apresian J. D. 59, 78 – 79
Aristoteles 25, 26, 135
Bajzíkova E. 5, 89, 125
Ballekova K. 147
Bally Ch. 134 – 137, 139
Baltova J. 51, 54
Barden J. 56
Barnetová A. 106, 109
Belentschikow R. 50 – 54
Benčatová L. 126
Benko V. 3 – 22
Bilá M. 94, 123
Blanár V. 85 – 91, 93, 96, 145
Blinkerberg A. 138
Boer C. de 138
Bogusławski A. 55, 59
Bohušová Z. 126
Bolzano B. 24
Bondarko A. V. 59, 104, 106, 115
Bosák J. 124, 147, 149, 150
Brøndal V. 138
Bucher T. 36
Bühler Ch. 132
Buzássyová K. 50, 52 – 54, 123, 125, 147, 155
Buzássyová L. 125
Cahné P. 134
Cambel S. 145
Combe D. 134
Cosériu E. 49
Cressot M. 134, 137 – 139
Croce B. 136
Cubberly P. 51
Czarnecki T. 108, 113
Čechová M. 126
Čermák F. 41
Čertíková H. 151
Čmejrková S. 58
Daneš F. 58, 82, 95, 105
Divičanová A. 146
Dohalská M. 139
Dokulil M. 54, 109,
Dolník J. 26, 45 – 48, 85, 87, 123 – 126
Dostál A. 104
Dressler W. U. 56, 121, 122
Dudok M. 123, 151
Dvonč L. 86, 93
Dvornická L. 148
Ďurovič E. 59, 122, 151</p> | <p>Eisenberg P. 127
Engel U. 62
Engelen B. 62
Erhart A. 132 – 133, 143
Eroms H.-W. 60 – 63
Falińska B. 146
Fečková S. 131
Felixová I. 147
Ferenčíková A. 144 – 148, 151
Finger Z. 122
Firbas J. 56
Fishmann J. 124
Flämig W. 127
Fowler R. 64
Frank H. 101, 112
Frédéric M. 134
Frege G. 25, 28
Furdík J. 5, 50, 51, 53, 54, 81, 83, 84, 88, 96, 109
Gahér F. 23 – 37
Gajda S. 54
Gedeon R. 153 – 155
Giraud P. 138
Gladrow W. 125
Gorodenska K. 51
Gramont M. 136
Gregová R. 152
Greule A. 124, 125
Groma M. 125
Habermann J. 101, 112
Habijanec S. 151
Habovštiak A. 145
Hajič J. 41, 58
Hajičová E. 26, 40, 54 – 60
Halliday M. A. K. 64
Hanudel'ová Z. 146
Hašanová J. 3 – 22, 6
Haugen E. 124
Hečko B. 123
Hein A. S. 57
Helbig G. 62, 105
Heringer H. J. 127
Hladká B. 54 – 60, 59
Hodge B. 64
Hoffmannová J. 126
Holeš J. 141
Horecký J. 5, 48, 50, 55, 59, 60, 81, 103, 108, 121, 123, 126, 132, 133, 150, 152, 153
Humboldt W. von 48 – 50, 135
Hülser K. 25
Chrakovskij V. S. 59
Chryssippos 24
Ikea A. 57</p> | <p>Isačenko A. V. 102
Ivanová-Šalingová M. 82, 87, 148
Ivič M. 56, 58
Jacko J. 93
Jakobson R. 59, 106
Janka W. 101, 102, 107, 111 – 114
Jarošová A. 39 – 44, 126
Jelitte H. 52
Jermakova O. P. 52, 53
Jirsová A. 81, 84
Kačala J. 105, 124, 126 – 128, 145, 150
Kalb H. 53
Karabétian É. 134 – 139
Karcevskij S. 104
Karłowicz J. 143
Karolak S. 58
Kempelen W. von 48
King M. 56
Klepíková G. P. 146
Kleszczowa K. 53
Knappová M. 86 – 88, 91
Kočiš F. 123
Koktová E. 56
Kollár D. 80
Kollár J. 49
Komárek M. 58, 110
Koncová M. 123
Kopečný F. 103 – 106, 109, 111
Kopitar J. 48
Koriakovceva E. I. 54
Kořínek J. M. 132 – 133
Koschmieder E. 102
Kostolanský E. 3 – 22
Košťálová D. 153, 155
Kozmová R. 128
Köhler D. 67
Köhler R. 7
Krajčovič R. 144
Kralčák E. 124, 151
Králík E. 143, 144, 151
Kraus J. 42
Kreja B. 52
Kress G. 64
Krošlákova E. 144
Krupa V. 49, 81, 82
Krysin L. P. 79
Kubriakova E. S. 50, 53
Kučera J. 91, 93, 94
Kuchar R. 148
Lalíková A. 145
Lanka S. 7
Larthomas P. 134
Lehfeldt W. 67</p> |
|---|--|--|

- Léo 138
 Leška O. 55
 Lipták E. 125
 Lipták Š. 145
 Lisac J. 146
 Lizanec P. 146
 Lončarič M. 147
 Lueldorff P. A. 55
 Lukašanec A. A. 52
 Lutterer I. 86, 88
 Machek V. 143
 Majtán M. 144
 Maníková Z. 148
 Manučarian R. S. 51
 Marouzeau J. 134, 136 – 139
 Martinet A. 139
 Marvan J. 143
 Masár I. 121
 Maslov J. S. 104
 Matejčík J. 89
 Materna P. 55
 Mathesius V. 106
 McCawley J. D. 56
 Mednikova E. M. 79
 Meillet A. 136
 Meřčuk I. A. 58, 79
 Miklošič F. 48
 Mirosławska W. 146
 Mislovičová S. 151
 Mistrik J. 5
 Mlacek J. 125
 Molinié G. 134, 135
 Molino J. 139
 Montague R. 26
 Morkūnas K. 142 – 143
 Morrier H. 138
 Morreau F. 138
 Múcsková G. 147
 Müllerová O. 126, 131
 Nábělková M. 122
 Nagao M. 56
 Nagórko A. 51, 53
 Nelde P. H. 121, 123
 Neščimenko G. P. 52, 53
 Nižníková J. 102
 Nouza J. 41
 Novák L. 145
 Nübler N. 101 – 108, 110 – 113
 Odaloš P. 123
 Ohnesorg K. 132
 Ohnheiser I. 50 – 54
 Oliva K. 58
 Ološtiak M. 81 – 99
 Ondrejovič S. 48 – 50, 78, 79,
 93, 121 – 124, 145, 150,
 152
 Oravec J. 5, 89, 101, 109
 Orgoňová O. 123, 139, 148 – 149
 Orlovský J. 133
 Ovídius 135
 Pađučeva E. V. 56, 59
 Pal S. 7
 Pala K. 42
 Páleš E. 5
 Páll E. 79
 Panevová J. 40, 55, 57
 Panzer B. 106
 Partee B. H. 54 – 60
 Pastrnek F. 145
 Pauliny E. 5, 48, 49, 121, 126, 133,
 145
 Peciar Š. 103, 109
 Peregrin J. 56
 Petkevič V. 42, 58
 Petřík S. 48
 Piaget J. 82
 Pisárčiková M. 147
 Pognan P. 58
 Poldauf I. 103, 106, 109, 110
 Polivanov J. D. 48
 Pospesel H. 36
 Považaj M. 88, 91, 147, 151
 Psutka J. 41
 Queneau R. 123
 Rácová A. 123
 Raecke J. 51, 54
 Reichan J. 146
 Reichenbach 59
 Reuther T. 58
 Ribarov K. 59
 Riffaterre M. 134, 139
 Ripka I. 144, 145
 Rospond S. 88
 Ružička J. 5, 133
 Růžička R. 57, 58
 Sabol J. 86, 91, 92, 150
 Saussure F. de 133, 143
 Schmied P. 7
 Schnelle H. 55
 Schulzová O. 139
 Sechahaye A. 137
 Sekaninová E. 102, 104, 110, 111,
 113, 154
 Selimski L. 52, 53
 Sgall P. 40, 54 – 60
 Siatkowski J. 146
 Sigurda B. 56
 Skladaná J. 144
 Skoumalová Z. 58
 Slančová D. 131, 132
 Smatana M. 145
 Sokolová M. 86, 87, 101 – 119
 Solncev V. M. 84
 Spitzer L. 134, 136
 Stanislav J. 144
 Steinthal H. 134, 135
 Stempel W.-D. 134
 Stern 132
 Svozilová N. 82
 Šimko J. 36
 Šimková M. 147
 Širokova A. G. 106
 Šmilauer V. 85, 101, 102
 Štefánek J. 123 – 126, 128 – 132
 Štolc J. 5, 145
 Štukovský R. 67
 Štúr E. 49, 145
 Těšitelová M. 57
 Thompson B. H. 55
 Thorval 138
 Tomajková E. 147
 Tomič O. M. 57, 59
 Topoliňska Z. 59
 Townsend Ch. E. 57, 59
 Trávníček F. 102
 Trew T. 64
 Trost K. 101 – 106, 114, 115
 Trost P. 143
 Trošok R. 63
 Trubeckoj N. S. 48, 59
 Uher F. 104, 109
 Uhlenbeck E. M. 55
 Uličný O. 60
 Uluchanov I. S. 50, 53
 Unuk D. 146
 Vachek J. 57, 83
 Valčáková P. 133
 Vālčanová M. 66
 Valiska J. 152
 Van Ginneken J. J. A. 135, 136
 Vážný V. 145
 Vendryes J. 136
 Vinogradova N. A. 53
 Vodeničarov P. A. 63 – 66
 Vossler K. 136
 Walter H. 139 – 141
 Wang J. 56
 Wartburg W. von 138
 Wegener H. 62
 Weinreich U. 124
 Wilks Y. 56
 Wimmer R. 67
 Wundt W. 135
 Yokoyama T. 55
 Zeman J. 91, 93, 94
 Zemská E. A. 52
 Zimek R. 80, 126
 Zimmermann J. 123

Zimová L. 126
Zubatý J. 143

Zumthor P. 138
Žigo P. 125, 145, 148

Žiláková M. 147
Žolkovskij A. K. 79

OBSAH

Vladimír Benko – Jana Hašanová – Eduard Kostolanský: Morfológická databáza ohybných slovných druhov slovenčiny na účely algoritmickeho spracovania textov	
.....	3
Martin Ološtiak: Jazykový systém a cudzie antroponymá v slovenčine (na materiáli anglických antroponým)	
.....	81

Diskusia

František Gaheř: O vetných spojkách: logika verzus lingvistika	
.....	23

Rozhľady

Alexandra Jarošová: Jazykoveda na úrovni informačnej spoločnosti. Príklad dvoch českých lingvistických pracovísk	
.....	39
Miloslava Sokolová: Aspektológia v Regensburgu	
.....	101

Recenzie

Dejiny štylistiky [É. Karabétian: Histoire des stylistiques.] O. Orgoňová	
.....	134
Dolník, J.: Spisovná slovenčina a jej používatelia. J. Horecký	
.....	45
Dva jubilejné zborníky [1. Discourse and Meaning. Papers in Honour of Eva Hajičová. – 2. Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová]. J. Horecký	
.....	54
Dve monografie z dejín jazykovedy [1. S. Ondrejovič: Od hovoriaceho stroja k sociálnej lingvistike. Kapitoly z jazykovednej historiografie. – 2. W. von Humboldt: O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu]. J. Horecký	
.....	48
Eroms, H.-W.: Syntax der deutschen Sprache. R. Trošok	
.....	60
Kačala, J.: Syntaktický systém jazyka. R. Kozmová	
.....	126
Kořínek, J. M. – Erhart, A.: Úvod do fonologie. J. Horecký	
.....	132

Lietuvių kalbos enciklopedija. E. Králik	142
Princípy jazyka a textu. J. Horecký	124
Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi. J. Bosák	121
Slovotvorba v súčasných derivatologických výskumoch [1. Neue Wege der slavistischen Wortbildungsforschung. – 2. Wortbildung: interaktiv im Sprachsystem – Interdisciplinar als Forschungsgegenstand.] K. Buzássová	50
Štefánek, J.: Jeden člověk, dva jazyky. Dvojazyčnost u dětí – predsudky a skutečnosti. D. Slaňová ...	128
Vodeničarov, P. A.: Jazyk, pohlavie, moc. Analýza diskurzu bulharských modernizácií (30. a 60. roky). M. Váľčanova	63
Walter, H.: Le français d'ici, de là, de là-bas. J. Holeš	139

Referáty

Nárečia a národný jazyk. P. Žigo	144
Orgoňová, O.: Galicizmy v slovenčine. J. Bosák	148

Kronika

Akademik Jurij Derenikovič Apresian sedemdesiatročný. S. Ondrejovič	78
Bibliografia prác Gabriela Altmanna za roky 1961 – 2000. S. Ondrejovič	68
Docent Juraj Valiska sedemdesiatpäťročný. J. Horecký	152
Jubileum profesora Gabriela Altmanna. S. Ondrejovič	67
Konferencia o kvantite. R. Gregová	150
Odhádzajú aj dobrí kamaráti. Docent Rudolf Gedeon (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001). K. Buzássová ...	153
Za prof. Rudolfom Zimkom (11. 7. 1925 – 22. 7. 2000). D. Kollár	80

CONTENT

Vladimír Benko – Jana Hašanová – Eduard Kostolanský: Slovak (Flective) Morphology Data Base for NLP Purposes	3
Martin Ološtiak: Language as a System and Foreign Anthroponyms in Slovak (English Personal Names in Slovak).....	81

Discussion

František Gahér: On Propositional Connectives: Logic versus Linguistics.....	23
--	----

Review Articles

Alexandra Jarošová: Linguistics on the Information Society Level. The Case Profile of Two Czech Linguistic Institutions	39
Miloslava Sokolová: Aspectology in Regensburg.....	101

Book Reviews

Dolník, J.: The Slovak Literary Language and its Users. By J. Horecký.....	45
Encyclopedia of the Lithuanian Language. By E. Králik	142
Eroms, H.-W.: Syntax der deutschen Sprache [Syntax of the German Language]. By R. Trošok	60
History of Stylistics [É. Karabétian: Histoire des stylistiques.] By O. Orgoňová	134
Kačala, J.: Syntactic System of Language. By R. Kozmová.....	126
Kořínek, J. M. – Erhart, A.: Introduction to Phonology. By J. Horecký.....	132
Štefánek, J.: One Man, Two Languages. Bilingualism of Children – Prejudices and Facts. By D. Slan- čová	128
The Principles of Language and Text. By J. Horecký	124
The Slovak Language in Contacts and Conflicts with Other Languages. By J. Bosák.....	121

Two Jubilee Papers [1. Discourse and Meaning. Papers in Honour of Eva Hajičová. – 2. Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová]. By J. H o r e c k ý	54
Two Monographs of the History of Linguistics [1. S. Ondrejovič: From the Speaking Machine to the Social Linguistics. Chapters from the Linguistic Historiography. – 2. W. von Humboldt: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind]. By J. H o r e c k ý	48
Vodeničarov, P. A.: Language, Sex, Power. By M. V ě l č a n o v á	63
Walter, H.: Le français d'ici, de là, de là-bas. By J. H o l e š	139
Word-Formation in the Current Derivatology Research [1. New Ways of Slavonic Word-Formation Research. – 2. Word-Formation: its Relation to Another Fields of Language]. By K. B u z á s s y o v á	50

Book Notice

Dialects and Literary Language. By P. Ž i g o	144
Orgoňová, O.: Gallicisms in the Slovak Language. By J. B o s á k	148

Chronicle

Academician Yury Derenikovich Apresian Seventy Years Old. By S. O n d r e j o v i č	78
Anniversary of Professor Gabriel Altmann. By S. O n d r e j o v i č	67
Bibliography of the Writings of Gabriel Altmann for the Period of 1961 – 2000. By S. O n d r e j o v i č	68
Docent Juraj Valiska Seventy Five Years Old. By J. H o r e c k ý	152
In Memory of Docent Rudolf Gedeon (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001). By K. B u z á s s y o v á	153
In Memory of Professor Rudolf Zimek. By D. K o l l á r	80
The Conference on Quantity. By R. G r e g o v á	150

СОДЕРЖАНИЕ

Владимир Бенко – Яна Гашанова – Эдуард Костолянски: Морфологическая база данных изменяемых частей речи словацкого языка для алгоритмической обработки текстов	3
Мартин Олоштяк: Языковая система и иностранные антропонимы в словацком языке (на материале английских антропонимов)	81

Д и с к у с с и я

Франтишек Гахер: Союзы предложения: логика contra лингвистика	23
---	----

О б з о р

Александра Ярошова: Языкознание на уровне информационного общества. Пример двух чешских лингвистических институтов	39
Милослава Соколова: Аспектология в Регенсбурге	101

Р е ц е н з и и

Валтер, Г.: Le français d'ici, de là, de là-bas. Я. Голеш	139
Воденичаров, П. А.: Язык, пол, власть. М. Вълчанова	63
Два юбилейных сборника [1. Discourse and Meaning. Papers in Honour of Eva Hajičová. – 2. Issues of Valency and Meaning. Studies in Honour of Jarmila Panevová]. Я. Горецки	54
Две монографии по истории языкознания [1. С. Ондрейович: От говорящей машины к социальной лингвистике. Очерки по языковедческой историографии. – 2. В. Гумбольдт: О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человеческого рода]. Я. Горецки	48
Долник, Ю.: Словацкий литературный язык и его носители. Я. Горецки	45
История стилистики [É. Karabétian: Histoire des stylistiques.] О. Оргонёва	134
Качала, Я.: Синтаксическая система языка. Р. Козмова	126
Коржинек, Й. М. – Эрхарт, А.: Введение в фонологию. Я. Горецки	132

Принципы языка и текста. Я. Горещки	124
Словацкий язык в контактах и конфликтах с другими языками. Я. Босак	121
Словообразование в современных дериватологических исследованиях [1. Новые пути изучения словообразования славянских языков. – 2. Словообразование в его отношении к другим сферам языка.] К. Бузашиова	50
Штефаник, Й.: Один человек, два языка. Двуязычие у детей – предрассудки и факты. Д. Сланчова	128
Энциклопедия литовского языка. Л. Кралик	142
Эромс, Х.-В.: Синтаксис немецкого языка. Р. Трошок	60

Сообщения

Диалекты и литературный язык. П. Жиго	144
Органёва, О.: Галицизмы в словацком языке. Я. Босак	148

Хроника

В память профессора Рудольфа Зимека. Д. Коллар	80
Доцент Юрай Валиска семидесятипятилетний. Я. Горещки	152
Конференция по долготе. Р. Грегова	150
Семидесятилетие академика Юрия Дерениковича Апресяна. С. Ондрейович	78
Список работ Габриела Алтманна, опубликованных в 1961 – 2000 гг. С. Ондрейович	68
Уходят и хорошие друзья. Доцент Рудольф Гедеон (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001). К. Бузашиова	153
Юбилей профессора Габриела Алтманна. С. Ондрейович	67

OBSAH

Martin Ološtica: Jazykový systém a cudzie antroponymá v slovenčine (na materiáli anglických antroponým).....	
.....	
81	

Rozhľady

Miloslava Sokolová: Aspektológia v Regensburgu.....	
.....	
101	

Recenzie

Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi. J. Bosák.....	
.....	
121	
Princípy jazyka a textu. J. Horecký.....	
.....	
124	
Kačala, J.: Syntaktický systém jazyka. R. Kozmová.....	
.....	
126	
Štefánik, J.: Jeden človek, dva jazyky. Dvojazyčnosť u detí – predsudky a skutočnosti. D. Slančová.....	
.....	
128	
Kořínek, J. M. – Erhart, A.: Úvod do fonologie. J. Horecký.....	
.....	
132	
Dejiny štylistiky [É. Karabétian: Histoire des stylistiques.] O. Orgoňová.....	
.....	
134	
Walter, H.: Le français d'ici, de là, de là-bas. J. Holeš.....	
.....	
139	
Lietuvių kalbos enciklopedija. E. Králik.....	
.....	
142	

Referáty

Nárečia a národný jazyk. P. Žigo.....	
.....	
144	
Orgoňová, O.: Galicizmy v slovenčine. J. Bosák.....	
.....	
148	

K r o n i k a

Konferencia o kvantite. R. G r e g o v á	
.....	150
Docent Juraj Valiska sedemdesiatpäťročný. J. H o r e c k ý.....	
.....	152
Odchádzajú aj dobrí kamaráti. Docent Rudolf Gedeon (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001). K. B u z á s s y o v á	
.....	153

C O N T E N T

Martin O l o š t i a k: Language as a System and Foreign Anthroponyms in Slovak (En- glish Personal Names in Slovak).....	
.....	81

R e v i e w A r t i c l e s

Miloslava S o k o l o v á: Aspectology in Regensburg.....	
.....	101

B o o k R e v i e w s

The Slovak Language in Contacts and Conflicts with Other Languages. By J. B o s á k	
.....	121
The Principles of Language and Text. By J. H o r e c k ý	
.....	124
Kačala, J.: Syntactic System of Language. By R. K o z m o v á	
.....	126
Štefánik, J.: One Man, Two Languages. Bilingualism of Children – Prejudices and Facts. By D. S l a n ě o v á	
.....	128
Kořínek, J. M. – Erhart, A.: Introduction to Phonology. By J. H o r e c k ý	
.....	132

History of Stylistics [É. Karabétian: Histoire des stylistiques.] By O. Orgoňová	
.....	134
Walter, H.: Le français d'ici, de là, de là-bas. By J. Holeš	
.....	139
Encyclopedia of the Lithuanian Language. By Ľ. Králik	
.....	142

Book Notice

Dialects and Literary Language. By P. Žigo	
.....	144
Orgoňová, O.: Gallicisms in the Slovak Language. By J. Bosák	
.....	148

Chronicle

The Conference on Quantity. By R. Gregová	
.....	150
Docent Juraj Valiska Seventy Five Years Old. By J. Horecký	
.....	152
In Memory of Docent Rudolf Gedeon (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001). By K. Buzássyová	
.....	153

СОДЕРЖАНИЕ

Мартин Олоштяк: Языковая система и иностранные антропнимы в словацком языке (на материале английских антропнимов).....	
.....	81

Обзор

Милослава Соколова: Аспектология в Регенсбурге	
.....	101

Рецензии

Словацкий язык в контактах и конфликтах с другими языками. Я. Босак	121
Принципы языка и текста. Я. Горечки	124
Качала, Я.: Синтаксическая система языка. Р. Козмова	126
Штефаник, Й.: Один человек, два языка. Двужычие у детей – предрассудки и факты. Д. Сланчова	128
Коржинек, Й. М. – Эрхарт, А.: Введение в фонологию. Я. Горечки	132
История стилистики [É. Karabétian: Histoire des stylistiques.] О. Оргонёва	134
Валтер, Г.: Le français d'ici, de là, de là-bas. Я. Голеш	139
Энциклопедия литовского языка. Л. Кралик	142

Сообщения

Диалекты и литературный язык. П. Жиго	144
Оргонёва, О.: Галицизмы в словацком языке. Я. Босак	148

Хроника

Конференция по долготе. Р. Грегова	150
Доцент Юрай Валиска семидесятипятилетний. Я. Горечки	152
Уходят и хорошие друзья. Доцент Рудольф Гедеон (20. 7. 1938 – 14. 8. 2001). К. Бузашова	153

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 52, 2001

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

2

ROČNÍK 52, 2001

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.

THE LINGUISTIC JOURNAL
of the Ľudovít Štúr Linguistics Institute, Slovak Academy of Sciences
Volume 52, 2001
Published semianually in 80 pp.
by Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Editorial Board Address:
813 64 Bratislava, Panská 26, Slovakia
Distributed by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München,
Germany

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
Института языкознания им. Людовита Штура Словацкой академии наук
Том 52, 2001
Издается два раза в год на 80 стр.
Slovak Academic Press, spol. s r. o.
Адрес редакции: 813 64 Bratislava, Panská 26, Словакия
Подписки принимает: SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

REDAKČNÁ RADA

J. Bosák (hlavný redaktor), K. Buzássyová, J. Dolník, J. Horecký, L. Králik,
V. Krupa, S. Ondrejovič, V. Patráš, M. Petrufová (výkonná redaktorka), I. Ripka,
J. Sabol, E. Sekaninová, P. Žigo.

MIČ 49 263

ISSN 0021-5597

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

Ročník 52, 2001, 2

Vychádza dvakrát do roka

Vydáva Slovak Academic Press, spol. s r. o.

Hlavný redaktor doc. PhDr. Ján Bosák, CSc.

Výkonná redaktorka PhDr. Magdaléna Petrufová

Redakčná rada:

doc. PhDr. Ján Bosák, CSc., PhDr. Klára Buzássyová, CSc., prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.,
prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc., PhDr. Ľubomír Králik, CSc., PhDr. Viktor Krupa, DrSc.,
doc. PhDr. Slavomír Ondrejovič, CSc., doc. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc.,
PhDr. Magdaléna Petrufová, doc. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc.,
doc. PhDr. Ella Sekaninová, DrSc., prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26

Technický redaktor: Mgr. Vladimír Radik

Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57,
Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

Registračné číslo 7044

Distributed by Slovak Academic Press Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
Distribution rights are held by KUBON und SAGNER, P.O.Box 34 01 08, D-8000 München,
Germany

Ročné predplatné Sk 70,-, jednotlivé číslo Sk 35,-

Podávanie novinových zásielok povolené RPP Bratislava, pošta 12, 8. 8. 1994, č. j. 343-RPP/94.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2001